

**МДТ «ДОНИШКАДАИ ДАВЛАТИИ ФАРҲАНГ ВА САНЪАТИ
ТОҶИКИСТОН БА НОМИ МИРЗО ТУРСУНЗОДА»**

ФАРҲАНГ ВА САНЪАТ

**ГОУ «ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ИНСТИТУТ
КУЛЬТУРЫ И ИСКУССТВ ИМЕНИ МИРЗО ТУРСУНЗАДЕ»**

КУЛЬТУРА И ИСКУССТВО

**SEI «TAJIK STATE INSTITUTE OF CULTURE AND ARTS
NAMED AFTER MIRZO TURSUNZODA»**

CULTURE AND ART

№3

ДУШАНБЕ -2020

МДТ «ДОНИШКАДАИ ДАВЛАТИИ ФАРҲАНГ ВА САНЪАТИ ТОҶИКИСТОН БА НОМИ МИРЗО ТУРСУНЗОДА»

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

Сармуҳаррир:

Низомӣ Муҳриддин Зайниддин - доктори илмҳои филологӣ, профессор, ректори МДТ «Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода»

Муовини сармуҳаррир:

Авзонов Алишер Файзуллоевич – номзоди илмҳои филологӣ, дотсент, ноиби ректор оид ба илм ва рушди инноватсионӣ

АЪЗОИ ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

6D020400 - ФАРҲАНГШИНОСӢ ВА 6D090600 - ФАӢОЛИЯТИ ИҶТИМОӢ - ФАРҲАНГӢ

Бирџенюк Григорий Михайлович - доктори илмҳои педагогӣ, доктори илмҳои фарҳангшиносӣ, профессор, мудири кафедраи фаъолияти иҷтимоӣ – фарҳангии Донишқадаи давлатии фарҳанги Санкт - Петербург ба номи Н. К. Крупская

Раҳимов Саъдулло Ҳайруллоевич - доктори илмҳои фалсафа, мудири шӯбаи фалсафаи фарҳанги Институти фалсафа, сиёсатиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

Додхудоева Лариса Назаровна - доктори илмҳои таърих, профессор, мудири шӯбаи мардумшиносии Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

Мирахмедов Фарҳод Мақсудович - номзоди илмҳои педагогӣ, дотсент, и.в. ноиби ректори Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода оид ба таълим

Латифзода Диловар Назришо - доктори илмҳои педагогӣ, профессор, мушовири ректори Консерваторияи миллии Тоҷикистон ба номи Т. Сатторов

Сафаралиев Бозор Сафаралиевич - доктори илмҳои педагогӣ, профессор, мудири кафедраи робитаҳои байналмилалӣ Донишқадаи давлатии фарҳанги Челябинск

6D041600 - САНЪАТШИНОСӢ (МУСИҚӢ, ТЕАТР, КИНО, САНЪАТИ ТАСВИРӢ, РАҚС, ХОРЕОГРАФИЯ)

Низомов Аслиддин Низомович - доктори илмҳои санъатиносӣ, и.в. профессори кафедраи таърих ва назарияи мусиқии Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Улмасов Фирӯз Абдушукурович - доктори илмҳои санъатиносӣ, дотсенти кафедраи таърих ва назарияи мусиқии Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Абдурашидов Абдувалӣ - номзади илмҳои санъатишиносӣ, дотсенти кафедраи таърих ва назарияи муסיқии Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Нарзуллоев Баҳрулло Хайруллоевич - номзади илмҳои педагогӣ, ноиби ректори Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода оид ба корҳои эҷодӣ

Одиназода Бахтиёр Эмомалӣ - номзади илмҳои таърих, дотсент, ноиби ректори Донишқадаи давлатии санъати тасвирӣ ва дизайни Тоҷикистон оид ба илм ва корҳои эҷодӣ

Таваров Муҳамадулло Султонович - номзади илмҳои таърих, муаллими калони кафедраи маҳорати актёрии Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Қлычева Назокат - сармутахассиси Пажӯҳишигоҳи илмӣ-таҳқиқотии фарҳанг ва санъати Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон

6D091000- ИТТИЛООТӢ - КИТОБДОРӢ ВА 6D050400 - ЖУРНАЛИСТИКА

Муҳиддинов Сайдалӣ Раҷабович - доктори илмҳои таърих, профессор, декани факултаи таърих ва муносибатҳои байналмилалӣ Донишгоҳи славянии Россия-Тоҷикистон

Холов Бозорбой Сайфуллоевич - номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, декани факултаи китобдорӣ ва иттилоотишиносии Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Шосаидзода Сафар Ҳасан - номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, ёвари ректори Донишқадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи С. Улугзода

Бобочонова Раънохон Маҳмудовна - доктори илмҳои филологӣ, устоди кафедраи журналистикаи телевизиони МДТ «Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода»

Муъминҷонов Зулфиддин - номзади илмҳои филология, дотсент, мудири кафедраи журналистикаи телевизиони Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Масъулони ҷоп:

Рӯзиев Додоҷон

Раҳмонов Абдусаттор

Таҳриру такмили матнҳо:

Азизова Ширинмоҳ

Холов Меҳриддин

ГОУ «ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ИНСТИТУТ КУЛЬТУРЫ И ИСКУССТВ ИМЕНИ МИРЗО ТУРСУНЗАДЕ»

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор:

Низоми Мухриддин Зайниддин - доктор филологических наук, профессор, ректор ГОУ «Таджикский государственный институт культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде»

Заместитель главного редактора:

Авгонов Алишер Файзуллоевич – кандидат филологических наук, доцент, проректор по науке и инновационному развитию

ЧЛЕН РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

6D020400 - КУЛЬТУРОЛОГИЯ И 6D090600 - СОЦИАЛЬНО - КУЛЬТУРНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Бирженюк Григорий Михайлович - доктор педагогических наук, доктор культурологии, профессор, заведующий кафедрой социально-культурной деятельности Санкт - Петербургского государственного института культуры имени Н. К. Крупской

Рахимов Садулло Хайруллоевич - доктор философских наук, заведующий отделом философии культуры Института философии, политологии и права имени А. Баховаддинова Академии наук Республики Таджикистан

Додхудоева Лариса Назаровна - доктор исторических наук, профессор, заведующая отделом этнографии Института истории, археологии и этнографии имени Ахмада Дониш Академии наук Республики Таджикистан

Мирахмедов Фарход Максудович - кандидат педагогических наук, доцент, и. о. проректора по учебной работе Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Латифзаде Диловар Назришо - доктор педагогических наук, профессор, советник ректора Таджикской национальной консерватории имени Т. Саттарова

Сафаралиев Бозор Сафаралиевич - доктор педагогических наук, профессор, заведующий отделом международных отношений Челябинского государственного института культуры

6D041600 - ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ (МУЗЫКА, ТЕАТР, КИНО, ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЕ ИСКУССТВО, ТАНЕЦ, ХОРЕОГРАФИЯ).

Низомов Аслиддин Низомович - доктор искусствоведения, и.о. профессора кафедры истории и теории музыки Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Ульмасов Фируз Абдушукурович - доктор искусствоведения, доцент кафедры истории и теории музыки Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Абдурашидов Абдували - кандидат искусствоведения, доцент кафедры истории и теории музыки Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Нарзуллоев Бахрулло Хайруллоевич - кандидат педагогических наук, проректор по творческой работе Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Одиназода Бахтиёр Эмомали - кандидат исторических наук, доцент, проректор по науке и творческой работе Таджикского государственного института изобразительного искусства и дизайна

Таваров Мухамадулло Султонович - кандидат исторических наук, старший преподаватель кафедры актёрского мастерства Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Клычева Назокат - главный специалист Научно - исследовательского института культуры и искусств Министерства культуры Республики Таджикистан

6D091000 - ИНФОРМАЦИОННО-БИБЛИОТЕЧНОЕ ДЕЛО И 6D050400 - ЖУРНАЛИСТИКА

Мухиддинов Сайдали Раджабович - доктор исторических наук, профессор, декан факультета истории и международных отношений РТСУ

Холов Бозорбой Сайфуллоевич - кандидат педагогических наук, доцент, декан факультета библиотечно-информационной деятельности Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Шосаидзода Сафар Хасан - кандидат педагогических наук, доцент, помощник ректора Таджикского государственного института языков имени С. Улугзаде

Бободжанова Ранохон Махмудовна - доктор филологических наук, преподаватель кафедры журналистики телевидения ГОУ «Таджикский государственный институт культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде»

Муминджонов Зулфиддин - кандидат филологических наук, доцент, заведующий кафедрой журналистики телевидения Таджикского государственного института культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде

Ответственные

за подготовку к печати:

Рузиев Додожон

Рахмонов Абдусаттор

Редакция и корректура:

Азизова Ширинмох

Холов Мехриддин

SEI «TAJIK STATE INSTITUTE OF CULTURE AND ARTS NAMED AFTER MIRZO TURSUNZODA»

EDITORIAL BOARD

Chief Editor:

Nizomi Muhridin Zainiddin - Doctor of philological sciences, professor, Rector of the SEI «Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda»

Deputy editor in chief:

Avghonov Alisher Fayzulloevich – candidate of philological sciences, associate professor, Vice Rector for science and innovative development

MEMBER OF THE EDITORIAL BOARD:

6D020400 - CULTUR STUDIES AND 6D090600 - SOCIO- CULTURAL ACTIVITIES

Birzhenuk Gregory Michailovich - Doctor of pedagogical sciences, Doctor of culture studies sciences, professor, head of the social and cultural activities department of the St. Petersburg State Institute of Culture named after N. K. Krupskaya

Rahimov Saadullo Khairulloevich - Doctor of philosophical sciences, head of the philosophy and culture department of the Institute of Philosophy, Political science and Law, named after A. Bahouddinov of the AS RT

Dodkhudoeva Larisa Nazarovna - Doctor of historical sciences, professor head of the ethnography department of the Institute of History, archeology and ethnography named after Ahmadi Donish of the AS RT

Mirakhmedov Farhod Maqsudovich - candidate of pedagogical sciences, docent, Vice Rector in study affairs of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

Latifzoda Dilovar Nazrisho - Doctor of pedagogical sciences, professor adviser Rector of the Tajik National Conservatory named after T. Sattorov

Safaraliev Bozor Safaralievich - Doctor of pedagogical sciences, head of the International relationship department of Chelyabinsk State Institute of Culture

6D041600 - ART STUDIES (MUSICAL, THEATRICAL, GRAPHIC, DANCING, CINEMATOGRAPHY)

Nizomov Asliddin Nizomovich - Doctor of Art sciences, professor assistant of the department of History and theory of music of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

Ulmasov Firuz Abdushukurovich - Doctor of Art studies, docent of the History and theory of music department of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

Abdurashidov Abduvali - candidate of Art studies, docent of the History and theory of music department of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda
Narzulloev Bahrullo Khairulloevich - candidate of pedagogical sciences vice Rector in creative affairs of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

Odinazoda Bakhtiyor Emomali - candidate of historical sciences, docent vice Rector in science and creative affairs of the Tajik State Institute of Graphic arts and design

Tavarov Muhamadullo Sultonovich - candidate of historical sciences, senior teacher of the acting art department of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

Qilicheva Nazokat - head specialist of the Institute of Scientific and Research of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

6D091000 - INFORMATION AND LIBRARY BUSINESS AND 6D050400 - JOURNALISM

Muhiddinov Saidali Rajabovich - Doctor of historical sciences, professor dean of the History and International relationship faculty of the RTSU

Kholov Bozorboi Saifulloevich - candidate of pedagogical sciences, docent, dean of the librarianship and booking management faculty of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

Shosaidzoda Safar Hasan - candidate of pedagogical sciences, assistant Rector of the Tajik State Institute of Languages named after Sotim Ulughzoda

Bobojonova Ranohon Mahmudovna - Doctor of philological sciences, lecturer of the television journalist departament of the SEI «Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda»

Muminjonov Zulfiddin - candidate of philological sciences, docent head of the television journalist department of the Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda

**Responsible for
preparation for
printing:***Ruziev Dodojon
Rahmonov Abdusattor*

Editing and corrector:
*Azizova Shirinmoh
Kholov Mehriddin*

МУНДАРИЧА

ФАРҲАНГШИНОСӢ ВА ФАӢОЛИЯТИ ИҶТИМОӢ - ФАРҲАНГӢ

Низомӣ М. З.	Татаббӯоти Бедил бар маснавиҳои Ҷомӣ.....	11
Мирахмедов Ф. М., Насибова М. Т.	Масъалаҳои асосии омӯзиши ҷашнҳои миллӣ: ҷанбаҳои назариявӣ ва методологӣ.....	20
Сангинова Д. Н.	Омилҳои асосии рушди сайёҳӣ дар Тоҷикистон.....	28
Латифзода Д., Холов П.	Нақши фаъолияти фарҳангиро таҳсилоти дар таҳкими ваҳдати миллӣ.....	34
Қодирова М. И., Исоева П.	Нақши сайёҳӣ дар ташаккули фаъолияти иҷтимоӣ – маънавӣ..	40
Ёрмадов Ҳ. Ш.	Инъикоси ҷашни Меҳргон дар осори адабони форсу тоҷик...	46

САНӢАТШИНОСӢ (МУСИҚӢ, ТЕАТР, КИНО, САНӢАТИ ТАСВИРӢ, РАҚС, ХОРЕОГРАФИЯ)

Солиҳов М.	Рушди тарбияи музикӣ дар даврони соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	52
Иброҳимзода Х. Н.	Ҷойгоҳи силсилаи «Савти Чоргоҳи Муҳайяр» дар Шашмақом.....	58
Гурезов Ш.	Мавқеи сурудҳои бачагонаи мардумӣ дар таълиму тарбияи кӯдакони муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ.....	63
Собирзода Н.	Усулҳои муайянсозии хусусиятҳои маълумоти музикӣ.....	69
Дамдоров И. Д.	Ғичак ва мавқеи он дар санъати музикаии мардумӣ.....	75

ИТТИЛООТӢ - КИТОБДОРӢ ВА ЖУРНАЛИСТИКА

Муъминҷонов З.	Воситаҳои ахбори оммаи электронӣ - инъикосгари фарҳанги миллӣ.....	79
Холов Б. С.	Уфқҳои навини сиёсати китобдории миллӣ.....	85
Воҳидов Р.	Нақши баранда дар рангорангии барномаҳои телевизионӣ...	94

ОГЛАВЛЕНИЕ

КУЛЬТУРОЛОГИЯ И СОЦИАЛЬНО – КУЛЬТУРНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Низоми М. З.	Подражание Бедиля поэмам Джами.....	18
Мирахмедов Ф. М., Насибова М. Т.	Основные вопросы изучения национальных праздников: теоретические и методологические аспекты.....	26
Сангинова Д. Н.	Основные факторы развития туризма в Таджикистане.....	33
Латифзода Д. Н., Холов П.	Роль культурно-образовательной деятельности в укреплении национального единства.....	38
Кадырова М. И., Исоева П.	Роль туризма в формировании социально-духовной деятельности	45
Ёрмадов Х. Ш.	Отображение праздника Мехргон в произведениях таджикско – персидских писателей.....	50

ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ (МУЗЫКА , ТЕАТР, КИНО, ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЕ ИСКУССТВО, ТАНЕЦ, ХОРЕОГРАФИЯ)

Солихов М.	Развитие музыкального образования в период независимости Республики Таджикистан.....	56
Иброхимзода Х. Н.	Место музыкального цикла «Савти Чоргохи Муҳайяр» в Шашмакоме.....	61
Гурезов Ш. М.	Место детских народных песен в обучении и воспитании детей учреждений дошкольного воспитания.....	68
Собирзода Н.	Методы определения особенностей музыкального образования..	74
Дамдоров И. Д.	Гиджак и его роль в музыкальном народном искусстве.....	78

ИНФОРМАЦИОННО - БИБЛИОТЕЧНОЕ ДЕЛО И ЖУРНАЛИСТИКА

Муминджонов З.	Электронные СМИ - отражатели национальной культуры.....	84
Холов Б. С.	Новые горизонты национальной библиотечной политики.....	92
Вохидов Р.	Роль ведущего в многообразии телевизионных передач.....	98

CONTENTS

CULTUROLOGY AND CULTURAL ACTIVITIES

Nizomi M. Z.	Bedil's imitation of Jami's poems.....	19
Mirakhmedov F. Nasibova M. T.	M.,The main issues of studying national holidays: theoretical and methodological aspects.....	27
Sanginova D. N.	The main factors of tourism development in Tajikistan.....	33
Latifzoda D. N., Kholov P.	The role of cultural and educational activity in strengthening the national unity.....	39
Kadirova M. I., Isoeva P.	The role of tourism in the formation of social and spiritual activity.....	45
Yormatov H. Sh.	Mechrgon holiday displays in the works of tajik - persian writers.....	51

ART STUDIES (MUSIC, THEATER, CINEMA, FINE ART, DANCE, CHOREOGRAPHY)

Solikhov M.	The development of music education during the independence of the Republic of Tajikistan.....	57
Ibrohimzoda Kh. N.	Place of the musical cycle "Savti Chorgohi Muhayyar" in Shashmaqom.....	62
Gurezov Sh. M.	The place of children's folk songs in the education and upbringing of preschool children.....	68
Sobirzoda N.	Methods for determining the characteristics of music education.....	74
Damdorov I. D.	Gijak and its role in musical people's art.....	78

INFORMATION AND LIBRARY BUSINESS AND JOURNALISM

Muminjonov Z.	Electronic media- reflector of national culture.....	84
Kholov B.	The new horizon of national librarian policy.....	93
Vohidov R.	The role of the presenter of program in diversity of TV programs.....	99

УДК 82.0:17 (092)

ТАТАБӢӢОТИ БЕДИЛ БАР МАСНАВИӢОИ ҶОМӢ

НизомӢ М. 3.

МДТ “Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон
ба номи Мирзо Турсунзода”

Абулмаонӣ Мирзо Абдулқодири Бедил аз шумори шоирони мучаддид ва навовари адабиёти форсу тоҷик аст, ки дар арсаи шоирӣ ба авҷи куллаи шеър роҳ ёфта, ба ҳадде, ки аз он болотар мутасаввир нест. Зиндагонии ин шоири тавоно дар кишваре сурат гирифтааст, ки минтақаи бархӯрди ду тамаддуни бузург - ориёӣ ва ҳиндист ва ин аз имтиёзоти хосест, ки дар таҳаввули фикрии шоир нақши бориз дорад.

Ҳанӯз аз замони зиндагиаш Бедил дар миёни адибону суҳансанҷони замон бо истеъдоди ғавқулода ва улувви дараҷот дар адабу ирфон эътироф шуда буд ва дар асрҳои баъдина низ ин эътирофот беш аз пеш будааст. Бедил дар назму наср дасте кавӣ дошт, ки осори бозмондаи ӯ гувоҳи онанд ва аксари муаллифони тазкираҳо ва суҳансанҷони муосиру баъдина ба ҷомеияти ӯ дар фуни шоирӣ ишорат кардаанд. Чунончи, Сирочиддин Алихони Орзу дар “Маҷмаъ-ун-нафоис” менависад: “Абулмаонӣ Мирзо Абдулқодири Бедил, ки фирдавси ризвон пеши ҷаманоронии табъаш дар хиёбони биҳишт хатти аҷз ба бинӣ кашида ва шохиди баҳор дар муқобили рангинии мазоминаш аз норасоӣ ба ҳоку хун тапида... Ба ҳар қисм, Мирзо Бедил ҷомеи фуни шеър аст. Чи ғазал, чи маснавӣ, чи қасида, чи рубоӣ ва шеъри ўро тарзи хос аст ва дар наср низ бемислу беназир аст” мегардад [6, с. 102-104].

Роҳ ёфтан ба ин мақоми баланд ва уруҷ дар осмони ҳаёл барои Мирзо Бедил бидуни табаххӯр дар фуни шоирӣ, касби таҷрибаи шоирӣ, огоҳӣ аз осори шоирони салаф, алабатта, номумкин аст. Бедил дар лобалои ашъораш ба асомии бузургоне, чун Аттор, Мавлоно, Низомӣ, Саъдӣ, Соиб ва дигарон

ишораҳо дорад ва дар пайравии ашъори онҳо сурудаҳои мутааддиде дорад ва ба баъзе шоирон низ, бе он ки ишорае намояд, пайравӣ намудааст.

Дар ин миён яке аз шоироне, ки осораш мавриди истиқболи Бедил қарор доштааст, Мавлоно Абдулрахмони Ҷомӣ мебошад. Абдулрахмони Ҷомӣ, ки дар сарғаи адабиёти аҳди Темуриён қарор дорад, нақши боризе дар пешрафти адабиёти замони худ ва даврони баъдӣ гузоштааст. Осори Ҷомӣ дар замони худ ва баъд аз он пайравони зиёде доштааст ва мазомини барҷаставу маонии бикр, образи суҷаҳои осори ӯ дар асарҳои шоирони пасованди ӯ ба вуфур истиқбол шудаанд.

Пеш аз он ки ба таҳлилу муқоисаи осори ин адибон бипардозем, меҳоҳем, ду нуктаро дар мавриди умумияти ҷаҳонбинӣ ва хусусияти хоси эҷодии онҳо баён намоем.

Яке ин аст, ки ҳар ду адиб дар офариниши осори манзуму мансур ҷомеият доранд, яъне дар анвои назму наср қудрати баланд доранд ва ба як навъи шеър ё эҷоди осори мансур иктифо накардаанд. Баъзе шоирони бузург, чун Низомӣ ё Ҳоҷа Ҳофиз танҳо дар шеъри ғиноӣ ё маснавӣ табъозмӯй намуда, дар ин ҷода мақому манзалати баланд пайдо кардаанд. Вале Ҷомӣю Бедил ва бархе адибон, чун Саъдию Амир Хусрав қудрати волои эҷоди осори гуногунжанрро бо мавзӯӣ ва муҳтавои гуногун соҳиб гаштаанд. Дар ин маврид муаллифони сарчашмаҳо ишороти ҷолиб доранд ва дар фуни шоирӣ Бедилро назари Ҷомӣю Амир Хусрав доништаанд. Чунончи, Муҳаммадафзали Сархуш зимни муаррифии Бедил чунин қайд кардааст: “Саромади суҳанварони комил -

Мирзо Абдулқодири Бедил устои фан аст, бисёрғӯ, хубғӯ. Имрӯз дар Дорулхилофа кӯси рустамӣ менавозад ва доди суханварию хушхаёли медахад...Билфеъл касе дар олам нест, магар дар замони салаф Мир Хусраву Мавлавӣ Қомӣ хоҳанд буд..." [8, с. 48]. Мир Абдурраззоки Хофӣ низ дар "Баҳористони сухан" дар робита ба ин мавзӯ навиштааст: "... Саромади ғомизхаёлони волоистеъдод ва ҷамеи маънибандони хушфикрро устод аст. Аз бадви намоиши сухан чунин маънисанҷи баландфикр ҷилвафармои зухур нагашта. Агарчи дар мутақаддимин Амир Хусрави Деҳлавӣ ва дар мутааххирин Мавлоно Абдурраҳмони Қомӣ бо фазоиلى суварю камолоти маънавӣ дар фунуни шоирӣ ҷомеъияти тамои доштанд, аммо дар ин замона вай бо дастёрии фикри расову поймардии таъби баланд роҳу расми сухандониро ба шоистагии тамои варзида ва дар ҳама машоми сухандонию анвои маъниёбӣ ба камолоти ҷомеият шӯҳраи офоқ гардида" [9, с. 1378-79].

Дувум ин, ки ҳам Мавлоно Абдурраҳмони Қомӣ ва ҳам Абдулқодири Бедил пайравони мактаби Муҳйиддин Ибни Арабӣ мебошанд. Мавлоно Қомӣ як силсила рисола ва шурӯҳоте бар осори Ибни Арабӣ, пайравони ӯ ва дигар осори адабию ирфонӣ навиштааст, ки ҳама ба шеваи мактаби ваҳдати вучуд аст. Шарҳи аввалини Қомӣ бар осори Ибни Арабӣ "Нақд ан-нусус фӣ шарҳи "Нақш-ал-фусус"-и ӯст, ки шарҳест ба талхиси "Фусус-ил-ҳикам" мавсум ба "Нақш-ал-фусус". Рисолоти дигари Қомӣ низ, ки шарҳи осори адабӣ ва ирфониро дар бар мегиранд, бар шеваи мактаби Ибни Арабӣ навишта шудаанд. Ба монанди "Шарҳи рубоӣёт"-и ӯ, ки дар шарҳи ақоиди ваҳдати вучуд иншо шудааст, "Рисолаи ноия", "Лавомеъ", "Лавоеҳ", "Ашъат-ул-ламаот", "Шарҳи байти Хусрави Деҳлавӣ", "Шарҳи қасидаи тоия"-и Ибни Фориз, "Шарҳи "Мифтоҳ-ул-ғайб"-и Шайх Садруддини Қунявӣ, "Рисолатун фӣ-л-вучуд". Дар баробари таълифи рисолаҳои илмӣ дар шарҳи осори адабӣ, осори бадеии Қомӣ, чун маснавиҳои "Ҳафт авранг", девони ашъори ӯ низ аз афкор ва осори Ибни Арабӣ таъсири азим бардоштааст. Мавлоно Қомӣ дар баробари шурӯҳоти худ дар маснавиҳои

"Ҳафт авранг", бахусус "Силсилат-уз-заҳаб" таълимоти Ибни Арабиро шарҳу тавзеҳ додааст.

Ҳамин хизмати Мавлоно Қомӣ дар шарҳу тавзеҳ ва интишори таълимоти Ибни Арабӣ ва пайравони ӯ буд, ки дар миёни аҳли адаби замони худ ва асрҳои баъдӣ ҳамвазни Ибни Арабӣ ва баъзан аз вай беҳтар маҳсуб шавад. Абдуннабии Фаҳруззамонӣ дар "Тазкираи майхона" дар ин бора навиштааст: "Дар ҳар илме он баҳри донишро қудрати тамомиёре буда. Чунончи, таснифоти дилпазиру таълифоти беназир дар ҳар боб аз эшон ёдгор бар саҳифаи рӯзгор монда, ба таҳсис дар илми тасаввуф, ки аҳли тамиз эшонро қаринаи Муҳйиддини Арабӣ меҳонанд ва уламои Мовароуннаҳр ӯро дар ин илм аз шайхи мазкур беҳтар медонанд. "Шарҳи "Фусус"-и ва "Нақд-ан-нусус" ва "Лавоеҳ"-ро дар он илм навиштаанд. То ғоят касе китобе бо он руунат дар тасаввуф тасниф накарда" [10, с. 103].

Дар мавриди пайравии Бедил ба Ибни Арабӣ, гузашта аз осори ӯ, муаллифони тазкираҳо ва донишмандони асрҳои охир низ ишороти ҷолиб доранд. Аз ҷумла, шогирди Бедил, муаллифи "Сафинат-уш-шуаро" Биндробандоси Хушғӯ дар ин маврид навиштааст: "Он ҳазрат дар фаҳми маънии тавҳид ва маориф пояи баланд дошт. Илми тасаввуф хуб варзида буд ва масоили онро аз қомилони ин фан ба таҳқиқи камол расонида. Басо муқаддамоте, ки Мавлавии Рум дар "Маснавӣ" ва Шайх Ибни Арабӣ дар "Фусус-ил-ҳикам" баён карда, он ҳамаро ба шарҳу бастаи тамои бо ташбеҳоти тозауи обу ранги беандоза дар каломи худ баста. Чун намаки ҷамеи ақсоми сухани шӯрангез тавҳид аст, дар сухан тарзи баланде ихтиёр фармуда, тавре ки маҷози ӯ ҳам ранги ҳақиқат дорад..." [12, с. 106].

Шоир ва донишманди шаҳири афғонӣ Халилulloҳи Халилӣ низ ба пайрави як мактаб будани ин адибон таъкид варзида, менависад: "Бузургтарин гуёндаи забони дарӣ, ки пас аз сухансарои мутасаввифи Ҳирот Нуриддин Муҳаммад Абдурраҳмони Қомӣ монанди вай дигаре натавонист шамъи хонақоҳи Шайхи акбар Муҳйиддин ибн Арабӣ ва Ҷалолуддини Балхиро равшан нигоҳ дорад, Абулмаонӣ Мирзои Азимоҷодӣ

Абдулқодири Бедили мадфун дар Дехлист” [11, с. 5].

Дар ҳақиқат, он чи ки беш аз ҳама ба қаробат ва умумияти ин ду адиб боис шудааст, ҳамин пайравӣ аз Ибни Арабӣ, баёни ҳақиқи ирфон ва шарҳи масоили вобаста ба он мебошад. Ин қаробат ва ҳамсухании Ҷомӣ Бедилро бештар дар маснавиҳои онҳо зимни шарҳи масоили ирфонӣ, ки аз таълимоти Ибни Арабӣ маншаъ мегиранд, мушоҳида менамоем.

Бузургтарин маснавии Абдурахмони Ҷомӣ “Силсилат-уз-заҳаб” мебошад, ки дар вазни ҳафифи мусаддаси маҳбуни аслам (-V--/ V-V/--) дар пайравии “Ҳадиқат-ул-ҳақиқат”-и Ҳаким Санои Ғазнавӣ навишта шудааст. Бузургтарин маснавии Мирзо Абдулқодири Бедил “Ирфон” аст, ки 11000 байтро фаро гирифта, дар ҳамин вазн ва ба ҳамин равиш суруда шудааст. Хушгӯ дар робита ба ин маснавӣ ва алокаи шоир ба он қайд кардааст, ки “аз он ҷумла, ёздаҳ ҳазор байт нусхаи “Ирфон аст” дар баҳри “Ҳадиқа”-и Ҳаким Саной, ки (Бедил. - М.Н.) бар он маснавӣ ноз мекард, ҷунончи аксар аз забони муборакаш шунидаам, ки он чи мо дорем, нусхаи “Ирфон” аст ва онро дар муддати сӣ сол ба итмом расонида, саросар гуфтугӯи тасаввуф ва маориф дорад” [12, с. 109].

Маснавии “Ирфон”-и Бедил, агарчи аз нигоҳи сохтор, ҳаҷм ва тақсимбандии бобҳо ба “Ҳадиқа” наздикӣ дорад, вале аз нигоҳи мавзӯю муҳтаво ба “Силсилат-уз-заҳаб”-и Ҷомӣ шабоҳати кулӣ дорад. “Ирфон” чун “Ҳадиқа” аз 10 боб, ки онҳоро шоир “тур” (1-8), “нақш” (9) ва “ҷаҳд” (10) меномад, иборат аст. Дар ин маснавӣ Бедил масоили ирфон, чун осории сунъи Худованд, ваҳдат, қасрат, инсонии комил, зикр, ишқ, илм ва масоили сиёсӣ иҷтимоӣ, чун салтанату ахлоқу адлу адолатро матраҳ менамояд, ки маснавии Ҷомӣ ҳам ба ҳамин масоил бахшида шудаанд. Забону баёни Бедил ҳам дар заминаи сабки ҳиндӣ ва ҳам баёни маориф бар пояи таълимоти Ибни Арабӣ ва истифодаи истилоҳоти маъмул дар ин мактаб печидагии зиёд дорад. Каломи Ҷомӣ ҳам, ба сабаби пайравӣ аз Ибни Арабӣ ва шарҳҳои мутааддиде, ки ба осори ӯву

пайравонаш навиштааст ва ҳам истифодаи истилоҳоти мутадовили машраби ӯ то андозае душворфаҳм аст. Ҳамин ҳамгонӣ яке аз вижагироест, ки умумияте миёни забону баёни ин адибон эҷод кардааст. Вожаҳои истилоҳоти ҳосе, чун ваҳдат, қасрат, таайюн, шуунот, ғайби мутлақ, вочиб, мумкин, итлоқ ва ғайра дар осори ҳар ду шоир ба вуфур истифода шудаанд ва ин вожаҳо истилоҳоти ҳоси мактаби Ибни Арабӣ мебошанд.

Дар баъзе аз бахшҳои ин маснавиҳо монандиҳое ба мушоҳида мерасад, ки далели таъсири Ҷомӣ дар андеша ва эҷоди Бедил аст. Ҷунончи, зимни шарҳи мартабаи ваҳдат каломи ҳарду шоир бисёр наздик аст. Зеро ин ду шоир дар мавзӯи воҳид андешаронӣ менамоянд ва сарчашмаи фикриашон ҳам таълимоти ваҳдативучудии Ибни Арабист. Агарчи тарзи баёну истифодаи вожаю таркибот фарқиятҳо дорад, ваҳдати мавзӯӣ ва истифодаи истилоҳоти маъмули мактаби Ибни Арабӣ шабоҳатҳои миёни каломи ин шоирон ба вуҷуд овардааст. Бедил фасли аввали маснавии “Ирфон”-ро аз баёни ҳақиқати инсон оғоз намудааст, ки дар маснавии “Силсилат-уз-заҳаб” низ чанд фасле ба ин масъала ихтисос ёфтааст. Шарҳи ҳақиқати рисолати инсон аз мавқеи ирфон, ки реша дар таълифоти Ибни Арабӣ ва пайравони ӯ дорад, саволу хитобаҳо дар ҳар ду маснавӣ бисёр шабеҳанд. Ҷунончи, аз Ҷомӣ:

*Одамӣ чист? Барзахи ҷомеъ,
Сурати халқу Ҳақ дар ӯ воқеъ.
Нусхаи муҷмал асту мазмунаш,
Зоти Ҳаққу сифоти бечунаш.
Муттасил бо дақиқи ҷабарут,
Муштамил бо ҳақиқи малакут.
Ботинаш дар муҳити ваҳдат гарқ,
Зоҳираш хушқлаб ба соҳили фарқ.
Як сифат нест аз сифоти Худо,
Ки на дар зоти ӯ бувад пайдо* [13, с. 38].

Бедил:

*Чист одам? Таҷаллии идрок,
Яъне он фаҳми маънии “Лавлок”.
Аҳадият бинои маҳками ӯ,
Алиф афтода иллати дами ӯ...
Қулзуми қоиноту ҳар ҷӣ дар ӯст,
Ҷӯши бетобии ҳақиқати ӯст.*

*Зоҳиру ботинаш ҳудусу қидам,
Сурату маънияш вучуду адам.
Боги асмо ба зоти ӯ гулиан,
Базми ашъ ба нури ӯ равшан* [2, с. 9-10].

Дар бахшҳое аз ин маснавиҳо шоирон ба ташреҳи мақоми ваҳдат ва маротиби он пардохтаанд, ки мазмунан наздиканд ва ҳам ҳамон истилоҳҳои маъмули ирфони назарино ба кор бурдаанд. Чунончи, аз Ҷомӣ:

*Дурбинони боргоҳи аласт
Беи аз ин пай набурдаанд, ки ҳаст.
Зоти покаш зи чуниву чандӣ,
Ҳастии сода аз нишонмандӣ.
Дар мақину макон чи фавқу чи таҳт
Ваҳдате созиҷ асту ҳастибаст.
Ваҳдате гашта касраташ торӣ,
Дар ҳама сорӣ, аз ҳама оӣ.
Аз ҳудуди тааққулот берун
В-аз қуюди таайюнот берун.
Ҳам муқайяд худ асту ҳам мутлақ,
Гаҳ зи ботил намуда гоҳ аз ҳақ... [13, с. 63].*

Аз Бедил:

*Ҳар чӣ мавсум шуд, таайюн ёфт,
Рамзи беҳарф ҳеч кас нашкофт.
Лек Аллоҳу воҷибу ваҳдат
Исми зотест бе таъини сифат.
Ки зи гайб он чи то шуҳуд расид,
Ҳақ Илоҳӣ куллиаш номид.
Кулӣ он аст, аз паи афҳом
Мутлақеро кунӣ муқайяд ном.
Чист он ҷо, ҳақиқати мутлақ,
Ки ниқобаи муназзаҳ аст аз шақ* [2, с. 43].

Бедилшиноси маъруф Салоҳуддини Салҷуқӣ бар ин назар аст, ки “Бедил ҳамеша агар кадом шоирро истиқбол мекунад, шояд дар вазну қофия ва ҳам шояд дар мабҳас истиқбол кунад, вале на дар калимоту мазмуну услуб” [7, с. 281]. Барои исботи муддаояш Салҷуқӣ ду ғазали Ҷомӣ ва Бедилро меорад, ки дар вазну қофия бо ҳам фарқдоранд, вале мавзӯ (ба қавли Салҷуқӣ мабҳас - М.Н.) - и онҳо ваҳдати вучуд аст. Чунончи, аз Ҷомӣ:

*Ҳадисе мушкилу сиррест мутлақ,
Ки дар кавну макон кас нест ҷуз Ҳақ.
Ҳақиқат воҳид асту ваҳдати ӯ
Бувад шахси муҳққиқро муҳаққақ.*

Аз Бедил:

*Маҳу солу шабу рӯзат маҷозист,
Ҳақиқат на замон дорад, на соот.
Ғанову фақри ҳастӣ “Ло”-ву “Илло”-ст,
Ғадои нафӣу шоханишоҳӣ исбот* [7, с. 280].

Ин андешаи Салҷуқӣ дуруст аст, вале дар баъзе мавридҳо хилофи онро ҳам мушоҳида менамоем. Яъне, Бедил гоҳ дар калимоту мазмун ва гоҳе услуб ҳам аз Ҷомӣ пайравӣ намудааст. Махсусан, дар маснавиҳо ин гуна истиқболҳо зиёдтар мушоҳида мешавад. Ваҳдати вазну мавзӯ боиси он шудаанд, ки Бедил бахше аз мавзӯҳои матраҳшавандаро аз маснавии Ҷомӣ истиқбол намуда, дар баъзе маворид ҳиссае аз абёту мисроӣ салафи худро ба вом гирифтааст. Масалан, дар шарҳи маънии калимаи тайиба ин нукта ба мушоҳида расид. Аз Ҷомӣ:

*Маънии “Ло илоҳа илла-л-Лоҳ”
Он бувад пеши орифи огоҳ.
К-он чи хонанд муширикони Худо,
Гарчи бошад зи фарти чаҳлу амо
Нест он дар ҳақиқат илло Ҳақ,
Ки бувад айни ҳастии мутлақ.
Ҳарду ҳастанд фи-л-ҳақиқа яке,
Нест қатъан дар ин дақиқа шаке.
Дар миён нест аз камоли вифоқ
Фориқе ҷуз тақайюду итлоқ* [13, с. 82].

Аз Бедил:

*Ҷумла манқуши сафҳаи мутлақ
Ҳама зоҳир, вале ба ботин Ҳақ.
Чанд бояд ба ваҳм фарсудан,
Хориҷ аз Ҳақ наметавон будан.
Он, ки ӯро муҳит меҳонӣ,
Зулм бошад муҳот, агар донӣ.
Пас муҳиту муҳот ҷуз Ҳақ нест,
Васфҳо ғайри зоти мутлақ нест.
Кард ин ҷо фасонаҳо кӯтоҳ
Маънии “Ло илоҳа илла-л-Лоҳ”* [2, с. 96].

Мисраи аввали ин пораи маснавии Ҷомӣ оғози фасл аст, вале Бедил айнан бо ҳамин мисроӣ фаслро ба охир расонидааст.

Ё зимни баёни сифатҳои инсон:

Аз Ҷомӣ:

*Ҳеч мавҷуд нест дар олам,
Ки шиносад ҳақиқати одам.
Бинад он айро ба чаҳми аён,
Гаҳи зоҳир ба сурати аён.*

*Гайр аз ӯ дар ҷаҳон набинад ҳеч,
Ошкору ниҳон набинад ҳеч.
Лекин ин давлате на осон аст,
Балки хоси хавоси инсон аст* [10, с. 133].

Аз Бедил:
*Он камоли ҳақиқати одам,
Обрӯи ҳақиқати олам.
Ҷавҳари эътибори гайбу шухуд
Асли кайфияти хафову намуд.
Аз ҷаҳони вучуб то имкон,
Ҳар чӣ андеши аз хафову аён,
Амри мавҳум дон хафову аён,
Гайри амри мусаввари инсон* [2, с. 13].

Лекин дар маснавии “Ирфон” шарҳи масъалаҳо муфасссалу густурдатар баён шуда, Бедил гузашта аз истилоҳоти хоси ирфонӣ вожаҳои махсусро истифода кардааст, ки бори маънии ирфонӣ мекашанд. Ба монанди хайрат, оина, таҷаддуд, идрок ва...

Инчунин, дар маснавии “Ирфон” ду ҳикояте оварда шудааст, ки маъҳази онҳо, ба эҳтимоли қавӣ, маснавии “Силсилат-уз-заҳаб” мебошад. Дар ҳикояи аввал дар ҳарду маснавӣ роҷеъ ба муносибати ҳоли ориф ба замон сухан меравад, бо ин фарқ, ки дар маснавии “Силсилат-уз-заҳаб” сухан аз забони Ҳоча Баҳоуддини Нақшбанд аст, вале дар маснавии “Ирфон” масъала дар асоси суолу ҷавоб бо орифе матраҳ мешавад. Дар маснавии “Силсилат-уз-заҳаб” омадааст:

“Дар баёни он, ки Ҳазрати Ҳочаи бузургвор (Ҳоча Баҳоуддини Нақшбанд.- М. Н.) мефармуданд, ки бинои корро ба нафас мебояд кард, чунонки иштиғол ба вазифаву замон, ҳол аз тазаккури мозию тафаккур дар мустақбалро машғул гардонад ва нафасро магузорад, ки зоеъ гузарад”:

*Ҳочаи покдини покнафас
Равваҳа-л-Лоҳу рӯҳаҳу-л-ақдас,
Гуфт: Ориф, ки дар вафо фард аст,
Кори худ бар нафас бино кардаст.
Ҳеч гаҳ пешу пас наменигарад,
Нақди худ ҷуз нафас наменшумарад...
Шугли ҳолаш сутурдааст аз дил
Зикри мозию фикри мустақбал.
Хориҷ аз ихтилофи рӯзу шаб аст,
Вақтро гоҳ ибну гоҳ аб аст...* [10, с. 92].

Ҷомӣ дар “Нафаҳот-ул-унс” аини ҳамин суханонро аз забони Ҳоча Баҳоуддини

Нақшбанд овардааст [12, с. 292] ва шояд, ки Бедил ба ин асар ҳам назар доштааст. Бедил ҳикоятро ба тариқи зайл меорад:

*То яқин оинаи ҳол зудуд,
Суратаи мозиву мустақбал буд.
Соиле дар таҳаққуқи аҳвол
Аз яқинмашрабе намуд суол,
Ки дар ин арасагоҳи ваҳму гумон,
Гарчи маҳв аст гарди суду зиён,
Ҳар кучо раҳти ҳол тохтаанд,
Ҳолро мугтанаи шинохтаанд.
Ин, ки филҳол мезанем масал,
Қиссаи мозӣ асту мустақбал...
Пас асарҳои ҳолу истиқбол
Ҷумла мозию мозияст ҳаёл...
Чун тааммул ба фаҳми ҳол расид,
Ваҳм буд, он чи дар ҳаёл расид* [2, с. 32].

Дигар ҳикоятест дар мавриди сафари Искандар ба Зулмот ба ҷустуҷӯи оби ҳаёт аст, ки дар маснавии Ҷомӣ баъзе аз сипоҳиён хангоми расидан ба замини пурсангреса ба дастури Искандар гӯш дода, сангресаҳоро бо ин гумон, ки ҷавоҳиранд, ҷамъоварӣ мекунанд ва бархе аз онҳо ба ин дастури шох безътиной намуда, пушаймон мегарданд:

“Рафтани Искандар дар зуламот ва расидан бар замин пурсангреса ва гуфтан мар сипоҳро, ки ин ҷавоҳир гаронсанг аст ва қабул кардани баъзе ва бардоштани эшон инкор кардани баъзе ва бигзоштани он”.

*Чун Сикандар ба қасди оби ҳаёт
Кард азми убур бар зулмот,
Бар замин расид паҳну фарох,
Ронд хайлу ҳашам дар он густох.
Ҳар кучо мешуд аз ясору ямин,
Буд пурсангреса рӯи замин.
Карда рӯи сухан ба сӯи сипоҳ,
К-эй ҳама карда гум зи Зулмот роҳ.
Ин ҳама гавҳар аст бе шаку райб,
Киса з-он пур кунед, доману чайб...*

[10, с. 175-176].

Вале дар достони “Ирфон” Бедил аз кишварситонию айшу хушгузаронии Искандар ёд намуда, сипас аз воҳӯрии ӯ бо дарвеше ҳикоят мекунад, ки аз чашмаи оби ҳаёт дар Зулмот хабар медиҳад. Искандар ба хоҳири ёфтани чашмаи оби ҳаёт ба Зулмот сафар менамояд, вале ноумед бармегардад.

Бедил дар ин ҳикоят аз нопойдорию беарзишии дунё сухан ба миён оварда, ҷаҳди ҷамъоварии сарвату талош барои мансабу молро кори бефоида медонад, зеро оқибати ҳама фаною марг аст:

*Зикри Искандару сайри зуламот,
Яъси ноёбияш аз оби ҳаёт
Дар баҳоре, ки наишъаи кару фар
Шуд мусаллам ба ҷоми Искандар.
Сархушиҳош оламо ро шуд,
Тардимогии нознаи шуд...
Бо надимони маҳфили тадбир,
Баст аҳди сафар ба ҳар тақдир...
Ҳамчу шамъ охир он талошоёт
Арақе чанд рехт дар Зулмот...
В-агар ин ҳай ҳамин қадар бошад,
Ки кас аз марг беҳабар бошад.
Айши козиб малол боистӣ,
Номи ҳай инфиол боистӣ [2, с. 231].*

Албатта, ин ҳикояте, ки Бедил овардааст, машҳур аст ва метавонад маъхази шоир дигар бошад. Дигар ин, ки дар ҳар ду ҳикоят Бедил эҷодкорона муносибат намуда, дар мазмуни ҳикоят тағйирот ворид намуда, аз тақлид парҳез намудааст. Вале айнан бо як ному муҳтавои наздик омадани ин ҳикоят далели он аст, ки Ҷомӣ дар ин бахш илҳомбахши Бедил будааст.

Дар маснавиҳои дигари Бедил низ ҳамин ҳамоҳангиҳою шабоҳатҳо бо маснавиҳои Ҷомӣ ба назар мерасад, ки боз ҳам ваҳдати мавзӯ ва вазн боиси татаббуи Абулмаонӣ гаштааст. Намунаи комили ин гуна ҳамоҳангиҳо дар маснавиҳои “Тилисим ҳайрат”-и Бедил ва “Юсуф ва Зулайхо” ба назар мерасанд. Ҳар ду маснавӣ ҳам дар вазни ҳазачи мусаддаси маҳзӯф навишта шудаанд. Қисмати муқаддимавии маснавии “Тилисми ҳайрат” шабоҳати зиёде ба бахши муқаддимавии “Юсуф ва Зулайхо” дорад. Ба монанди бахши тасмия, ҳамду муноҷоту наът ва сабаби назми достонҳо. Вале фасли дуоими маснавии “Тилисми ҳайрат” ба ҳадде ба фасли дуоими достони “Юсуф ва Зулайхо” наздик аст, ки ҷуз калимоту таъбирот бо ҳам фарқе надоранд. Дар ҳар ду асар ҳам дар бахшҳои номбурда дар мавриди субҳи азал ё оғози офариниш аз мавқеи аҳли ирфон сухан меравад, ки Бедил ҳам масъалаи офаринишро

ба шеваи Ҷомӣ баён намудааст. Ҳамин нигоҳи ҳунари ба масъалаи офариниш аст, ки боиси таҳрики Бедил ба истиқболи Ҷомӣ шудааст ва ҳамин нигоҳи таҷаддудист, ки Бедил дар шеърӯ дар ирфон дорад. Инқилобе, ки таълимоти Ибни Арабӣ дар ирфони исломӣ ба амал овард, бо нигоҳи наву пӯянда пайравони зиёде пайдо кард, ки Ҷомӣ Бедил аз қабилҳои ҳамин гуна орифонанд.

Оғози ҳар ду фасл, шеваи баён, вожаҳою таркибот ва истилоҳот аз таъсири амиқи Ҷомӣ ба Бедил дарак медиҳанд. Аз “Юсуф ва Зулайхо”-и Ҷомӣ:

*Дар он хилват, ки ҳастӣ бенишон буд,
Ба кунҷи нестӣ олам инҳон буд.
Вучуде буд аз нақши дӯй дур,
Зи гуфтугӯи моиву тӯй дур.
Ҷамоли мутлақ аз қайди мазохир,
Ба нури хеш ҳам бар хеш зоҳир.
Дилоро шоҳиде дар ҳаҷлаи ғайб,
Мубарро домани аз тухмати айб.
Навои дилбарӣ бо хеш месохт,
Қимори ошиқӣ бо хеш мебохт.
Бурун зад ҳайма з-иқлими тақаддус,
Таҷаллӣ кард дар офоқу анфус.
Зи ҳар оинае бинмуд рӯе,
Ба ҳар ҷо хост аз вай гуфтугӯе.
Аз ӯ як ламъа бар мулку малак тофт,
Малак саргашта худро чун фалак ёфт.
Ҳама саббуҳиён саббуҳҷӯён,
Шуданд аз беҳудӣ саббуҳгӯён.
Зи гаввосони ин баҳри фалакфулк
Баромад гул-гули “Субҳона зи-л-мулк”.
Аз он ламъа фурӯге бар гул афтод,
Зи гул шӯре ба ҷони булбул афтод.
Руҳи худ шамъ аз он отаиш барафрӯхт,
Ба ҳар қошона сад парвонаро сӯхт.
Зи нураи тофт бар хуришед як тоб,
Бурун овард нилуфар сар аз об.
Зи рӯиш рӯи хеш орошт Лайлӣ,
Ба ҳар мӯяш зи Маҷнун хост майле.
Лаби Ширин ба шакаррез бикшод,
Дил аз Парвез бурду ҷон зи Фарҳод [14, с. 35].*

Аз “Тилисми ҳайрат”-и Бедил:
*Дар он соат, ки ҳастӣ ҷаҳиш адам буд,
Ҳаводис маҳви оғӯи қидам буд.
На воҷиб аз гино нақши нигин дошт,
На мумкин гарди ҳоҷиб бар ҷабин дошт.
Ҳазизи хок дар гарди фано гум,*

Уручи чарх чун нақши ҳаво гум.
 Ҷиҳатҳои таайюн бе шиорат,
 Мазомин танзҳои беиборат.
 Аҳад бе хомаи ваҳдатнигорӣ,
 Адад номаҳрами касратиуморӣ.
 Муҳите буд бе мавҷи таайюн,
 Баҳоре фориғ аз сози талаввун.
 Ҷаҳони мутлақе тамкиннишон буд,
 Дар он хилват, ки хилват ҳам ниҳон буд.
 Ба бечунӣ раҳи ташибеҳ мезад,
 Тагофул соғари танзеҳ мезад.
 Ҷудо аз ҷилваи иҷмоъу тафрид,
 Бурун аз қисвати итлоқу тақйид.
 Нигоҳи бениёзӣ мастие дошт,
 Сафи миҷгон баланду пастие дошт.
 Иродат қард бар шӯхӣ тақозо,
 Бурун омад ба сад гулиан тамошо... [2, с. 401].

Ин фасли маснавиҳои адибони фавқуззикр бахше аз “Ламаот”-и Ироқиро ба хотир меорад, ки бисёр зебо ва шоирона ба қалам омадааст: “Султони ишқ хост, ки хайма ба саҳро занад, дари хазоин бигушуд, ганҷ дар олам пошид, варна олам бо буду нобуди худ орамида буд ва дар хилватхонаи шухуд осуда...” [3, с. 392].

Тавре ки медонем, масъалаи офариниш аз нигоҳи аҳли шаръ ва аҳли ирфон тафовут дорад ва ин тафовут дар назари фароҳу навҷӯёна ва ба таъбири дигар, ҳунарваронаи аҳли ирфон мушаххас мегардад. Донишманди шаҳри эронӣ Муҳаммадризо Шафеъии Кадканӣ бар ин назар аст, ки “ирфон чизе нест, магар нигоҳи ҳунари ва ҷамолшиносона нисбат ба илоҳиёт ва дин. Ирфон мисли ҳар нигоҳи ҷамолшиносона ва ҳунари

дорони ду вачҳ аст: аз як сӯй, орифе, ки бо таҷрибаҳои ҳунарию ҳаллоқи худ дину мазҳабро менигарад ва он дину мазҳабро вачҳи ҳунариву завқӣ (ирфон) мебахшад ва аз сӯйи дигар, касоне, ки дар партави ҳаллоқияту нигоҳи ҳунарии ӯ ба он дин менигаранд ва ирфони ҳосил аз нигоҳи ӯро таҷриба мекунанд. Тамоми вижагӣҳое, ки дар таҷрибаи ҳунари вучуд дорад, айнан дар таҷрибаи ирфонӣ вучуд дорад ва аз он ҷо, ки дар ҳунар мо бо аносире, чун таҳайюлу рамзу чандмаъноӣ ва ... рӯбарӯем, дар ирфон низ ба ҳамин масоил рӯбарӯ хоҳем буд” [13, с. 18-19].

Ҳамин гуна ҳамоҳангиҳо дар маснавиҳои Ҷомӣ ва Бедил моро ба ҳулосае меорад, ки Абулмаонӣ дар маснависароӣ аз осори Мавлоно Ҷомӣ таъсири зиёд гирифтааст. Махсусан, дар маснавии “Ирфон”, ки дар вазни “Ҳадиқа”-и Саной суруда шудааст, таъсири маснавии “Силсилат-уз-заҳаб” бештар аст. Зеро аз нигоҳи мавзӯ ва мундариҷа, тарҳи масоили ирфони назарӣ, қорбурди истилоҳоти роиҷ дар мактаби Ибни Арабӣ ин ду маснавӣ шабоҳатҳои зиёд доранд. Фасли муқаддимавии “Юсуф ва Зулайхо” бо сабаби ваҳдати мавзӯ ва вазн, шарҳи бисёр зебои орифонаю шоирона аз оғози офариниш, нигоҳе ҳунари ба зухури ишқу хилқати инсон Мирзо Бедилро ба пайравӣ аз он водоштааст. Ҳамин ваҳдати мавзӯ ва авзони маснавиҳо, пайравӣ ба як машраби ирфонӣ, табаххури комил бар маорифи сӯфия, қареҳаи баланди шоирӣ ва назари эҷодкоронаю навовариҳо дар суҳанварӣ боиси ҳамсуҳании Мирзо Бедил ва Мавлоно Ҷомӣ гаштааст.

АДАБИЁТ:

1. Айнӣ, Садриддин. Мирзо Абдулқодир Бедил. Куллийёт. Ҷилди 11. Китоби дуюм.- Душанбе: Ирфон, 1963.- 278 с.
2. Айнӣ, Холида. Бедиль и его поэма “Ирфон”.- Сталинобод: Таджгосиздат, 1956.- 126 с.
3. Бедил Дехлавӣ, Абулмаонӣ Абулқодир. Куллийёт. Ҷилди 3. Ба тасхеҳи Акбари Бехдорванд ва Парвиз Атоии Доконӣ.- Техрон: Интишороти Илҳом, 1376.- 829 с.
4. Ироқӣ, Фахруддин. Куллийёт. - Техрон: Илм, 1384.- 448 с.
5. Нуров, Нуралӣ. Фурӯғи фитрати маънӣ. - Хучанд: Нури маърифат, 2002.- 200 с.
6. Орзу, Абдулғафур. Бутҳои Бедил.- Машҳад: Тарона, 1378.- 205 с.
7. Раҳимӣ, Бобобек. Зиндагиномаи Бедил.- Душанбе: Эр-граф, 2017. - 496 с.
8. Раҳимӣ, Бобобек. Ошноӣ бо Бедил.- Душанбе: Ирфон, 2009.- 568 с.
9. Салҷуқӣ, Салоҳуддин. Нақди Бедил.-Техрон: Ирфон, 1388.- 623 с.

10. Сархуш, Муҳаммад Афзал. Калимот-уш-шуаро. Тасхеҳи Алиризо Қазва. - Техрон: Китобхонаи Музей ва Маркази асноди Маҷлиси Шӯрои исломӣ, 1389.- 307 с.
11. Сафо, Забехуллоҳ. Таърихи адабиёти Эрон. Ҷилди 5. Баҳши 2.- Техрон: Фирдавс, 1369.- 1420 с.- С.1378-1379.
12. Фаҳруззамонӣ, Мулло Абдуннабии Қазвинӣ. Тазкираи Майхона. Бо тасхеҳу танқеҳ ва такмилу тарҷум ба эҳтимоми Аҳмад Гулчини Маонӣ.- Техрон: Интишороти ширкати насабии “Ҳочмуҳаммад Хусайни Иқбол ва шурако”, 1340.- 1104 с.
13. Халилӣ, Халилуллоҳ. Файзи қудс.- Техрон: Алхудо, 1382.- 194 с.
14. Хушгӯ, Биндробандос. Сафинаи Хушгӯ. Тасхеҳи Калими Асғар.- Техрон: Китобхонаи Музей ва Маркази асноди Маҷлиси Шӯрои исломӣ, 1389.- 901 с.
15. Ҷомӣ, Нуруддин Абдурраҳмон ибни Аҳмад. Маснавии «Ҳафт авранг». Ҷилди аввал. Муқаддима аз Аълоҳон Афсаҳзод. Зери назари «Дафтари нашри «Мероси мактуб».- Техрон: Маркази мутолеоти эронӣ, 1378.- 912с.
16. Ҷомӣ, Нуруддин Абдурраҳмон ибни Аҳмад. Маснавии «Ҳафт авранг». Ҷилди дуввум. Таҳқиқ ва тасхеҳи Аълоҳон Афсаҳзод ва Хусайн Аҳмади Тарбият. Зери назари «Дафтари нашри «Мероси мактуб»».- Техрон: Маркази мутолеоти эронӣ, 1378.-710с.
17. Ҷомӣ, Абдурраҳмон ибни Аҳмад. Нафаҳот-ул-унс. Муқаддима, тасхеҳ ва таълиқоти Маҳмуди Обидӣ. - Техрон: Сухан, 1386.- 1216с.
18. Шафеъии Кадканӣ, Муҳаммадризо. Ирфон- нигоҳи ҳунари ба илоҳиёт // Бухоро, шумораи 43, мурод ва шахривари 1384.- С. 16-34.

ТАТАББҶОТИ БЕДИЛ БАР МАСНАВИҲОИ ҶОМӢ

Дар ин мақола масъалаи равобити адабии ду шоири бузурги адабиёти форсии тоҷикӣ – Мирзо Абдулқодири Бедил ва Мавлоно Абдурраҳмони Ҷомӣ баррасӣ шудааст. Миёни ин ду адиби тавоно муштаракоти зиёдест, ки аз ҷумлаи муҳимтарини онҳо ҷомеият дар таълифи осори манзуми мансур ва дигаре пайравӣ аз мактаби Ибни Арабӣ мебошад. Хамин муштаракот дар осори манзум, махсусан дар эҷоди маснавӣ зиёд мушоҳида мешавад. Абдулқодири Бедил дар маснавӣҳои худ аз баъзе шоирони гузашта таъсир пазируфтааст, ки дар ин миён таъсири маснавӣҳои Ҷомӣ ба дostonҳои Бедил назаррас аст. Махсусан, дар маснавӣҳои “Ирфон” ва “Тилисми ҳайрат” - и Бедил таъсири маснавӣҳои “Силсилат-уз-заҳаб” ва “Юсуф ва Зулайхо” -и Ҷомӣ хеле бузург аст, зеро аз нигоҳи мавзӯ ва мундариҷа, тарҳи масоили ирфони назарӣ, қорбурди истилоҳоти роиҷ дар мактаби Ибни Арабӣ ин маснавӣҳо шабоҳатҳои зиёд доранд ва Бедил дар ин маснавӣҳо ба дostonҳои Ҷомӣ пайравӣ қардааст. Фасли муқаддимаии “Юсуф ва Зулайхо” бо сабаби ваҳдати мавзӯ ва вазн, шарҳи бисёр зебои орифонаю шоирона аз оғози офариниш, нигоҳе ҳунари ба зухури ишқу хилқати инсон Мирзо Бедилро ба пайравӣ аз он водоштааст.

Калидвожаҳо: Ҷомӣ, Бедил, маснавӣ, ирфон, татаббӯ, пайравӣ, ваҳдати вучуд, ишқ, офариниш.

ПОДРАЖАНИЕ БЕДИЛЯ ПОЭМАМ ДЖАМИ

В настоящей статье рассматриваются литературные связи двух великих поэтов персидско-таджикской поэзии – Мирзо Абдулқодира Бедия и Мавляна Абдурраҳмана Джами. Между этими двумя выдающимися литераторами очень много общего, среди которых основными являются социальность в прозаическом и поэтическом наследии, и другое – подражание литературной школе Ибн Араби. Эта общность наблюдается в их поэзии, особенно в сочинении месневи. Поэзия некоторых поэтов прошлого оставили свой отпечаток на месневи Абдулкадира Бедия, где заметна роль воздействия месневи Джами на поэмы Бедия. Особенно велико воздействие месневи “Силсилат-уз-заҳаб” и “Юсуф и Зулайхо” Джами на

месневи “Ирфон” и “Тилисми хайрат” Бедия, так как с точки зрения темы и содержания, структуры вопросов теоретической мистики, употребление известной терминологии в школе Ибн Араби эти месневи имеют много общего и сходства, и Бедил в этих месневи подражает поэмам Джами. Вступительная глава месневи “Юсуф и Зулайхо” в связи со сходством темы и размера стихосложения, очень красивого, поэтичного и мистичного начала создания, художественного взгляда на проявление любви и человеческого творения побудило Бедия на подражание этому произведению.

Ключевые слова: Джами, Бедиль, месневи, мистика, подражание, единство существования, любовь, мирозданье.

BEDIL'S IMITATION OF JAMI'S POEMS

This article examines the literary relations of two great poets of Persian - Tajik poetry – Mirzo Abdulkodir Bedil and Mawlyana Abdurrahmani Jami. There are many similarities between these two outstanding writers, among which the main ones are sociality in the prose and poetic heritage, and another is the imitation of the literary school of Ibn Arabi. This community occurs in their poetry, especially in the writing of mesnevi. The poetry of some poets of the past left their mark on mesnevi of Abdulkadir Bedil, where the role of Jami's mesnevi influence on Bedil's poems is noticeable. Especially great is the impact of mesnevi "silsilat-uz-zahab" and "Yusuf and Zulaykho" Jami on mesnevi of "Irfon" and "Tilismi hairat" Bedilya, because in terms of the theme and content, the structure of questions of theoretical mysticism, the use of well-known terminology in Ibn Arabi's school, these mesnevis have many similarities and Bedil in these mesnevis imitates the poems of Jami. Mesnevi's introductory Chapter "Yusuf and Zulaikho" in connection with the similarity of the theme and size of the versification, a very beautiful, poetic and mystical beginning of creation, an artistic view of the manifestation of love and human creation, prompted Bedil to imitate this work.

Keywords: Jami, Bedil, mesnevi, mysticism, imitation, unity of existence, love, universe.

Сведения об авторе: Низоми Мухриддин Зайниддин - ректор ГОУ «Таджикский государственный институт культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде», доктор филологических наук, профессор. Адрес: г. Душанбе, Борбад 73а, Тел.: 231- 45- 45, nizomi73@mail.ru

Information about the author: Nizomi Muhridin Zainiddin - Rector of the SEI «Tajik state Institute of culture and arts named after Mirzo Tursunzoda», doctor of philological sciences, professor. Address: 73a, Borbad street, Dushanbe, Tajikistan. Tel.: 231- 45- 45, nizomi73@mail.ru

МАСЪАЛАҲОИ АСОСИИ ОМУЗИШИ ЧАШНҲОИ МИЛЛӢ: ҶАНБАҲОИ НАЗАРИЯВӢ ВА МЕТОДОЛОГИ

Мирахмедов Ф. М., Насибова М.Т.

МДТ «Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода»

Масъалаи чашнҳои миллӣ ва раванди пайдоишу ташаккули онҳо мавзӯи глобалии илмӣ эътироф шудааст. Тағйироти гуногуни фарҳангӣ ва тамаддунии умумисайёравӣ сабаб мешаванд, ки масъалаи чашнҳои миллӣ ва таъсири онҳо ба сатҳи маънавиёти ҷомеа, махсусан табақаи осебпазири мафкуравию тасаввуротӣ - ҷавонон, пеш аз ҳама, ҳарчи бештару комилтар ва дар сатҳи илмӣ ва мувофиқа кардани он ба воқеияти инкишофи ҷомеаи фарҳангӣ баррасӣ гардад. Бунёди ҷомеаи миллӣ дар шароити инкишофи ҷаҳони глобалӣ одӣ набуда, неруи бузурги сиёсӣ фарҳангӣ ва тамаддунӣ бояд вучуд дошта бошад, ки дар раванди таҳмилҳои фарҳангӣ, интегратсияи фарҳангӣ, таҳия ва татбиқ гардидани концепсияи «Ахлоқи глобалӣ»¹ тавонад шаклирии муносибатҳоро дар заминаи қонеъ гардонидани талаботу манфиатҳои фарҳанги миллӣ созмон диҳад. Концепсияи миллии фарҳанги худӣ алтернативаест дар баробари концепсияи фарҳанги глобалӣ ва фарҳанги космополитикӣ. Масъалагузори мазкур мубрамияти нақш ва таъсири чашнҳои миллиро дар ташаккули фарҳанги маънавии ҷавонон асоснок мегардонад. Аз ҳамин хотир, мактабҳои илмӣ миллии аксар ҷомеаҳо ва давлатҳо кӯшиши омӯзиши аниқ ва саҳеҳи фарҳанги миллӣ, махсусан чашнҳои миллиашонро объекти асосии илмӣ мекунад. Ҳолати мазкур барои мактаби фарҳангшиносии тоҷикистонӣ набояд дуҷумдараҷа бошад. Тавсифи илмӣ – таърихӣ масъалаи чашнҳои миллӣ ва таъсиррасонии онҳо ба ташаккул ва инкишофи маънавиёти

ҷомеаи ҷавони Тоҷикистон аҳамияти аввалиндараҷа дорад.

Дар мақолаи мазкур чашнҳо ҳамчун падидаи таърихӣ баррасӣ мегарданд. Муайянсозии моҳияти мафҳуми фарҳангии чашнҳои миллӣ ва дарки моҳияти асосии онҳо аҳамияти вижа дорад, зеро маъно ва моҳияти онҳо ҷараёни инъикоси фарҳангиро муайян мекунад. Мафҳуми «чашн» дар луғати забони тоҷикӣ ба маънои ид, рӯзи тантана ва сурур ба муносибати ягон воқеаи фараҳбахш хуб омадааст. Инчунин, мафҳуми мазкурро бо маънои маҷлиси шодмонӣ ба муносибати санаи таваллуди касе ё солгарди ягон ҳодисаи таърихӣ ва ғайра истифода мебаранд.

Луғати калони фарҳангшиносӣ мафҳуми «чашн» - ро моҳиятан ба рӯзи сурур ва шодмонӣ, ки ба муносибати бузургдошти касе ва ё қадом санаи таърихӣ мувофиқ донистааст [12, с. 59].

Чашн - ин таҷассуми ҳаёти дилхушонаи инсонҳо ва ҷомеаҳои алоҳида, ки дар рафти ҳаёти муқаррарӣ руҳ медиҳад, як шакли махсуси кӯтоҳмуддати ҳаёти инсон мебошад. Моҳияти асосии чашнҳо дар ҷузъи эстетикӣ он, мундариҷаи бойи ҳиссиёти эмотсионалӣ доштаи он, таҷаммуи одамон ва эҳсоси меҳру муҳаббат кардани онҳо бо якдигар, ниятҳои нек ва ҳолати олии психикӣ инсонҳо зоҳир мегардад [7, с. 269].

Чашн махсусияти субъективӣ дорад, яъне он танҳо ба одамон ва ҷомеаи башарӣ хос ва вобаста аст, ки бо маросими муҳимтарини ҳаёти табиӣ, иҷтимоӣ ва инфиродӣ алоқаманд буда, арзишҳои маънавиро дар амал татбиқ мекунад ва бо сурур, тантана, дилбастагӣ дар давраҳои муайяни вақт сохтори махсуси маърифативу фарҳангиро ба вучуд меорад. Чашн омили муҳими таҳкими робитаи маънавии наслҳост, формулаи возеҳи пайванди наслҳо, зухуроти хувияти фарҳангӣ мебошад.

1. «Ахлоқи глобалӣ» низоми ғояҳо, арзишҳо, қоидаҳо ва меъёрҳои ахлоқӣ, маҷмӯи арзишҳо ва принсипҳои фарҳангӣ ва тамаддуниест, ки фаъолияти маънавий ва ҷамъиятии инсонро дар шароити ҳатари таҳдидҳои нав, ки дар натиҷаи фаъолияти технологияи инсон ба сифати унсӯри марказии ҷомеа ва табиат (унсӯри биоичтимоӣ будани инсонро ифода мекунад ва моҳияти антропоцентризмӣ доштани ташаккули муносибатҳост) муташаккил месозад.

Меъёрҳои асосии таҷассумоте, ки дар ҷашнҳо ба вуқӯъ мепайванданд, хосияти асосии фарқкунандаи субъективии онҳоро муайян менамоянд:

- бозихо ва набардҳо дар ҷашнҳо танҳо ба инсонҳо хосанд, ҳайвонот бошанд, қобилияти бозӣ ва набард карданро доранд, аммо ҷашн гирифта наметавонанд;

- бозӣ ва рақобатҳои пур аз тантанаҳои бошукӯхро дар сахнаи ҷашнӣ маҷмӯи арзишҳои маънавӣ (эстетикӣ, бадеӣ) мукаррар менамояд;

- такроршаванда ва давраӣ будани ҷашн аз он шаҳодат медиҳад, ки он таърихи қадимӣ дошта, ҳазорсолаҳоро дарбар мегирад ва аз насл ба насл гузашта, мероси гаронбаҳои фарҳангӣ – тамаддуниро ба ёдгор менамояд. Ҷашн ба давраи муайяни вақт вобаста аст ва дар ҳар лаҳзаи мувофиқ таҷлил карда намешавад;

- ҷашн хусусияти ғайримуқаррарӣ дорад, он ба ҳаёти ҳамагӯза муҳолиф аст. Таҷлили он ҳаёт ва зиндагии инсонҳоро бошукӯх ва хуррам мегардонад. Инсонҳоро барои зиндагии минбаъда рӯҳбаланд мегардонад. Ҳаёти инсонҳоро пок ва аз нав барқарор мекунад. Доғҳо ва куҳнаҳоро аз зиндагӣ мерабояд (ба монанди ҷашни Наврӯз, ки дар замони таҷлили он инсонҳо тамоми ашӯи рӯзгорашонро кӯшиши нав кардан ва тағйир додан мекунанд) [14].

Дар шароити муносири инкишофи илм дар самти баррасии феноменологияи ҷашн дар доираи илмҳои гуманитарӣ, ба монанди фалсафа, фарҳангшиносӣ, ҷомеашиносӣ, этнография ва ғайра як қатор ҳулосаҳои концептуалии илмӣ мавҷуданд.

Дар заминаи таҳлили мафҳум ва моҳияти “ҷашн” тарзҳои гуногуни фаҳмиши илмӣ он мавҷуд аст: фалсафӣ ва фарҳангӣ (ҷаҳонбинӣ) (М. М. Бахтин, Л. С. Лаптева [1, с. 231, 173 - 201] ва ғайра), тавсифӣ – эперикӣ (И. М. Снегирев [15]), табиӣ – меҳнатӣ (кишоварзӣ) (В. И. Чичеров В. Я. Пропп [18]), фарғатӣ (Н. О. Мизов [10]), мифологӣ – динӣ (В. Ф. Миллер [11]).

Ҷашнҳо ҳамчун як омили нигоҳ доштани фарҳанг ва воситаи тақмили сохтори маънавии ҷомеа бештар аз ҷониби олимони муҳаққиқон баҳо дода мешаванд. Ҷашнҳо ҳамчун як роҳи нигоҳдории фарҳанги анъанавӣ аз ҷониби

М. А. Куляшова баррасӣ карда шудааст. Ҷашнҳо яке аз унсурҳои қадимтарин ва доимо таҷдидшудаи фарҳанг мебошанд, ки дар давраҳои муайяни таърих қобилияти аз байн рафтаниро пайдо кардаанд, аммо он ҷашнҳое, ки пояи мустаҳками тамаддуниро фарҳангӣ доштанд, дар натиҷаи бархӯрди фарҳангҳо ва таҳмили ҳаробасозии фарҳангӣ моҳияти маънавӣ ва фарҳангии худро аз даст наводаанд. Мо дар ин хусус метавонем ҷашни Наврӯзро мисол биоварем. Масалан, Наврӯз таърихи куҳан дорад ва бисёр раванду ҳодисаҳои таҳмилоти фарҳангӣ ва бархӯрдҳои тамаддуниро аз сар гузаронидааст, вале бо сабаби мукаммалиёти маънавию фарҳангӣ ва хосияти табию воқеӣ доштани то имрӯз тантана ва таҷлил мегардад. Ҷашнҳо барои ташкил ва зебу зинати маънавиёти ҷомеа пешбинӣ шудаанд. Онҳо яке аз пояҳои зиндагии инсоният ҳамчун пойгоҳи маънавии ҳар давраи замони, ҳар миллат ба назар мерасанд. Ҷашнҳо ҳамчун як падидаи фарҳангӣ вазифаҳои муҳталиф доранд:

- идеологӣ;
- маърифатӣ;
- иҷтимоӣ - интегратсионӣ;
- таблиғотӣ - ташвиқотӣ;
- таълимӣ – тарбиявӣ;
- фароғатӣ ва ғайра.

Ҷорабиниҳои ҷашнӣ ба ҷомеаи аз ҷиҳати иҷтимоӣ гуногун имкон медиҳанд, ки дар якҷоягӣ ва эҳсоси маданиятии баланд ба ҳам омада, рушд кунанд. -Бо ёрии таҷлили ҷашнҳо, -зикр мекунад М. А. Куляшова, -инсоният анъанаҳоро ҳифз мекунад, дастгирӣ менамояд, истифода ва аз нав эҳё мекунад [8, с. 169 - 170].

Аз рӯи табиати худ ҷашнҳо унсури фарҳангии бисёрҷониба мебошанд. Тавре ки ҷомеашиноси лаҳистонӣ К. Жигулский андеша дорад, ҳар як ҷашн бо арзишҳои муайяне алоқаманд аст. Ҷашнҳоро асосан ба гурӯҳҳои ҷашнии дунявӣ ва мазҳабӣ (динӣ) тақсим мекунанд. Вай, инчунин дар онҳо ҳислати эҳсосиро зикр мекунад: онҳо ба ҷашнҳои шодӣ ва ҷашнҳои ғамгинӣ тақсим мешаванд. Функсияҳои ҷашн ба ҳам алоқаманданд, аз ин рӯ, интиҳоби яке аз онҳо якпорчагии ҷашнро ҳамчун як падидаи мураккаб мешиканад ва дар бораи табиати мураккаби ин падида монета эҷод мекунад.

Агар чашн дар як вақт ва дар як макон доираи муайяни функцияҳоро иҷро накунад, он комил буда наметавонад ва воситаи табиғу ташвиқот ва баланд бардоштани нигоҳ доштани маънавияти ҷомеа эътироф намегардад [6, с. 63].

Таҳлили таҳқиқот оид ба паҳлуҳои гуногуни чашнҳо ҳулосаи муайянеро пешниҳод мекунад, ки чашн ба сомон расонидани функцияҳои муштараки зеринро ҳангоми таҷлили он нишон медиҳад: эстетикӣ, иттилоотӣ – коммуникатсионӣ, истироҳат ва таъсиррасонии идеологӣ, ташаккули фарҳанги ҷомеа, функцияи иҷтимоӣ, тарҷумаи фарҳанги анъанавӣ, вазифаи барқарор намудани меъёрҳои ахлоқӣ.

Таҳлили таърифи мафҳуми чашн ва вазифаҳои он ба мо имкон дод, ки чашн ба маънои озода ба вақти муайян, вақти истироҳат вобаста бошад. Он қоидаҳо ва муҳимтарин санаҳои динӣ ва дунявӣ ва асоситарин санаҳои таърихи мардум ва давлат, бо расму оинҳои мардумӣ, маросим, бо анъанаҳои ҳаракатҳои иҷтимоӣ, миллию этникӣ, намоишҳо, бо хурсандӣ, фароғат, зиёфат, истеъмол ва набарду сурурҳои халқӣ бахшида шуда, алоқаманд бошад.

Мактабҳои фарҳангшиносӣ дар типология ва таснифоти чашнҳо нуктаи назари гуногун доранд. Ин аз он далелат медиҳад, ки типологияи чашнҳо бениҳоят гуногун мебошад. Қариб ҳеҷ як муаллифе, ки масъалаи чашнҳоро аз ин ё он ҷиҳат баррасӣ кардааст, масъалаи таснифро нодида нагирифтааст. Маъруфтарин аз тақсими чашнҳо мувофиқи фаслҳо (тақвими мавсимӣ) эътироф карда шудааст, ки он бештар ҳосият ва ҷанбаи табиӣ ва космотабииро доро мебошад. Ин принцип бениҳоят маҳдуд аст, зеро он бисёр идҳоро берун аз системаи таснифот метавонад қарор диҳад. Таснифоти чашнҳо аз рӯи меъёрҳо ва унсурҳои динӣ васеъ паҳн шудааст. Дар ин ҳолат, муносибат ба чашнҳо ва дин ҳамчун принципи таснифот гирифта мешавад, аслан ҳосияти динӣ, мистикӣ он таъкид шудааст [9, с. 68 - 85].

К. Жигулский ҳавзаи чашниро ҳамчун падидаи фарҳанги инсонӣ дар шакли харитаи ҷуғрофӣ муаррифӣ мекунад. Дар харитаи фарҳангӣ ҷойҳои чашнҳои маҳаллӣ, минтақавӣ,

миллӣ, давлатӣ, байналмилалӣ мавҷуданд. Харитаи таърихӣ чашнҳои як давраи муайяно муаррифӣ мекунад [6, с. 7 - 8]. Барои ошкор кардани хусусияти алоқамандии зухуроти чашн муҳим аст, ки таснифи харитаи ҷуғрофии онро муайян намуд. Вобаста ба баҳампайвастагӣ ва наздикоти географии чашнҳои ин ва ё он ҷамъият, гурӯҳи этникӣ, миллатҳо, минтақаҳо алоқамандии зич доранд.

Андешаи Д. М. Генкин дар бораи он, ки таснифоти ягона ва ҳаматарафаи чашнҳо вуҷуд надорад, бисёр ҷолиби диққат мебошад. Ба андешаи ӯ, чунин таснифоти ягона ва ҳаматарафа барои ҳамаи давраҳои инкишофи таърихӣ, барои ҳамаи халқу миллатҳо номумкин аст, зеро чашнҳо асосан падидаи фарҳангии ягона набуда, ҳосиятҳои мураккаб ва бисёрҷанбаро доро мебошанд. Бо вуҷуди ин, ӯ таснифоти худро дар асоси принципҳои иҷтимоӣ, аҳамияти ҷамъиятӣ доштани чашн ва миқёси фарогири он пешкаш намуда, се гурӯҳи асосии чашнҳоро муайян мекунад:

-умумӣ (ҳамаро фарогиранда) - ин гуна чашнҳо асосан ба рӯйдодҳои ҷолибтарин ва бузургтарин мувофиқанд; пеш аз ҳама, ин санаҳои бузурги чашнии кишвар мебошанд, ки аҳамияти таърихӣ ва ҷаҳонӣ доранд, рӯйдодҳои таърихӣ ва рӯзҳои тағйироти иқлимиву географӣ ва ҳосияти астрофизикиву астрономӣ дошта, нуктаҳои табиат ва ғайра. Асосан чашн гирифтани чунин як чашн бемаҳдуд аст;

-маҳаллӣ, бо як ҷорабини марбут ба ҷомоаи мушаххаси чашнӣ итмом мепазирад. Ин чашнҳо чашнҳои касбӣ, таътилҳои коллективҳои ҷудогона, муассисаҳо, шаҳрҳо ва ғайраҳо мебошанд. Дар ҳар сурат, миқёси ҷорабинӣ бо миқёси ҷомоаи чашнӣ муайян карда мешавад ва аз гурӯҳи аввал бо ҳосияти фарогириаш тафовут дорад;

-шаҳсӣ, ки бо як воқеаи барои шахси алоҳида, оила, гурӯҳи одамон руҳдода бахшида мешавад [3, с. 56 - 58].

Зиндагии муосири ҷомеаи инсонӣ бидуни фарҳанги идона ғайриимкон аст, ки дар зехни мо бо лаҳзаҳои истироҳат ва имкони раҳӣ аз ташвиши ҳамагӯза вуҷуд дорад. Мо метавонем вақти чашниро барои иштирок дар чашнҳои оммавӣ, вохӯриҳо бо ҳешовандон ва дӯстон, боздид аз ҷойҳои фарҳангӣ фароғатӣ ё ҷорабиниҳои дилхоҳ

сарф кунем. Аммо, ин на ҳамеша чунин буд, зеро чанд аср пеш, аксарияти зиёди вақти идона ба баргузори маросиму расму оинҳои муайяне, ки ходимони динӣ ва давлат танзим мекарданд, сарф мешуд.

Таърихи фарҳанги ҷашнҳо аз лаҳзае, ки мафҳуми вақт ба ҳаёти ҷомеаи башарият ворид мешавад, оғоз меёбад ва вақт, ки мавзӯи оғоҳӣ мегардад, бинобар ин пайдоиши ҷашн ҷараёни тӯлонӣ эътироф мешавад. Ҷашнҳо аз замони қадим дар ҳама гуна ҷомеа ва фарҳангҳо мавҷуд буданд, зеро онҳо шартӣ зарурии мавҷудияти иҷтимоӣ - фарҳангӣ ва ифодаи мушаххаси умумияте ба ҳисоб мерафтанд, ки дар муқоиса бо ҳайвонҳо қобилияти беназири ҷашн гирифтандро доштанд. Яъне, инсонҳо шодии инсонҳои дигар ва таҷрибаро дар зиндагии худ дарк карда, онро ба ҷашн мубаддал гардониди, фарҳанги бузургеро ба вучуд овардаанд ва ба воситаи таҷлили ҷашнҳо фарҳангро аз наслҳо ба наслҳо интиқол дода, онро такмил ва нигоҳ доштаанд.

Таърифи фарҳанги идона маънои зиёд дорад ва ҳар як пажӯҳишгар онро мувофиқи ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқотии худ ба назар мегирад. Дар маънои одӣ фарҳанги идона тартиб ва қоидаву принципҳои гузаронидан ва таҷлил кардани ҷашни муайянеро аз рӯи ҳосият ва мақсади он мефаҳмонад. Аммо олимони нуктаи назари гуногунро дар дарки моҳияти фарҳанги идона, ки омили тақвияти маънавияти қишрҳои гуногуни ҷомеаи инсонӣ мегардад, пешниҳод намудаанд.

Аз ҳама тавсифдиҳиҳои гуногуни илмӣ, мо бештар ба таърифи М. К. Деканов наздиктарем, ки тибқи он фарҳанги ҷашнӣ ҷузъи фарҳанги маънавии ҷомеа буда, маҷмӯи тамоми навҳо ва шаклҳои ҷашнҳо ва анъанаҳои ҷашнӣ, маросим ва расму оинҳо, нишонаҳо ва рамзҳо, ки ҳаёти ҳамаҷузъа ва анъанаҳои мавҷуда ва дар шароити мушаххаси таърихӣ бо рушди пешрафти таърихӣ дар ҷомеа мавҷудбуда ва амалкундари дарбар мегиранд, дар худ инъикос менамояд. Тавре ки муҳаққиқ зикр мекунад, бо мурури замон фарҳанги идона ба тайироти муайян дучор мешавад, чи дар шакли эволюсионӣ ва чи дар шакли инқилобӣ бошад. Баъзе расму одатҳо ва принципу меъёрҳои ҷашнӣ, гарчанде ки

онҳо аз равандҳои иҷтимоӣ фарҳангӣ ба дигаргунӣ дучор меоянд, хеле устувор, ҳатто ба таъри куҳна боқӣ мемонанд. Дар ҳоле ки дигаргунӣ аксаран ба навоҳари нигаронида шудаанд ва ба таъсири берунӣ ва дохилӣ камтар ё бештар дучор меоянд. Фарҳанги ҷашнӣ ба як қатор қоидаҳои идона, расму оин ва урфу одатҳои гуногун, ки бо намуни зоҳирӣ ва таърихи миллати алоҳида таъя мекунад, мундариҷа ва идеологияи гуногунро дорад ва яке аз зуҳуроти таърихӣ – фарҳангии фарҳанги миллӣ мебошад. Ташаккул, мавҷудият ва рушди фарҳанги ҷашнӣ ҳамеша давраи тӯлонӣ ва мураккабро сипарӣ намудааст, ки ба он равандҳои таҳаввулотӣ сиёсӣ иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ, ки дар ҳар давраи таърихӣ ба амал омадаанд ва аз омилҳои мухталифу мураккаб иборат мебошанд, таъсир расондаанд [5].

Дар баррасии масъалаи мазкур дарки мавҷумӣ ва моҳияти ҷашнҳои миллӣ аҳамияти калон дорад. Ҷашнҳои миллӣ - маҷмӯи анъанаҳои ба ҳукми одат даромадаи ҳар як халқу миллат ба ҳисоб меравад. Ҷашнҳо қадимтарин ва хушхолкунандатарин унсурҳои фарҳангии халқу миллатҳо мебошанд [13]. Ҷашнҳои миллӣ, урфу одатҳои халқӣ, меъёрҳои таърихан муқарраршудаи аз нигоҳи фарҳангӣ устувори рафтори одамон, тарзи ҳаёт ва зиндагии онҳо мебошанд, ки аз насл ба насл мегузаранд ва бо қувваи афкори ҷамъиятӣ ҳифз карда мешаванд [17].

Таърихшиносон, фарҳангшиносон, этнографҳо ва маорифпарварони маъруф исбот кардаанд, ки ҳар як миллат шакл ва воситаҳои таърихӣ муқарраршудаи тарбияи миллиро дорад. Он аз мавҷудияти ҷашнҳои миллӣ вобаста аст. "Миллатҳои гуногуни заҳматкаш, -меғӯяд Г. Н. Волков, - аз қадимулайём як низомии аслии ахлоқӣ, фарҳанги махсуси маънавий ва моддӣ худро таҳия кардаанд. Тамоми халқҳо ҷашнҳо, урфу одат ва анъанаҳои зиёде доштанд, ки ҳаёти онҳоро беҳтар мекарданд ва шакл медоданд. Онҳо ҳам дар табиат (акс дар деворҳо ва қасру кӯшкҳои то замони имрӯз омада расида) ва ҳам дар ашъори бадеӣ ва шеърҳои навиштаҷот, дар фолклор ва хунаҳои мардумии аҷоиб ва урфу одатҳои хуби мардум ва қоидаҳои ахлоқӣ зоҳир мешуданд [2, с. 61]."

Чашнҳои миллӣ моҳият, мундариҷа ва ҳислати амиқи миллӣ доранд. Онҳо тарбия, анъанаҳои гуногунҷанба, маънавият ва хувияти таърихӣ миллатро инъикос мекунанд. Пайвастагии чашнҳои миллӣ ба наслҳои нав имкон медиҳад, ки ҳама бехтаринҳоеро, ки таърихи пешинаи миллат ва тамоми инсоният офаридааст, азхуд намуда, рушд диҳанд, гуногунии арзишҳои маънавии ҷомеаро дар шароити нав ғанӣ созанд.

Чашнҳои миллӣ фаъолияти озодонаи зиндагӣ мебошанд, ки дар ҳудуди ҳассоси намоёни ҷой ва вақти муайян ҷараён мегиранд ва тавассути алоқаи шадиди одамоне, ки ихтиёрӣ ҷамъ омадаанд, таҷдид мегарданд. Ҳудуди ин фаъолияти ҳаёти одатан озод буда, чун қоида, берун аз доираи манфиатҳои моддӣ ҷойгир аст ва на танҳо ба олами воситаҳо, балки ба олами идеалҳо вобаста аст. Чашни миллӣ ном гирифтани падида маъноӣ ба таври озод муошират кардан ва ба таври дастаҷамъӣ орзуву ормонҳои олии миллатро баровардан мебошад, ки муддате воқеият пайдо мекунад ва дар заминаи он намояндагони миллат пуррагии зиндагиро эҳсос мекунанд, инфиродҳо ва гурӯҳи одамон дар ҳамоҳангӣ бо ҳамдигар ва олами атрофи иҷтимоӣ талаботу манфиатҳои маънавӣ ва ҳаётии ҳудро қонеъ мегардонанд.

Дар ҳаёти ҳар миллат, аз ҷумла миллати тоҷик чашнҳо ва маросими гуногуни мардумӣ - фарҳангӣ мавқеи муҳимро ишғол мекарданд. Чашнҳои миллӣ ҳамчун воситаи ташаккули маърифати ҷомеа мақоми ҳудро нигоҳ доштаанд. Онҳо бештар аз давраи пайдоиш то имрӯз сурудҳо, афсонагӯӣҳо, муаммосароӣҳо, мақолпардозӣҳо, бозӣҳои мардумӣ ва намоишномаҳо, рақси даври баҳорӣи ҷавонон, намоишномаҳои халқиро дарбар мегиранд. О. Н. Самарина ба таври умумӣ нақши чашнҳоро таъкид мекунад, ҷазои идонаи онҳоро баҳо медиҳад, онҳоро як падидаи таърихӣ ва фарҳангӣ мешуморад: чашнҳо ин як намоиши вижа ва ҳамзамон табиист аз ҷониби мардум аз шодии ҳаёт, саломатӣ, худшиносӣ, эҳсоси ба роҳати худ дар ҷомеа [16, с. 173 - 178].

Дар омӯзиши чашнҳои миллӣ ду тарзи муносибат вучуд дорад:

- муносибати таърихӣ - фарҳангӣ;
- муносибати ҷуғрофӣ - табиӣ.

Муносибати аввал бо дарназардошти сана ва аҳамияти фарҳангии чашн алоқаманд аст. Чашнҳои миллӣ ҳамон рӯзе пайдо шуданд ва чашн гирифта мешаванд, ки ҳодисаи таърихӣ ба вучуд омада, аҳамияти умумимиллӣ доро мебошад. Масалан, дар чашни Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Рӯзи ваҳдати миллӣ ва ғайра тамоми намояндагони миллат ҷорабиниҳои гуногуни чашнӣ баргузор мекунанд.

Муносибати дуюм бо ба эътибор гирифтани тағйироти табиӣ - ҷуғрофӣ ва мавсимӣ созмон дода шуда, дар шуури аксарияти мардум омили асосии муттаҳидшавӣ ва зудҳаракатии онҳо ба ҳисоб рафта, инчунин дар шинохти асрори табиат мусоидат мекунад. Масалан, чашни Наврӯз, Меҳргон, Сада ва ғайра.

Санаи чашни миллӣ ба ҳамон рӯзе таъйин карда мешавад, ки дар таърихи ташаккули давлат ё миллат аз ҳама муҳим аст ё вобаста ба тағйироти табиӣ дар андешаи намояндагони миллат дар тӯли ҳазорсолаҳо ба вучуд омадааст ва онро аз насл ба насл интиқол дода, то имрӯз ҳифз карда истодаанд. Одатан, ин санаҳо ҳамчун рӯзҳои чашнҳои миллӣ эътироф шудаанд ва дар саросари давлати миллӣ ҷорабиниҳои чашнӣ баргузор карда мешаванд.

Бо эътирофи этнографҳо, таърихшиносон, бостоншиносон ва фарҳангшиносону мутафаккирони соҳаҳои гуногуни илм халқи тоҷик яке аз куҳантарин халқҳои ҳудуди ҳозираи Осиёи Миёна ба ҳисоб меравад. Тоҷикон яке аз халқҳои соҳибтамаддун ва дорои фарҳанги бой мебошанд. Аз ҳамин ҷост, ки таърихи пайдоиши чашнҳои миллӣ – таърихӣ тоҷикон ба давраҳои хеле дури пеш аз мелодӣ рафта мерасад. Тоҷикон яке аз халқҳои форсизабон буда, таърихи инкишофи фарҳангӣ ва тамаддунии ба ҳам пайвастро соҳиб мебошанд. Ҷуноне ки академик Бобочон Ғафуров зикр мекунад: «Замони пайдоиши нахустин одамонро дар сарзамини Осиёи Миёна ба таври яқин муайян кардан хеле душвор аст, зеро осори аз ҳама қадимаи ҳаёти онҳо боқӣ намондааст» [4, с. 15]. Чашнҳои миллӣ, ки ҳосияти иҷтимоӣ - фарҳангӣ доранд, маълум аст, ки дар замони шакл гирифтани муносибатҳои ҷамъиятӣ пайдо шудаанд.

АДАБИЁТ:

1. Бахтин, М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса / М. М. Бахтин. – 2-е изд. – Москва: Художественная литература, 1990. – 543 с;
2. Волков Г.Н. Этнопедагогика чувашей. - Чебоксары: Чуваш.кн. изд-во, 1997. – С. 61. (341 с.)
3. Генкин, Д. М. Массовые праздники / Д. М. Генкин. – Москва: Просвещение, 1975. – С. 56 – 58. (– 140 с.)
4. Гафуров Б.Г. Тоҷикон: Таърихи қадимтарин, қадим, асрҳои миёна ва давраи нав - Душанбе: Дониш, 2008. – С. 15. (-870 с.)
5. Деканова, М. К. Трансформация российской праздничной культуры в конце XIX – первой трети XX в.: центр и провинция: автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / М. К. Деканова. – Самара, 2009.
6. Жигульский, К. Праздник и культура. (Праздники старые и новые: размышления социолога) / К. Жигульский. – Москва: Прогресс, 1985. – С. 63. (– 336 с.)
7. Кононенко, Б. И. Большой толковый словарь по культурологии / Б. И. Кононенко. – Москва: Вече 2000: АСТ, 2003. – 512 с.
8. Куляшова, М. А. Праздник как способ сохранения традиционной культуры / М. А. Куляшова // Современные технологии по сохранению и развитию социально-культурных традиций: в 2 т. Т. I: материалы межрегион. науч.-практ. конф. 12–13 нояб. 2007 г. / науч. ред. Д. Л. Хилханов. – Улан-Удэ: ВосточноСибирская государственная академия культуры и искусств, 2007. – С. 169–17
9. Лаптева, Л. С. Функции массовых праздников / Л. С. Лаптева // Парк и отдых: материалы всесоюз. совещания по планировке, благоустройству и строительству парков культуры и отдыха. – Москва, 1975. – Вып. 2. – С. 173–201.
10. Луначарский, А. В. О массовых празднествах, эстраде, цирке: сб. / А. В. Луначарский; вступ. ст. и коммент. С. Дрейдена. – Москва: Искусство, 1981. – С. 68 – 85. (– 424 с.)
11. Мизов, Н. О. Праздник как общественное явление / Н. О. Мизов. – София, 1966.
12. Миллер, В. Русская масленица и западноевропейский карнавал / В. Миллер. – Москва: Наука, 1984.
13. Майны Ш. Б., Майны Ш. Б., Чооду О. А. Традиционная праздничная культура: понятие и сущность // Вестник Челябинской государственной академии культуры и искусств. 2014 / 2 (38). – С. 59.
14. Национальные праздники Таджикистана. [Захираи электронӣ] URL: <https://asia-travel.uz/tajikistan/obychai-i-tradicii-tadjikistana/nacionalnye-prazdniki-tadjikistana/> (санаи мурочиат: 05. 02.2020 с.)
15. Социально-культурная деятельность: словарь / В. Н. Наумчик, М. А. Паздников, О. В. Ступакевич. – Минск: Адукацыя і выхаванне, 2008. – 96 с.
16. Снегирев, И. М. Русские простонародные праздники и суеверные обряды / И. М. Снегирев. – Москва: Советская Россия, 1990. – Ч. 1. – 158 с.
17. Самарина О.Н. Народный праздник и его значение в воспитании младших школьников // Вестник Чувашского государственного педагогического университета. 2010. № 3(67). Т. 2. С. 173-178
18. Традиции и обычаи Таджикистана. [Захираи электронӣ] URL: <https://www.tajik-gateway.org/wp/culture/traditsii-i-obychai-tadzhikistana/> (санаи мурочиат: 05. 02.2020 с.)
19. Чичеров, В. И. Зимний период русского земледельческого календаря XVI – XIX вв. / В. И. Чичеров. – Москва: Изд-во Академии наук СССР, 1957; Пропп, В. Я. Русские аграрные праздники (опыт историко-этнографического исследования) / В. Я. Пропп. – Санкт-Петербург: Терра-Азбука, 1995.

МАСЪАЛАҲОИ АСОСИИ ОМУӢЗИШИ ЧАШНҲОИ МИЛЛӢ: ЧАНБАҲОИ НАЗАРИЯВӢ ВА МЕТОДОЛОГӢ

Тавсифи илмӣ - таърихии масъалаи чашнҳои миллӣ ва таъсиррасонии онҳо ба ташаккул ва инкишофи маънавиёти ҷомеаи ҷавони Тоҷикистон аҳамияти аввалиндараҷа дорад.

Дар мақолаи мазкур чашнҳо ҳамчун падидаи таърихӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Муайянсозии моҳияти мафҳуми фарҳангии чашнҳои миллӣ, фаҳмидани моҳияти асосии онҳо аҳамияти илмӣ мақоларо қавӣ мегардонад, зеро маъно ва моҳияти онҳо ҷараёни инъикоси фарҳангиро муайян менамоянд.

Чашн омили муҳимми таҳкими робитаи маънавии наслхост, формулаи возеҳи пайванди наслҳо, зухуроти хувияти фарҳангӣ мебошад.

Меъёрҳои асосии таҷассумоте, ки дар чашнҳо ба вуқӯъ мепайванданд, хосияти асосии фарқкунандаи субъективии онҳоро муайян менамоянд. Чашнҳо ҳамчун як омили нигоҳдоштани фарҳанг ва воситаи тақмили сохтори маънавии ҷомеа бештар аз ҷониби олимони муҳаққиқон баҳо дода мешаванд. Аз рӯи табиати худ чашнҳо унсури фарҳангии бисёрҷониба мебошанд.

Таҳлили таҳқиқот оид ба паҳлуҳои гуногуни чашнҳо хулосаи муайянеро пешниҳод мекунад, ки чашн ба сомон расонидани функсияҳои муштараки зеринро ҳангоми таҷлили он нишон медиҳад: эстетикӣ, иттилоотӣ - коммуникатсионӣ, истироҳат ва таъсиррасонии идеологӣ, ташаккули фарҳанги ҷомеа, функсияи иҷтимоӣ, тарҷумаи фарҳанги анъанавӣ, вазифаи барқарор намудани меъёрҳои ахлоқӣ ва ғ.

Калидвожаҳо: чашн, чашнҳои миллӣ, ид, маросим, ҷуғрофияи фарҳангӣ, фарҳанг, марҳалаи таърихӣ, миллат, хосияти миллии чашнҳо.

ОСНОВНЫЕ ВОПРОСЫ ИЗУЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ПРАЗДНИКОВ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Научно-историческое описание проблемы национальных праздников и их влияние на формирование и развитие духовности молодого общества Таджикистана имеет первостепенное значение.

В этой статье праздники рассматриваются как историческое явление. Определение сущности культурной концепции национальных праздников укрепляет понимание их сути, научного значения статьи, поскольку их смысл и сущность определяют процесс культурной рефлексии.

Праздник - важный фактор укрепления духовных связей между поколениями, четкая формула межпоколенческих связей, проявление культурной идентичности.

Основные критерии воплощения, происходящие в торжествах, определяют главную отличительную черту его субъективности. Ученые и исследователи ценят торжество как фактор сохранения культуры и средство улучшения духовной структуры общества. По своей природе празднования - это многогранный культурный элемент.

Анализ исследований различных аспектов фестиваля позволяет предположить, что праздник выполняет следующие общие функции во время его празднования: эстетика, информация и коммуникация, отдых и идеологическое влияние, формирование культуры сообщества, социальная функция, трансляция традиционной культуры, восстановление нравственных норм и т.д.

Ключевые слова: праздник, национальный праздник, праздник, обряд, культурная география, культура, исторический период, нация, национальный характер праздника.

THE MAIN ISSUES OF STUDYING NATIONAL HOLIDAYS: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS

The scientific and historical description of the problem of national holidays and their impact on the formation and development of spirituality in the young society of Tajikistan is of paramount importance.

In this article, holidays are viewed as a historical phenomenon. Determining the essence of the cultural concept of national holidays strengthens the understanding of their essence, the scientific significance of the article, since their meaning and essence determine the process of cultural reflection.

The holiday is an important factor in strengthening spiritual ties between generations, a clear formula for intergenerational ties, a manifestation of cultural identity.

The main criteria of embodiment, taking place in the celebrations, determine the main distinguishing feature of his subjectivity. Scientists and researchers value celebrations as a factor in the preservation of culture and a means of improving the spiritual structure of society. By their very nature, celebrations are a multi-faceted cultural element.

Analysis of studies of various aspects of the festival suggests that the holiday performs the following general functions during its celebration: aesthetics, information and communication, recreation and ideological influence, community culture formation, social function, broadcasting of traditional culture. restoration of moral standards, etc.

Keywords: holiday, national holiday, holiday, rite, cultural geography, culture, historical period, nation, national character of the holiday.

Сведения об авторах: Мирахмедов Фарход Максудович - кандидат педагогических наук, доцент, проректор по учебной части ГОУ «Таджикский государственный институт культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде». Адрес: г. Душанбе, ул. Н. Хувайдуллоева, дом 3, кв 16. E - mail. mirakhmedov66 @ mail ru

Насибова Мархабо Турсуновна – преподаватель кафедры культурологии и музееведения факультета культурологии ГОУ «Таджикский государственный институт культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде». Адрес: 734032, Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. Борбад 73а. Телефон: +992 918 25 51 47

Information about the authors: Mirakhmedov Farhod Maqsudovich - Candidate of pedagogical sciences, associate professor, vice – rector on education of the SEI «Tajik state Institute of culture and arts named after Mirzo Tursunzoda». Address: Dushanbe, st. N. Huvaydulloev, house 3, square 16. E - mail. mirakhmedov66 @ mail ru

Nasibova Marhabo Tursunovna – The teacher of the Department of cultural studies and museum studies, faculty of cultural studies of the SEI «Tajik state Institute of culture and arts named after Mirzo Tursunzoda». Address: 734032, Republic of Tajikistan, Dushanbe, Borbad 73a. Telephone: +992 918 25 51 47

ОМИЛҲОИ АСОСИИ РУШДИ САЙЁҲӢ ДАР ТОҶИКИСТОН

Сангинова Д. С.

МДТ “Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода”

Бо касби Истиқлолияти давлатӣ дар Тоҷикистон давлату Ҳукумати мамлакат ба ҳамаи соҳаҳо, аз ҷумла ба соҳаҳое, ки арзишҳои миллӣ дошта, фарҳангу санъати моро ба ҷаҳониён муаррифӣ менамоянд, тавваҷҷуҳи хосса зоҳир намуданд. Баъд аз анҷоми ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ, ки аз тарафи душманони дохиливу хориҷӣ ва як гурӯҳ шаҳрвандони гумроҳгаштаи Тоҷикистони соҳибистиклол роҳандозӣ шуда буд, тавваҷҷуҳи давлату ҳукумат дубора ба соҳаҳое, ки барои эътирофи кишвари тозаистиклоли мо заруранд, зиёд гардид. Ҳамагон шоҳидем, ки пас аз пирӯзии ақлу заковати фитрии миллати бузурги мо ба ҷаҳолату фанду фиреби бадхоҳони манфиатҷӯ ва баргузор гардидани Иҷлосияи таърихӣ 16 - уми Шӯрои Олӣ, ки дар натиҷа ҳокимияти миллӣ ва мардумиро ба сарвари фарзанди фарзонаи миллат Эмомалӣ Раҳмон рӯи кор овард, вазияти сиёсӣ иҷтимоӣ ва иқтисодии кишвар оҳиста - оҳиста рӯ ба беҳбудӣ ниҳод. Барои бунёди роҳҳо, аз бунбасти коммуникатсионӣ раҳонидани кишвар, сохтмони неругоҳҳои барқи обӣ, барқарор кардани робитаҳои дӯстонаву доимӣ бо кишварҳои хориҷӣ шароити зарурӣ фароҳам омад.

Дар даврони соҳибистиклолӣ бо мақсади тараққӣ додани соҳаи сайёҳӣ, муаррифии шоистаи имкониятҳои сайёҳии мамлакат ва фарҳанги миллӣ дар арсаи байналмилалӣ, инчунин, ҷалби сармоя ба инфрасохтори сайёҳӣ соли 2018 дар кишвар Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ эълон гардид. “Тибқи арзёбии созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ ҳоло Тоҷикистон аз лиҳози низоми содаи гирифтани равониди нави сайёҳӣ дар рӯйхати панҷ кишвари пешсафи ҷаҳон мавқеи ҷорумро ишғол менамояд” [2].

Ин иқдом ба дарки аҳамияти самтҳои мазкур дар ҳаёти иҷтимоиву иқтисодии мардум такони ҷиддӣ бахшида, омили асосии рушди раванди муаррифии мавзеҳои сайёҳӣ

ва дастовардҳои муҳими тоҷикистониён дар самти ҳунарҳои мардумӣ гардид. Воқеан, табиати дилангези Тоҷикистон аз даврони қадим мавриди тавваҷҷуҳи сайёҳон ва дӯстдорони табиат будааст. Дар сарчашмаҳои гуногуни таърихӣ оид ба зебогии ин ё он макону ғӯшаи диёрамон ғуфтаҳои зиёд мавҷуданд. Ба ин метавон хотироти сафари сайёҳи венетсиягӣ Марко Поло, сайёҳони ҷинӣ ва дигаронро мисол овард, ки ҳангоми убур кардан аз қаламрави кишвар дар бораи ҷойҳои алоҳидаи он маълумот додаанд. Давраҳои ташаккулёбии туризм дар Тоҷикистон асосан ба ибтидои қарни бист рост меояд. Зеро, то ин замон дар кишвари мо ягон муассиса ё корхонаи ташкили сайёҳӣ мавҷуд набуд.

Бо мақсади боз ҳам тавсеа бахшидани соҳаи сайёҳӣ, истифодаи самараноки имкониятҳои мавҷуда дар ин самт, инкишофи инфрасохтори сайёҳӣ, беҳтар кардани сифати хизматрасонӣ, густариши раванди танзими давлатӣ ва дастгирии сайёҳии дохиливу хориҷӣ, ҷалби ҳарчи бештари сармоя дар ин самт ва омода кардани кадрҳои болаёқат соли 2017 Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шуд. Кумита муваззаф гардид, ки барои инкишофи намудҳои гуногуни сайёҳӣ, таъсиси инфрасохтори зарурӣ, омода намудани маводи иттилоотӣ ва хатсайрҳои нав дар мавзеҳои гуногуни кишвар, инчунин, тақмили қонунгузори танзимкунандаи фаъолияти соҳа ҷораҳои зарурӣ андешида, лоиҳаи Стратегияи рушди сайёҳиро барои давраи то соли 2030 омода ва барои баррасӣ ба Ҳукумати мамлакат пешниҳод намояд.

Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ эълон гардидани соли 2018 ба дарки аҳамияти самтҳои мазкур дар ҳаёти иҷтимоиву иқтисодии мардум такони ҷиддӣ бахшид. Мувофиқи омили расмӣ шумораи сайёҳоне, ки соли 2018 ба Тоҷикистон омаданд, нисбат ба соли 2017 дуҷумм баробар

афзудааст. Бо вучуди ин, барои рушди инфрасохтори соҳа дар ҳамаи минтақаҳои кишвар зарурати андешидани тадбирҳои иловагӣ ба миён омад. Бо мақсади вусъат бахшидан ба ҳалли масъалаҳои вобаста ба сайёҳӣ ва бо назардошти зарурати инкишофи инфрасохтори деҳот солҳои 2019-2021 “Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ” эълон гардиданд [3]. Мақсади асосӣ амалигардонии талошҳои Ҳукумати мамлакат ба хоҳири боз ҳам обод кардани Тоҷикистон ва ҳалли масъалаҳои иҷтимоии аҳоли бо роҳи беҳтар намудани инфрасохтор, пеш аз ҳама, дар соҳаҳои маорифу тандурустӣ, таъсиси ҷойҳои нави корӣ, таъмин кардани аҳолии деҳот бо оби босифати ошомиданӣ, бунёду таҷдиди роҳҳои маҳаллӣ, рушди инфрасохтори сайёҳӣ ва инкишофи ҳунарҳои мардумӣ, ба талаботи муосир мутобиқ сохтани сатҳи хизматрасонӣ ва баланд бардоштани некӯахлоқии мардум дар ҳар як деҳа ва маҳалли аҳолинишин мебошад.

Дар доираи “Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ” бо мақсади ҷалби ҳарчи бештари сайёҳони хориҷӣ ба Тоҷикистон, боз ҳам беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ ва ҳавасмандгардонии соҳибкорони хориҷие, ки ба иқтисодиёти кишвар зиёда аз як миллион доллари амрикоӣ сармоягузорӣ менамоянд, аз ҷониби Президенти мамлакат пешниҳод шуд, ки ба онҳо аз ҷониби Вазорати корҳои хориҷӣ ва намоёндагҳои дипломатии Тоҷикистон дар хориҷи кишвар раводиди бисёркаратаи панҷсола дода шавад. Ҳамзамон, ба шаҳрвандони давлатҳои хориҷие, ки ҳуқуқи бо тартиби сода гирифтани раводиди Ҷумҳурии Тоҷикистонро доранд, раводиди нави сайёҳии бисёркарата дода, муҳлати он то 60 рӯз дароз карда шавад. Илова бар ин, бо мақсади содагардонии рафтуомади ҳамватанони бурунмарзие, ки зодагони Тоҷикистон мебошанд, раводиди бисёркаратаи сесола дода шавад. Дар ин росто, Кумитаи рушди сайёҳӣ муваззаф гардид, ки бо мақсади тарғиби бештари омилҳои таърихиву фарҳангӣ, кӯҳнавардӣ, истироҳативу табобатӣ ва экологии Тоҷикистон барои ҷалби сайёҳони хориҷӣ бо

истифода аз таҷрибаи кишварҳои дар ин соҳа пешрафта пешниҳодҳои мушаххас манзур намоёнд [1, с. 47].

Имрӯз соҳаи сайёҳӣ яке аз самтҳои афзалиятноки пешбурди иқтисодиёти кишвар, омили пешравии ҷомеа ва муаррифгари имконот ва захираҳои сайёҳии кишвар дар арсаи ҷаҳон махсуб меёбад. Дар марҳилаи тараққиёти иҷтимоии кишвар яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иқтисодӣ тараққӣ додани сайёҳии байналмилалӣ мебошад. Ин сиёсат ҷомеашиносону фарҳангшиносон ва иқтисоддонҳоро водор месозад, ки паҳлуҳои гуногуни ин иқдом ва натиҷаи ниҳии онро ба таври возеҳ ошкор карда, роҳҳои дар амал татбиқ намуданашро пешниҳод намоёнд. Фаромӯш набояд сохт, ки соҳаи сайёҳӣ манфиатовар бошад ҳам, қабул ва гусели сайёҳон кори сахлу осон набуда, масъулияти хеле ҷиддиро талаб менамояд. Зеро ҳар як сайёҳ баъди бозгашт ба ватанаш метавонад таблиғгари тарзи зиндагӣ, маданият ва расму оини давлате бошад, ки он ҷо чанд муддат сайру саёҳат кардааст.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки аз соли эълон гардидани “Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ” то имрӯз дар деҳоти мамлакат як қатор пешравиҳо ба назар расида, рушди сайёҳӣ ва омӯзиши ҳунарҳои мардумӣ идома ёфта истодааст. Бо вучуди ин, мо бояд суръати ободонӣ ва бунёдкориро дар ин самт боз ҳам вусъат бахшем, мушкilotи ҷойдоштаро бартараф созем ва барои рушди деҳот, сайёҳӣ ва тақвияти омӯзиши ҳунарҳои мардумӣ тадбирҳои иловагиро роҳандозӣ намоем.

Тибқи омили расмӣ соли 2018 дар кишвар зиёда аз 200 ширкати сайёҳӣ фаъолият дошта, 15 лоиҳаи инфрасохтори сайёҳӣ аз имтиёзҳои пешбинишуда бархӯрдор гардидааст. Дар нух моҳи соли 2019 беш аз як миллион нафар сайёҳон аз мавзеҳои нодири кишвари мо дидан кардаанд, ки нисбат ба ҳамин давраи соли пешин 20 фоиз зиёд мебошад.

Ба андешаи мо, бо мақсади рақобатпазир гардонидани соҳа дар бозори ҷаҳонии сайёҳӣ муассисаҳои таълимӣ муваззафанд, ки мутахассисони забондон, донандаи фарҳангу таърих ва технологияҳои муосирро омода созанд, кормандони ширкатҳои

сайёҳӣ, роҳбаладҳо, тарҷумонҳо ва дигар мутахассисони соҳаро мутобиқ ба талаботи бозори сайёҳӣ ба воя расонанд. Рушди сайёҳӣ ва тарбияи кадрҳои баландихтисос дар ин самт ба пешрафти иқтисоди миллии кишвар такони ҷиддӣ бахшида, шумораи сайёҳонро ба мамлакат зиёд менамояд ва барои таъсиси ҷойҳои нави корӣ имкони бештар фароҳам меорад.

Ҳоло дар як қатор муассисаҳои таҳсилоти олии касбии кишвар, аз ҷумла МДТ “Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода” барои соҳаи сайёҳӣ мутахассис тайёр карда истодаанд. Аммо, на ҳамаи хатмкунандагон соҳиби дониши замонавӣ мебошанд. Ин дар ҳолест, ки мутахассиси соҳаи сайёҳӣ на танҳо роҳбалади сайёҳон, балки маслиҳатгари соҳибкорон барои ташкили ҷойҳои истироҳатии муваққатӣ, намоиши маҳсулоти истеҳсолкардаи хунармандони мардумӣ низ мебошад. Дар ин самт ҳамкории хунармандони мардумӣ ва мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар маҳалҳо муҳим арзёбӣ мешавад. Насли калонсол огоҳ аст, ки солҳои 60 - уми асри гузашта Ҷумҳурии Мардумии Чин дар вазияти на он қадар хуби иқтисодӣ қарор дошт. Аҳолии деҳот барои дарёфти ҷойи кор рӯ ба шаҳрҳо оварда буданд. Дар он солҳо деҳот қариб бе аҳоли монд. Он вақт роҳбарияти сиёсии Чин аҳолии ба шаҳрҳо рӯовардари аз “элак” гузаронд ва дар шаҳрҳо ҳамон нафаронеро нигоҳ дошт, ки мутахассисони баландихтисос буданд. Аммо ба онҳое, ки меҳнаташон ҳоси танҳо деҳот аст, замин, тухмӣ, техника дода, баромадашонро аз ҳудуди муайяннамудаи давлат қатъиян манъ кард. Барои косибон ҳатто муҳри маҳсус, ки дар маводи тайёрнамудаашон мезаданд, ташкил намуд. Он вақт инро инқилоби маданӣ номиданд. Ин боиси он гашт, ки Чин на танҳо худро бо маводи ғизой, балки воситаҳои техникӣ таъмин намуда, маҳсулоташро ба хориҷи кишвар содир менамуд. Яъне, барои рушди деҳот агар, аз як тараф, ташаббуси соҳибкорону талоши ҳуди косибон зарур бошад, аз ҷониби дигар дастгирии давлат низ барои ба даст овардани маводи зарурӣ лозим аст. Масалан, дар заминаи ашёи маҳаллӣ дар

деҳот аз ҳисоби пашми чорво ба ҳам муттаҳид намудани косибони ҷӯроб ва жемпирбоф имконпазир аст, зеро ин маҳсулот вайрон мешавад. Корхона, ки пайдо шуд, муносибати байни одамон ҳам тағйир меёбад. Дар заминаи он дар деҳот ба ҳам наздик намудани чармгарон, пойафзолдӯзон ва соири онҳое, ки аз чарм либос медӯзанд, ҷалб намудану дар заминаи он ба фаъолияти истеҳсолӣ машғул шудани аҳолии деҳот яке аз воситаҳои муҳимми рушди деҳот аст.

Ҳамзамон, зарур аст, ки косибон маҳсулоти зебою дилкаш ва бо нақшу нигори ҷолиб истеҳсол кунанд, ки сайёҳон ҳамчун савго харидорӣ намоянд. Ин на танҳо ғоидаи иқтисодӣ барои косибон аст, балки маҳсулоти хушсифати истеҳсолкардаи онҳо Тоҷикистонро ба ҷаҳон муаррифӣ менамояд. Аз ин ҷост, ки аз нав эҳё намудани китобхонаҳо дар деҳот, бо маҷаллаҳои илмӣ - техникӣ таъмин намудани онҳо ба косибон имкон медиҳад, ки бо технологияи нави истеҳсолӣ шинос шуда, сатҳи донишашонро баланд бардоранд ва ба ҳамин васила сифати маҳсулоти истеҳсолкардаашонро беҳтар намоянд. Маврид ба зикр аст, ки тавассути ҳавасмандӣ барои беҳтаршавии сифати маҳсулотаи косиб ба хондани адабиёт низ шавқу ҳавас пайдо намуда, ҷаҳони маънавиашро ғанӣ мегардонад. Бесабаб нест, ки Пешвои муаззами миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба китобхонии на танҳо муҳассилин, балки аҳолии деҳот низ эътибори ҷиддӣ медиҳанд.

Вақте ки косиб ва ё хунарманд ба фаъолияти ҳамкасбони бурунмарзиаш тавассути маҷаллаҳои илмӣ ва илмӣ - оммавӣ шинос мешавад, дар зехни ӯ фикри эҷодкорӣ, навсозӣ, боз ҳам беҳтар намудани сифати маҳсулоти истеҳсолкардааш, пайдо мешавад. Косиб бояд дарк намояд, ки имрӯз чорук, чархи дӯғкашӣ, чарха, чакану гулдӯзӣ харчанд ба фарҳанги ғайримоддӣ дохил шаванд ҳам, онҳо нишона аз таърихи дури гузаштагонамон мебошанд. Аз ин рӯ, иқдоми мазкур косибонро вазифадор менамояд, ки аз доираи таҷрибаи эҷодӣ ба хотири рушди минбаъда, вале дар заминаи онҳо барои такмили тарзи истеҳсол ва дигаргунсозии сифати маҳсулот чора андешанд. Беҳсозии

сифати маҳсулот аз пешрафти зеҳнии миллат дарак дода, яке аз ҳадафҳои асосии сиёсати давлат дар деҳот мебошад.

Имрӯз дар деҳот оҳангар, чӯбтарош, кулолгар, бофандаю дӯзанда, заргар ва ғайра хеле зиёд мебошад. Аз ин рӯ, эътибори бештар додан ба истеҳсоли матоъҳои гуногунранг аз пашму пилла ва пахта дорои аҳамияти бузурги иқтисодӣ аст. Агар бофанда, дӯзанда, чӯрб ё қолинбоф дар матоъ ва ё қолин табиати зебои кишварро тасвир карда тавонад, нақшу ниғори минотюриро истифода барад, он вақт чунин маҳсулот хеле бозоргиру серхаридор мешавад. Масалан, агар қолинбоф симои чехраҳои шинохтаи миллат, панду андарзҳои классикону муосирони адабиёти тоҷику форс ва ҷаҳонро тасвир намояд, маҳсулотаи ба сайёҳони хориҷӣ писанд омада, харидори бештар пайдо мекунад. Бо назардошти гуфтаҳои боло, мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар маҳалҳо бояд ҳунармандону соҳибкоронро дастгирӣ намоянд, дар ташкили ҷойҳои истироҳати муваққатии сайёҳон ба ташаббускорон кумак намуда, дар интиҳоби ҷойи фуруши маҳсули дастони ҳунармандон ва гирд овардани онҳо ёрии амалӣ расонанд.

Тибқи омили мавҷуда Тоҷикистони соҳибистиқлоли мо дорои зиёда аз 3000 ёдгории таърихӣ фарҳангӣ мебошад. Аз ҷумла, мамнуъгоҳи таърихӣ фарҳангии Ҳисор, Қалъаи Хучанд, пойгоҳи бостоншиносии Панҷакент - Саразм, Мучтамаи ҷумҳуриявии осорхонаҳои Кӯлоб, Осорхонаи ҷумҳуриявии таърихӣ кишваршиносии ба номи Абуабдулло Рӯдакӣ, Маҷмааи таърихӣ фарҳангии Панҷруд, Мамнуъгоҳи таърихӣ фарҳангии Хулбук, Осорхонаи миллий, ороишгоҳҳои «Гармчашма», «Ямчун»-Бибӣ Фотимаи Заҳро, «Баҳористон», «Сатурн», «Ҳоча Оби гарм», «Сароб», «Сафеддара», «Пули сангин», «Чилдухтарон» ва ғайра имкон медиҳанд, ки сайёҳон бо таърихи қадимаи зисти миллати тоҷик аз наздик ошно гардида, аз табиати бихиштосои диёри мо таассуроти неқ бардоранд.

Ҳамзамон, дар кишвари мо мавзеъҳои сайёҳие вучуд доранд, ки назирашон дар

минтақа ва ҷаҳон нест. Яке аз онҳо «Кохи Наврӯз» мебошад, ки ҳамчун муъҷизаи муосири сайёҳӣ таваҷҷуҳи сайёҳони дохилию хориҷиро ба худ ҷалб сохтааст. Маврид ба зикр аст, ки 21 июни соли 2019 дар пойтахти Ҷумҳурии Мардумии Чин - шаҳри Пекин ба муносибати Рӯзи таъсиси Созмони Ҳамкории Шанхай лоиҳаи иқтидорҳои сайёҳии кишварҳои аъзои созмон таҳти унвони «8 муъҷизаи СХШ» аз ҷониби котиботи СХШ муаррифӣ карда шуд. Дар ин чорабинӣ «Кохи Наврӯз ба сифати муъҷизаи муосир муаррифӣ гардида, ба қатори 8 муъҷизаи СХШ пазируфта шуд.

Ҳоло Тоҷикистони соҳибистиқлоли мо барои рушди сайёҳӣ дар радбаандии созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ мавқеи намоён касб намудааст. Масалан, маҷаллаи сайёҳии бритонии «Wanderlust» Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар қатори 10 кишвари ҷолибтарин барои бозиди сайёҳон эълон кард, шабакаи иҷтимоии «Globe Spots» Тоҷикистонро дар сархати даҳгонаи давлатҳои ҷолиб барои сайёҳони саргузаштӣ ҷой дод. Нашри русии маҷаллаи маъруфи «National Geographic» шоҳроҳи Помири Тоҷикистонро ба 10 роҳи зеботарини дунё шомил намуд, нашрияи «The Independent» пойтахти мамлакат-шаҳри Душанберо ба ҳайси даҳгонаи мавзеъҳои беҳатар аз рӯи таъмини амнияти шабона эътироф кард. Ҳамзамон, Тоҷикистон дар радбаандии Ташкилоти байналмилалӣ «British Backpacker Society» аз рӯи имкониятҳои саёҳати саргузаштӣ ва пиёдагардӣ ба даҳгонаи аввали давлатҳои беҳтарини ҷаҳон шомил шуда, мавқеи ҳафтумро ишғол намуд.

Хулоса, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон якҷо бо вазорату идораҳои марбута ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ бо мақсади боз ҳам рушд додани соҳа ва истифодаи васеи имкониятҳои мавҷуда, рушди инфрасохтори сайёҳӣ, баланд бардоштани сифати хизматрасонӣ, густариши раванди танзими давлатӣ ва дастгирии сайёҳӣ, ҷалби харчи бештари сармоя, ҷамоаҳои соҳаи фаъолияти ҷамоаи сохтору мақомоти дахлдор ва омода намудани кадрҳои болаёқатро дар ин самт таъмин карда истодаанд, ки ба муаррифии бештари

Тоҷикистон ба ҷаҳон мусоидат хоҳанд ва фарҳангӣ мубаддал гаштани пойтахти қард. Як нуқтаи диғарро ҳам бояд зикр чумхурӣ - шаҳри Душанбе барои ҷалби намуд, ки дар раванди ҷаҳонишавӣ сиёсати таваҷҷуҳи ҷомеаи ҷаҳонӣ ба Тоҷикистон ва “дарҳои кушода” ва ба макони баргузори ба ин васила муаррифии захираҳои ғании ҷорабинҳои байналмилалӣ сиёсӣ, илмӣ сайёҳии кишвар таъсири амиқ мерасонад.

АДАБИЁТ:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Эмомалӣ Раҳмон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ чумхурӣ [Матн] /Муҳҳарирон: Р. О. Эмомалӣ; масъули ҷоп Қ. Б. Файзуллозода. - Душанбе: Шарқи озод, 2019. - 47с.
2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 22 декабри соли 2017 [Матн].
3. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 26 декабри соли 2018 [Матн].
4. Пешвои муаззами миллат [Матн]: Нақши Эмомалӣ Раҳмон дар таҳкими Истиқлолияти давлатӣ / Зери назари Раҳмон Озода Эмомалӣ.- Душанбе, 2019. - 384с. С. 325
5. Баталова Т. В. Из истории развития туризма [Текст] /Т. В. Баталова // Социально политическое развития России: проблемы, поиски, решения: Сборник научных статей. - Ижевск, 1999.- Вып.2. - 148с.
6. Қодиров, Ф. С. Захираҳои туристӣ: [Матн]: Ёдгориҳои фаҳангӣ – таърихӣ ва табиӣ / Ф. С. Қодиров. - Душанбе, 2012. - 107с.
7. Муҳаббатова, Ҳ. Ганҷинаи табиати Тоҷикистон: [Матн] / Ҳ. Муҳаббатова: Душанбе: Ирфон, 1987. - 86 с.
8. Шарифзода, А. Эмомалӣ Раҳмон ва Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ [Матн] / А. Шарифзода, С. Айниддин.- Душанбе, 2020.- с.22.

ОМИЛҲОИ АСОСИИ РУШДИ САЙЁҲӢ ДАР ТОҶИКИСТОН

Дар мақола як қатор масъалаҳои муҳим, аз ҷумла “Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» эълон гардидани солҳои 2019-2021 мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор гирифтаанд. Мақсади асосӣ аз ин пешниҳод амалигардонии талошҳои Ҳукумати мамлакат ба хотири боз ҳам обод кардани Тоҷикистон ва ҳалли масъалаҳои иҷтимоии аҳоли бо роҳи беҳтар намудани инфрасохтор, пеш аз ҳама, дар соҳаҳои маорифу тандурустӣ, таъсиси ҷойҳои нави қорӣ, таъмин кардани аҳолии деҳот бо оби босифати ошомиданӣ, бунёду таҷдиди роҳҳои маҳаллӣ, рушди инфрасохтори сайёҳӣ ва инкишофи ҳунарҳои мардумӣ, ба талаботи рӯз мутобиқ сохтани сатҳи хизматрасонӣ ва баланд бардоштани некуаҳволии мардум дар ҳар як деҳа ва маҳалли аҳолинишин мебошад.

Сайёҳӣ дар Тоҷикистон яке аз соҳаҳои сердаромад ва омилҳои муҳимми рушди иқтисоди кишвар маҳсуб ёфта, солҳои охир босуръат тараққӣ карда истодааст. Тоҷикистон дорои мероси ғании таърихиву фарҳангӣ ва захираҳои табиӣ буда, барои ҷалби теъдоди зиёди сайёҳони хориҷӣ ба кишвар иқтидори воқеӣ дорад.

Дар мақола омадааст, ки дар кишвари мо мавзевҳои сайёҳие вучуд доранд, ки назирашон дар минтақа ва ҷаҳон нест. «Қохи Наврӯз» яке аз онҳо маҳсуб ёфта, ҳамчун муъҷизаи муосири сайёҳӣ таваҷҷуҳи сайёҳони дохилию хориҷиро ба худ ҷалб сохтааст.

Қалидвожаҳо: Ҳунарҳои мардумӣ, сайёҳӣ, қосибон, фарҳанг, санъат, сайёҳони хориҷӣ, қорук, қарҳи дӯғқашӣ, қарҳа, қакану гулдӯзӣ.

ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В ТАДЖИКИСТАНЕ

В статье рассматриваются и анализируются некоторые важные вопросы, в том числе “Годы развития села, туризма и народных ремёсел”. Основной целью представления этой статьи является реализация усилий Правительства страны ради благоустройства жизни населения Таджикистана и решение социальных проблем путём улучшения инфраструктуры, прежде всего в области образования, здравоохранения, создания новых рабочих мест, обеспечение населения села качественной питьевой водой, строительство и восстановление местных дорог, развитие инфраструктуры туризма и народных ремёсел, повышение благосостояния жизни людей в каждом селе и населённом пункте.

Отмечается, что туризм в Таджикистане считается одной из доходных отраслей и важным фактором развития экономики страны и последние годы развивается очень быстрыми темпами. У Таджикистана богатое историческое, культурное наследие и природные ресурсы и имеет огромный потенциал для привлечения в страну иностранных туристов.

В статье также отмечено, что в нашей стране есть такие туристические места, подобие которых нет во всем мире, “Кохи Навруз” считается одним из них, и как чудо современного туризма привлекает внимание внутренних и внешних туристов.

Ключевые слова: народные ремёсла, туризм умельцы, мастера, иностранные туристы, лапти, прялка.

THE MAIN FACTORS OF TOURISM DEVELOPMENT IN TAJIKISTAN

The article examines and analyzes some important issues, including "Years of rural development, tourism and folk crafts." The main purpose of the presentation of this article is to implement the efforts of the Government of the country for the improvement of the life of the violence in Tajikistan and the solution of social problems by improving infrastructure, primarily in the field of education, health care, creating new jobs, providing the population of the village with high-quality drinking water, building and restoring local roads, developing infrastructure of tourism and folk crafts, improving the well-being of people in every village and settlement.

It is noted that tourism in Tajikistan is considered one of the lucrative industries and an important factor in the development of the country's economy, and in recent years it has been growing at a very fast pace. Tajikistan has a rich historical, cultural heritage and natural resources and has great potential to attract foreign tourists to the country.

The article also notes that in our country there are such tourist places that are not similar in the whole world, “Kokhi Navruz” is considered one of them, and as a miracle of modern tourism it attracts the attention of domestic and foreign tourists.

Keywords: Folk crafts, tourism, craftsman, culture, art, foreign tourists, choruq, charkhi dughkasi, charkha, chakan.

Сведения об авторе: Сангинова Дилором Наимовна - кандидат педагогических наук, проректор по социальной и воспитательной работе ГОУ “Таджикский государственный институт культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде”. Адрес: г.Душанбе, улица Гипрозем 36, кв.131. E-mail:dilorom.sanghinova@mail.ru. Телефон: 935073131

Information about the author: Sanginova Dilorom Naimovna – candidate of pedagogical sciences, vice rector on social and education affairs of the SEI «Tajik state Institute of culture and arts named after Mirzo Tursunzoda». Address: Giprozem 36, h. 131. Dushanbe, Tojikistan. E-mail:dilorom.sanghinova@mail.ru. Tel:935073131

НАҚШИ ФАЪОЛИЯТИ ФАРҲАНГИЮ ТАҲСИЛОТӢ ДАР ТАҲКИМИ ВАҲДАТИ МИЛЛӢ

Латифзода Д. Н., Холов П.

МДТ «Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода»

Вазифаи муҳимми олимони соҳаҳои ҷомеашиносӣ ва гуманитариро муайян намуда, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон таъкид карда буданд, ки: “вобаста ба вазъи имрӯзаи ҷаҳон, ки ба он бухронҳои сиёсӣ иқтисодӣ ва фарҳангӣ ахлоқӣ таъсир мерасонанд, олимони ҷомеашиноси мо бояд дастовардҳои таърихӣ халқамонро бештар тарғиб намоянд ва таҳқиқоташонро ба тақвияти пояҳои давлату давлатдорӣ миллиамон ҳамчун омили муҳимтарини ҳифз ва таҳкими истиқлолияти давлатӣ равона созанд” [8]. Вобаста ба ин, таҳқиқи нақши фарҳанг дар таҳкими пояҳои истиқлолияти давлатӣ ва мустаҳкам намудани ваҳдати миллӣ хеле бузург аст.

Давлат ва Ҳукумати мамлакат ба масъалаҳои рушди фарҳанги миллӣ ва истифодаи арзишҳои он дар таҳкими ваҳдати миллӣ ва иқтисодӣ иҷтимоӣ иқтисодии истиқлолияти давлатӣ таваҷҷуҳи хосса зоҳир менамоянд. Зеро, инкишофи муносибатҳои дӯстона, таҳкими дӯстӣ ва ҳамраъӣи тамоми халқу миллатҳое, ки дар кишвари мо сукунат доранд, омили асосии рушди ҷомеаи тоҷикистониён ва истиқлолияти давлатии он ба шумор меравад. Ниғадорӣ ва таҳким бахшидани он яке аз вазифаҳои муҳим, мубрам ва ҳамарӯза ба шумор меравад. Ҳалли ин вазифаҳо ба он вобаста аст, ки то чи андоза ба масъалаҳои маънавияти ҷомеа, баланд бардоштани тафаккури инсон ва фарҳанги маънавии мардум диққати ҷиддӣ дода мешавад, то чи ҳад ин масъалаҳо аз ҷониби идораву муассисаҳо ва ташкилотҳои давлатию ҷамъиятӣ ба танзим дароварда мешаванд.

Дар яке аз Паёмҳои хеш Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мавқеи бузурги фарҳангро дар

ҷомеа муайян намуда, зикр сохта буданд, ки: “Фарҳанг ҷавҳари ҳастии миллат буда, дар ташаккули такомули ҷаҳони маънавии ҷомеа ва тақвияти андешаву рӯҳияи миллӣ нақши муассир ва ҳатто ҳалкунанда мебозад” [7].

Мутаассифона, ҷанги таҳмилии шаҳрвандии ибтидоӣ солҳои 90-уми асри гузашта ба рушди фарҳанг, нақши тарбиявии он таъсири манфӣ расонида, таҳдид ва хатари ҳамчун давлат аз байн рафтани Тоҷикистон ва пароканда шудани миллати тоҷикро, воқеан, ба миён оварда буд. Ин даргириҳо натавон ба рушди иқтисодӣ маънавияти кишвар зарари беандоза калон расонданд, балки ба афзудани майлони миллат ва маҳалгарой, ҷудоиандозии фарҳангҳои милливу маҳаллӣ мусоидат карданд. Робитаҳои фарҳангӣ, чи дар миқёси кишварҳои хориҷӣ дур ва чи дар миқёси собиқ ҷумҳурии иттифоқӣ қариб қанда шуданд.

Дар чунин шароит зарурият пеш омад, ки равобитаи фарҳангии вилоят ва шаҳру навоҳии кишвар мустаҳкам гардонда шуда, тавассути он дӯстӣ бародарӣ ва якдигарфаҳмӣ байни сокинон барқарор ва мустаҳкам карда шавад. Зеро фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон аз маҷмӯи арзишҳои анъанавии табақаҳои гуногуни этникӣ, халқияту миллатҳои дар шаҳру навоҳии ҷумҳурӣ сукунатдошта иборат аст. Худи мавқеи геополитикии ҷумҳурӣ чунин фазоеро ба вучуд овардааст, ки дар як тарафи он шаклҳои фарҳанги анъанавӣ як гурӯҳи аҳоли ва дар тарафи дигар намудҳои фарҳанги волои минтақаҳои дигар инкишоф ёфта истодааст. Дар маҷмӯъ, ин ҳама арзишҳои фарҳанги як халқу миллатанд ва на барои қисмат кардан, балки барои ба вучуд овардани манфиатҳои ягонаи миллӣ ва фарҳанги ягонаи умумимиллӣ мусоидат менамоянд. Онҳо дар таҳкими ваҳдати

миллӣ ва устувор гардонидани истиқлолияти давлатӣ истифода бурда шуда, муҳити солими маънавиро ба вучуд меоранд, барои ваҳдати миллӣ ва якпорчагии ватанамон хизмат менамоянд.

Миллати хирадманди мо ба фарҳанги зиёда аз ҳазорсолаи хеш така намуда, арзишҳои беҳтарини фарҳанги сиёсӣ ва муколамаи тарафайн, муоширати фарҳангӣ ва ақлу заковати хешро истифода бурда, собит сохт, ки тоҷикон дорои анъанаҳои беҳтарини инсондӯстӣ ба шумор рафта, сулҳдӯст ва ваҳдатофаранд. Ва дар ин кори созанда ва бунёдкорона кормандони фарҳангу санъат тамоми ақлу заковат ва неруи эҷодии худро истифода намуда, бо асарҳои пурмазмун, барномаҳои рангин ва репертуари сулҳофар дар байни мардум хунарнамоӣ намуда, ғояҳои дӯстӣ, ягонагӣ, ба ҳам овардани манотиқи мухталифи ҷумҳуриамонро васф карда, ба таҳкими истиқлолияти давлатӣ ва ваҳдати миллӣ мусоидат намуданд.

Таъсиси система ва шабакаҳои нави муассисаҳои фарҳангӣ, ба вучуд омадани муассисаҳои гуногуни фарҳангӣ фароғатӣ, ба монанди Китобхонаи миллии Тоҷикистон, Осорхонаи миллии Тоҷикистон, Консерваторияи миллии Тоҷикистон ба номи Талабхуча Сатторов, коллеҷи санъати рақс (хореографӣ), коллеҷи хунароҳои мардумӣ дар ш. Истаравшан, боғҳои нави фарҳангӣ фароғатии замонавӣ намунаи эҳтиром ба мероси фарҳангӣ, суннатҳои миллӣ ва нигоҳдориву рушди онҳо мебошад. Бунёди марказҳои таҳсилоти иловагӣ барои кӯдакон ва наврасон, марказҳои фарҳангӣ ва эстетикӣ ҷавонон дар ҷумҳурӣ ва ғ., боло рафтани нуфузи муассисаҳои ин низом, робитаҳои фарҳангӣ бо кишварҳои хориҷии дуру наздик ва дигар омилҳои муҳими фарҳангӣ ҷиҳати таҳкими ваҳдати миллии ҷомеа мусоидати ғайри менамоянд. Садҳо концерт ва намоишҳои театришуда, ҷорабиниҳои фарҳангиву оммавӣ-бадеӣ дар шаҳру навоҳии кишвар, дастраси мардум гардидани асарҳои тозанаشر, намоишномаҳои сахнавӣ, таъсиси дастаҳои нави хунароӣ дар минтақаҳои гуногуни ҷумҳурӣ, ба пойтахт даъват намудани хунардонони беҳтарин аз манотиқи

гуногуни ҷумҳурӣ, муаррифии фарҳанги миллӣ дар кишварҳои хориҷӣ далели гуфтаҳои болост.

Таҷрибаи бунёди давлатдорӣ миллӣ ва таҳкими истиқлолияти давлатӣ, таҷрибаи қариб 30 - солаи соҳибистиклоли кишварамон собит месозанд, ки танҳо фазои ягонаи иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва бахусус фарҳангӣ, инчунин тавсеаи босуботи фарҳанги ягонаи маънавӣ, пойдории шуури умумимиллӣ имкон медиҳад, ки ваҳдати миллӣ дар мамлакат поянда бошад. Ва чунон ки Пешвои миллат таъкид месозанд: “мо бояд сулҳу суботи ҷомеаро ҳамеша мисли гавҳараки ҷашм ва неъматӣ азизтарин эҳтиёт ва ҳифз намоем” [7, с.102]. Аз ин рӯ, дар асоси беҳтарин арзишҳои фарҳангӣ ва комёбиҳои иҷтимоиву иқтисодии маҳалҳои гуногуни Тоҷикистон ва анъанаҳои пешрафтаи ҳар як манотиқи кишвар, ғайри гардонидани фарҳангҳои маҳаллӣ, мустаҳкам намудани робитаи байни мардум фарҳанги умумимиллӣ ташаккул ёфта метавонад ва манфиатҳои миллии моро дар дохил ва хориҷи кишвар ҳифз намуда, ваҳдату ягонагии халқияту миллатҳои ҷумҳуриро мустаҳкам менамояд.

Мувофиқи баъзе маълумот, дар ҷумҳурӣ ҳоло намояндагони бешт аз панҷоҳ миллат, халқият, аз ҷумла русу украин, ўзбеку қирғиз, белорусу туркман, қазоқу тотор ва ғайра зиндагиву кор мекунанд. Хурсандибахш аст, ки қариб аксарияти онҳо барои ташвиқу тарғиби фарҳанги хеш ҷамъият ва ё марказҳои маданияи худро таъсис додаанд. Фаъолияти онҳо дар доираи ҳадашон маҳдуд нашуда, балки ҳамаи хоҳишмандонро, ки ба маданияташон мароқ зоҳир намуда, робита кардан меҷӯянд, муттаҳид месозад.

Солҳои охир дар пойтахти мамлакатамон - шаҳри Душанбе ҷамъият ва марказҳои маданияи ўзбекон, эронӣ, тоторҳо, қорейҳо, уйғурҳо таъсис ёфтанд. Аз ин рӯ, зарур аст, ки баргузориҳои ҷорабиниҳои оммавии бадеӣ, аз қабилӣ шомҳои дӯстӣ, озмун, фестивалҳо, иду маросим ва дигар ҷорабиниҳои маърифатии онҳо дар рӯи анъанаҳои миллиашон ҳаматарафа дастгирӣ карда шаванд. Ҳамзамон, ба арзишҳои фарҳанги миллии мо ҷалб кардани ақалиятҳои миллӣ, омӯзиши забони давлатӣ, иду маросими

миллии мардуми таҳҷой, ширкаташон дар таҷлил ва баргузори онҳо низ аз ҷумлаи вазифаҳои муҳим мебошад. Зимнан бояд таъкид кард, ки ин қабил тадбирҳо ба ташаккули фарҳанги муносибати миллатҳо, таҳкими ваҳдати милли мусоидат мекунад, пояҳои истиқлолияти давлатиро мустаҳкам менамояд.

Масалан, дар Тоҷикистон барои намоёндагони халқи ба мо дӯст ва бародари ўзбек театрҳои касбӣ, халқӣ, коллективҳои ҳаваскорони санъат, иттиҳодияҳои ҳаваскорӣ ва клубҳои гуногун барпо шудаанд. Ҳунармандони Тоҷикистон оҳангу суруд ва рақсҳои миллии ўзбекиро бо маҳорати баланд иҷро мекунад. Имконияти таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти олий, миёнаи махсуси касбӣ ва миёнаи умумӣ барои онҳо ба забони модарӣ муҳайё аст. Радио ва телевизиони Тоҷикистон барномаҳои махсусро бо забони ўзбекӣ таҳия менамоянд, ки тавассути онҳо зисту зиндагонӣ ва анаъанаҳои миллии ўзбекон ташвиқу тарғиб карда мешавад.

Ҳамзамон, бисёре аз намоёндагони халқияту миллатҳои дигари муқими Тоҷикистон, бидуни санъаткорони худ, ба театру толорҳои консертӣ, ки устодони санъати тоҷик ҳунарнамоӣ менамоянд, рафта, онро бо як мароқи том тамошо мекунад. Китобҳои адибони тоҷикро мутолиа менамоянд. Онҳо ғайр аз забони модарии худ (хусусан дар деҳот) забони тоҷикиро низ азхуд кардаанд, ба клубу китобхона, чойхонаву кироатхонаҳо рафта, дар ҷамъомадҳо ва идҳои мардумӣ, аз қабилҳои Наврӯзи байналмилалӣ, ки ҷашни умумиҷаҳонӣ эътироф гаштааст, «Меҳргон», «Сада» ва дигар барномаҳои фарҳангии фароғатӣ ва муштараки байналмилалӣ иштирок менамоянд.

Ҳамин тариқ, гуфтан ҷоиш аст, ки фарҳанги милли ва таҳсилот яке аз омилҳои таҳкими ваҳдати милли маҳсуб меёбанд, вазифаи дар рӯҳи ҳештаншиносӣ ва дӯстиву рафқат тарбия намудани насли наврасро амалӣ месозанд. Чуноне ки Президенти кишварамон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зикр мекунад, Тоҷикистон ватани ҳамаи тоҷикистониён мебошад. Аз ин сабаб ободии ин кишвар, қори созанда ва бунёдкорона

ба нафъи ҳамаи мардуми он ва, пеш аз ҳама, таҳкими ваҳдати миллии халқияту миллатҳо дар ин кишвар вазифаи муҳиму аввалиндараҷа барои қулли кормандони соҳаи фарҳанг ба шумор меравад. Ва барои амалӣ намудани ин вазифаҳо дар ҷумҳурӣ ҳамаи шароити мусоид фароҳам аст.

Марказҳои фарҳангӣ дар таҳкими ваҳдати милли, дӯстии байни наврасону ҷавонон, тарбияи худшиносиву худогоҳӣ нақши муассир мебозанд. Бояд зикр кард, ки фарҳанги асил дар қадом пояе набошад, як шакл ва ё намунаи зоҳиршавии фарҳанги умумибашарист ва арзишҳои умумибашарию ташаккул медиҳад. Аз паҳлуи дигар, фарҳанги умумибашарӣ танҳо синтези муайяни фарҳангҳои миллии шуда метавонад. Онҳо ба ҳам маҳлутанд ва якдигарро ғай мегардонанд ва воситаи муҳими густариш ва таҳкими ваҳдати милли мегарданд.

Фарҳангиён ин нуктаро нағз мефаҳманд ва аз зумраи аввалинҳое буданд, ки дар саҳнаву майдонҳои ҷашнӣ, барномаҳои консертӣ, кироати шеър, ҷорабиниҳои театришуда, тавассути филмҳои мустанади “Ваҳдати милли” сулҳу ваҳдат ва шодию нишоти мардумро бо эҳсоси баланди шаҳрвандӣ ва ифтихори ватандорӣ тараннум мекарданд.

Дар шароити ҷаҳонишавӣ масъалаи муҳими дигар соқинони сайёро ба ташвиш овардааст. Ин проблемаи ҳифзи арзишҳои милли, анъана ва расму оин, идӯ маросими миллии ҳар як манотиқи кишвар ва ғ. мебошад, ки ифодагари манфиатҳои миллии тамоми мардуми Тоҷикистон мебошад. Тавассути намунаҳои беҳтарини ҳунароҳои мардумӣ ва анъанаву маросим мо метавонем ваҳдати миллии кишвари худро тақвият баҳшем, аҳолии як минтақаро ба арзишҳои миллии манотиқи дигар бипайвандем.

Вазъи дар як қатор давлатҳои соҳибхитӣ бавучудодада шаҳодат медиҳад, ки дар натиҷаи ҷангҳои мазҳабӣ ва дохилии кишварҳо душманон ёдгориҳои таърихиву фарҳангиашонро нобуд карданд, ба мероси фарҳангии онҳо зарари ҷиддӣ расонданд. Оинҳои миллиро аз байн бурданд, меъёрҳои одитарини ахлоқиро хоҳиш доданд. Гузашта аз ин, ганҷинаи ҷаҳонии донишу маърифатро

халалдор сохта, оммаи васеи мардумро аз арзишҳои фарҳангиашон маҳрум намуданд. Намояндагони ба ном давлати исломӣ мефаҳманд, ки танҳо маҳрум сохтан аз илму маърифат, дину фарҳанг, ёдгориҳои чандинасраи халқ, забони модарӣ, анъанаҳо ва амсоли онҳо миллатро несту нобуд карда метавонад. Ин амалҳои номатлуб моро водор месозанд, ки ба ҳифзи фарҳанги миллиамон тавачҷуҳи бештар зоҳир намоем, чиҳати ниғаҳдорӣ ва рушди он тамоми чораву имкониятҳои заруриро андешем, ба ҳама гуна зухуроти ғайриинсонӣ оштинопазир бошем.

Маҳз барои ҳамин ҳам, Сарвари давлат дар суҳанрониҳояшон ба масъалаҳои ҳифзи забон, фарҳанги асил, арзишҳои аслии динӣ, баҳусус арзишҳои асили исломӣ тавачҷуҳи хосса зоҳир менамоянд. Ҳамзамон, таъкид менамоянд, ки ба зухур гаштани хурофотпарастӣ, ҳисси бегонапарастӣ, тақлид ба фарҳанги бегона, баҳусус либоси ба миллати мо хос набуда, ки куллан ба ҳувияти миллии мо мувофиқ нест, набояд роҳ дод. Роҳи ҳалли ин масъала аз баланд бардоштани фарҳанги маънавии мардум, самаранок гардонидани сатҳу сифати таълиму тарбияи насли наврас, забонмӯзӣ, (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ), баланд бардоштани маърифати волидайн, фаъл намудани аҳли ҷомеа ва дигар омилҳои фарҳангию маърифатӣ вобастагии зич дорад. Дар ин раванд масъалаи фарҳангикунони кулли ҷомеаи муосир тавассути ҳамаи ниҳодҳои он ва институтҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ боиси пешрафти қору фаъолият мегардад.

Пас аз ба имзо расидани Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллий дар Тоҷикистон самтҳои асосии сулҳсозӣ, фарҳангофарӣ ва ваҳдатофарӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва олии касбии эҷодӣ неру ва сифати нав пайдо кард. Онҳо чунинад: истифодаи маводи сулҳофарӣ, тарбияи ҳисси дӯстӣ, ватанпарастӣ ва ҳамраъйии донишҷӯён аз кулли манотиқи ҷумҳурӣ дар таълими мазмуни фанҳои ҷамъиятшиносӣ ва гуманитарӣ; дар қори тарбиявӣ васеъ истифода бурдани барномаву репертуари эҷодӣ-таълимӣ, рисолаҳои хатм ва қорҳои дипломи донишҷӯён, ғаний гардонидани

онҳо; таъмин намудани иштироки донишҷӯён дар консерту спектаклҳо, намоиш, қорабиниҳои театришудаи шаҳрӣ ва ҷумҳуриявӣ ва ғ.; доир намудани қорабиниҳои сиёсӣ-фарҳангӣ, таҳсилотиву фароғатӣ, варзишӣ, ташкили маҳфилҳо ва дастаҳои гуногуни ҳунарий; таҳияи барнома ва репертуари дастаҳои ҳунарии эҷодӣ, ки аз маҷмӯи арзишҳои бадеии манотиқи гуногуни кишвар иборат мебошанд ва муҳассилинро бевосита тарғибгари идеяҳои ваҳдати миллий мегардонанд; иштироки донишҷӯён дар маҳфилҳои илмиву эҷодӣ, конференсияву симпозиумҳои донишқадавӣ, ҷумҳуриявӣ, минтақавӣ, байналмилалӣ ва амсоли онҳо.

Илова ба ин, хуб мешуд, ки доир ба проблемаҳои ваҳдати миллий ва тарбияи ватандӯстии ҷавонон якҷанд рисола низ навишта шавад, то ин ки дар бозгӯ қардани мушқилот ва масоили ваҳдатофарӣ ва сулҳпарварӣ нақши муассир бозанд. Дар ин қор истифодаи ҳамаҷонибаи имкониятҳои ҳамқории оила, ҷомеа, таълимгоҳ, маҳалла ва қойҳои истиқоматӣ, маҳсусан хобгоҳҳо, тавассути фаъолияти бонизомии тарбиявӣ қойғирқунонии муҳассилин дар ҳуҷраҳо, аз рӯи принципи баҳисобқирии намояндагони минтақаҳои гуногун, манфиатбахш мебошад.

Аз гуфтаҳои дар боло зикршуда чунин ҳулоса қардан мумкин аст, ки ваҳдати миллий ин дастоварди бузурги давлат ва миллати мо дар қарни XX маҳсуб меёбад. Ваҳдати миллий пояи устувори давлат ва миллат аст. Дар ба даст овардани он хизмати бузургу таърихии халқи тоҷик ва нақши фарҳанг, баҳусус фарҳанги маънавӣ хеле назаррас аст.

Ба таъкиди Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон: “ҳифзи истиқлолу озодии Ватан, густариши пайвастаи ҳудогоҳиву ҳудушиносии миллий, ватандӯстиву ватанпарастӣ, арҷғузорӣ ба муқаддасот ва рамзҳои давлатӣ, таърих, забон ва фарҳанги миллий, таблиғи аҳамияти сулҳу оромӣ, суботи сиёсӣ, сарҷамъии миллат, ваҳдати миллий, эҳтирому риояи Конституция ва қонунҳо, яъне таъмини волоияти қонун бояд вазифаи муқаддаси ҳар як шаҳрқанди бонангу номус бошад” [9].

Таҳқим баҳшидани истиқлолияти давлатӣ ва ваҳдати миллий яке аз вазифаҳои муҳими

ҳамаи сохторҳои давлатию ҷамъиятӣ ва ҳар шуда, тавсеа ёбад ва тамоми паҳлуҳои кори як шаҳрванди ҷумҳурӣ ба шумор меравад. Аз тарбияӣ ва ҷаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангиро ин рӯ, ин дастоварди бузург бояд мустаҳкам фаро бигирад.

АДАБИЁТ:

1. Адабиёт ва санъат. – 2020. – 25-уми июн.
2. Маҳалгарой ва роҳҳои бартараф кардани он. Ҳуҷҷатҳои семинар, (ноябри соли 1966 – майи соли 1997). – Душанбе, 1997. – 184 с.
3. Раҳмонов Э. Ш. Дарбори баркамолӣ илму фарҳанг // Ҷумҳурият. – 1998. – 18 сентябр.
4. Садои мардум. – 1997. – 29 ноябр.
5. Салимов Н. Фалсафаи ваҳдати миллӣ. - Душанбе, 2000.
6. Тарбияи худшиносӣ ва ваҳдати миллӣ. - Душанбе, 1999. – 135 с.
7. Эмомалӣ Раҳмон. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. ш. Душанбе, 23 январи соли 2015. - Душанбе, 2015. - 47 с.
8. Эмомалӣ Раҳмон. Сулҳу ваҳдат – бахти миллат. Суханронӣ дар маросими таҷлили Рӯзи ваҳдати миллӣ дар ноҳияи Рашт, 27 июни соли 2006.
9. Эмомалӣ Раҳмон. Суханронӣ дар маросими таҷлили Рӯзи ваҳдати миллӣ, 27 июни соли 2020. – Ҷумҳурият. – 2020. – 27 июн.

НАҚШИ ҶАЪОЛИЯТИ ФАРҲАНГИЮ ТАҲСИЛОТӢ ДАР ТАҲКИМИ ВАҲДАТИ МИЛЛӢ

Дар мақола мушкилоти ҳалли баъзе масъалаҳои марбут ба мундариҷа, воситаҳо ва шаклҳои корҳои тарбиявӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар таъмини ваҳдати миллӣ дар ҷумҳурӣ дар асоси таҷрибаи ташаккули ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон баррасӣ шудаанд. Нақши муҳими ҷорабиниҳои маърифатӣ- фарҳангӣ дар таҳкими дӯстӣ ва бародарии байни халқҳо дар Тоҷикистон баррасӣ карда мешавад.

Дар асоси таҳлили равандохое, ки дар кишвар руҳ медиҳанд, як қатор тавсияҳо таҳия ва пешниҳод шудаанд, ки ба баланд бардоштани самаранокии ташаккули ваҳдати миллӣ ва фарҳанги сулҳ тавассути унсурҳои зерин: ғанӣ гардонидани мазмуну мундариҷаи фанҳои ҷамъиятӣ ва гуманитарӣ, ғанӣ гардонидани репертуари гурӯҳҳои таълимӣ ва эҷодӣ, васеъ кардани мавзӯҳои корҳои курсӣ, дипломӣ ва рисолаҳои магистрӣ; иштироки ҷаъолони донишҷӯён дар ҳаёти фарҳангӣ, ташкили оқилонаи фароғат ва ғайра мусоидат мекунанд.

Дар мақола, инчунин дигар ҷорабиниҳои фарҳангию маърифатӣ дар рушди ваҳдати миллӣ ва таҳкими муносибатҳои байни миллатҳо дар байни ҷавонон таҳил карда шудаанд.

Калидвожаҳо: фарҳанг, таҳсилот, ваҳдати миллӣ. шакл ва воситаҳои ҷаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ. марказҳои таҳсилотию фарҳангӣ, худшиносии миллӣ, тарбияи ватандӯстӣ, ҷанги таҳмили шаҳрвандӣ, сиёсати таҳсилотию фарҳангӣ.

РОЛЬ КУЛЬТУРНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРЕПЛЕНИИ НАЦИОНАЛЬНОГО ЕДИНСТВА

В статье на опыте формирования национального согласия в Таджикистане рассматриваются проблемы решения некоторых вопросов, связанных с содержанием, средствами и формами образовательной и социально-культурной деятельности в решении обеспечения национального согласия в республике. Подчеркивается важная роль образовательной и культурной деятельности в укреплении дружбы и братства в Таджикистане.

На основе анализа процессов, происходящих в стране, разработаны ряд рекомендаций, способствующие повышению эффективности формирования национального согласия

и культуры мира посредством: обогащения содержания общественных и гуманитарных дисциплин, репертуара учебно-творческих коллективов, расширения тематики курсовых, дипломных и магистерских работ; активного участия студентов в культурной жизни, рациональной организации досуга и т.д.

В статье анализируются роль других культурно-просветительских мероприятий в развитии национального единства и укрепления межэтнических отношений среди молодёжи.

Ключевые слова: культура, образование, национальное единство, средства и формы социально-культурной деятельности, центры образования и культуры, национальное самосознание, патриотическое воспитание, гражданская война, культурно-образовательная политика.

THE ROLE OF CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITY IN STRENGTHENING THE NATIONAL UNITY

The article examines the problems of solving some issues related to the content, means and forms of educational and socio-cultural activities in the solution of ensuring national harmony in the republic, based on the experience of forming national accord in Tajikistan. The important role of educational and cultural activities in strengthening friendship and brotherhood in Tajikistan is highlighted.

Based on the analysis of the processes occurring in the country, a number of recommendations have been developed that contribute to increasing the effectiveness of the formation of national harmony and a culture of peace through: enriching the content of social and humanitarian disciplines, the repertoire of educational and creative teams, expanding the topics of course, diploma and master's theses; active participation of students in cultural life, rational organization of leisure, etc.

The article analyzes a number of other cultural and educational activities in the development of national unity and strengthening of interethnic relations among young people.

Key words: culture, education, national unity, means and forms of social and cultural activities, centers of education and culture, national identity, patriotic education, imposed civil war, cultural and educational policy.

Сведения об авторах: Латифзода Диловар Назришох, док. пед. наук, профессор кафедры культурологии и музееведения ГОУ «Таджикский государственный институт культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде» . Душанбе, Испечак -2, дом 1, кв 3. Тел. 918-25-46-53. Dilovarl@mail.ru.

Холов Пайрав – докторант (PhD) 3-го курса ГОУ «Таджикский государственный институт культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде», Телефон: +(992)93.585.45.66.

Information about the authors: Latifzoda Dilovar Nazrishoh, doc. ped. sciences, professor of the Department of culturology and museum studies of the SEI «Tajik state Institute of culture and arts named after Mirzo Tursunzoda». Dushanbe, Ispechak-2, building 1, ap. 3. Tel. 918-25-46-53. dilovarl@mail.ru.

Kholov Payrav - Doctoral (PhD) 3rd years of the SEI «Tajik state Institute of culture and arts named after Mirzo Tursunzoda». Phone: +(992) 93 585 45 66

НАҚШИ САЙЁҲӢ ДАР ТАШАККУЛИ ФАЪОЛИЯТИ ИҶТИМОӢ - МАЪНАВӢ

Қодирова М. И.

Донишкадаи сайёҳӣ, соҳибкорӣ ва хизмат

Исоева П.

МДТ «Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода»

Аз давраҳои қадим сайёҳӣ дар таъмини фароғати одамон нақши хеле муҳим мебозад. Аз он замонҳо сафарҳои одамони машҳур ба кишварҳои мухталиф, баъзан ба кишварҳои аз ватанашон хеле дур маълум буданд. Ин сафарҳо барои омӯзиши илмҳои гуногун ва ҳунармандӣ сурат мегирифтанд. Аксар вақт дар натиҷаи ҷаҳонгардиҳои дурдаст асарҳои илмӣ дар соҳаи илмҳои табиатшиносӣ таълиф мешуданд, дар баъзеи ин асарҳо бошад, қонунмандиҳои рушди сиёсӣ ва иқтисодӣ ва фарҳангии кишварҳои оварда мешуданд, ки дар онҳо ҷаҳонгард сайру саёҳат кардааст. Масалан, ҳангоми ҷаҳонгардиҳои ба кишварҳои дур Ҳеродот анъанаҳои бисёр мардумро дар ҳикояҳои тасвир намудааст. Ӯ дар асараш «Таърихҳо» тасвирҳои равшани фарҳанг, тарзи зиндагӣ, урфу одат, санъат ва рӯзгори мардумони гуногунро овардааст. Дар ин асар як қатор далелҳо оид ба саёҳат ва мубодилот дар савдо низ ҷой дода шудаанд. Ҳеродот ба чунин ҳулоса меояд, ки: «порсиён анъанаи пӯшидани либоси мидиявӣ ва зиреҳои мисриро қабул карданд. Порсиён барои дар рӯзгори худ ҷорӣ кардани урфу одатҳои хориҷӣ аз ҳама бештар майл доранд» [2, с. 54].

Соли 1046 Носири Хусрав бо ҳамроҳии бародар ва хидматгараҳ ба Макка сафар мекунад. Ӯ дар баробари Ҳаҷ кардан меҳост бо зиндагии мардуми кишварҳои дигар, урфу одат, дину мазҳаби онҳо шинос шавад, аз аҳволу аъмоли халқ оғай пайдо кунад. Бо ҳамин мақсад аз соли 1046 то соли 1052 ба кишварҳои Афғонистон, Озарбойҷон, Эрон, Сурия, Фаластин ва Ироқ сафар намуд. Тақрибан ду сол дар Миср, ки он вақт қаламрави Фотимиён буд, умр ба сар бурд. Шароит ва сохти давлатдории Фотимиён ӯро хеле писанд омада буд. «Сафарнома» - и Носири Хусрав таълифоти мансурест, ки

ёддоштҳои ӯро аз таассуроти сафарҳои ба шаҳру кишварҳои мухталиф дарбар гирифтааст.

Дар баробари ин, ҳанӯз дар Дунёи қадим, «маҳсусгардонӣ»-и заминҳоро мувофиқи он мақсадҳое, ки сайёҳони кишварҳои дигар дар назди худ гузошта буданд, мушоҳида кардан мумкин аст. Дақиқан маълум буд, ки кадом соҳаи фаъолият дар ин ё он ҳудуд пешрафта аст. Масалан, ҷавонони он замон бо мақсади аз дасти аввал гирифтани донишҳо дар соҳаи илмҳои гуногун ва санъат ба давлатҳои дигар, тоҷирон ба ҷустуҷӯи молҳои нафис, шахсони алоҳида барои муолиҷа ба ҷашмаҳои шифобахш сафар мекарданд, бархе аз мардумон барои вақтхушӣ ва ғайра ҷаҳонгард мешуданд. Дар муддати сафар одамон барои худ чизҳои навро кашф мекарданд. Ҷаҳонгардон ҳангоми дур аз ватан афтодан ба олами мардумони дигар, фарҳангҳо ва расму оинҳои онҳо ворид мешуданд.

Бояд гуфт, ки ҷойивазкунии одамон хусусияти оммавӣ надошт, зеро дар он замон танҳо одамони хеле доро барои ҷаҳонгардӣ имкон доштанду бас (ба истиснои зиёратгароне, ки бо мақсадҳои адои маросими динӣ сафар мекарданд). Танҳо дар асри XX ҷаҳонгардии одамон дар микёси бузург ба амал омада, барои сайёҳии оммавӣ замина гузошт. Ин барои ба одамон ҷиҳати ворид шудан ба ҷаҳонҳои гуногуни фарҳангӣ, ки андозагирҳои таърихӣ худро доранд, мамониат намекунад. Мувофиқан инсоният барои ҳамроҳангию ҳамбастагии умумии фарҳангӣ саъй мекунад, ки барои ин баъзе пайвандҳои муайяни генетикӣ мавҷуданд. Сайёҳӣ ҳанӯз ҳам нишонаҳои муқаддаси ҷаҳонӣ дигарро нисбат ба дунёи воқеӣ нигоҳ доштааст, ин ҷаҳонӣ ҷашнист, ки одам-мошинро ба инсон табдил медиҳад [7, с. 438].

Афзалияти ин ё он ҳадаф, ният (ангезаҳо ва ҳавасмандӣ), хоҳишҳо, дар ниҳоят он намуди

сайёхиро муайян мекунанд, ки барои интихоби шахсии ҳар як инсон бештар мувофиқ меояд. Гуногунии афзалиятҳои инсон, ҷуғрофияи фароҳи рекреатсионӣ (фароғатӣ) сайёҳӣ, заминаи техникаи муосир ба ташаккули шумораи зиёди намудҳои сайёҳӣ мусоидат карданд. Соҳаи сайёҳӣ аз самтҳо ва намудҳои зерин иборат аст:

1. Самте, ки дар асоси аломати ҳудудӣ чудо карда мешавад (яъне, дар асоси убур кардан ва убур накардани сарҳад):

- а) сайёҳии воридотӣ;
- б) сайёҳии содиротӣ;
- в) сайёҳии дохилӣ.

2. Самте, ки дар асоси муайян кардани дараҷаи ташкили сафар муайян карда мешавад:

- а) сайёҳии худташаккулкунанда;
- б) сайёҳии муташаккил.

3. Самте, ки аз рӯи ҳадафи сафар муайян карда мешавад:

- а) сайёҳии кӯдакон;
- б) сайёҳӣ бо мақсади харид (шоп-сайёҳӣ);
- в) сайёҳии соҳибкорӣ;
- г) сайёҳии санаторию курортӣ (муолиҷавӣ);
- д) сайёҳӣ ба намоишгоҳ ва анҷуман (конгресс);
- е) сайёҳии круизӣ (дарёӣ ё баҳрӣ);
- ж) экотуризм - ҳамаи намудҳои сайёҳӣ дар табиат;
- и) сайёҳии фарҳангӣ маърифатӣ;
- к) сайёҳии мавзӯӣ (ҳодисавӣ ё ҳарбӣ);
- л) сайёҳии таълимӣ;
- м) сайёҳӣ бо мақсади зиёрати ҷойҳои муқаддас ё сайёҳии мазҳабӣ;
- н) сайёҳии пляжӣ;
- о) сайёҳии варзишӣ;
- п) сафарҳои лижаронӣ дар кӯҳистон.

Муайян намудани таносуби навъҳои гуногуни сайёҳӣ хеле мушкул аст. Бо вучуди ин, дар байни навъҳои сайёҳии оммавӣ сайёҳии маърифатӣ ва фароғатиро (рекреатсиониро) фарқ мекунанд, зеро он зиёда аз 70% шумораи умумии сайёҳонро фаро мегирад. Вактҳои охир сайёҳии экологӣ бо суръати баланд рушд меёбад, ки ба он ғамхорӣ нисбат ба некуаҳволии фарҳанги минтақаҳои сайёҳӣ, истифодаи ғамхоронаи захираҳои онҳо ва ҳадди имкон кам кардани зарар ба муҳити зист хос аст [6, с. 98].

Асосноксозии фалсафӣ ва фарҳангии шумораи зиёди навъҳои сайёҳӣ ба дарки

нақши муҳим доштани фаъолияти фарҳангӣ маърифатӣ ва рекреатсионӣ ба инсон, ба эътироф намудани зарурати фароҳам овардани шароитҳо барои амалисозии эҳтиёҷоти фарҳангии инсон дар омӯхтани таърих, дин, анъанаҳо, хусусиятҳои тарзи ҳаёт ва намунаи зиндагӣ таъям мекунанд. Тасаввуроти пурра оид ба ин ҷанбаҳои ҳаёти инсон дар натиҷаи робитаи мустақим пайдо кардан бо соҳибони фарҳанг ташаккул меёбад. Бинобар ин, сайёҳии фарҳангӣ ҳамчун самти махсус чудо карда мешавад ва бо таъйиноти ҳадафӣ ва таъмини масири (хатсайри) сайёҳӣ бо мазмуну мундариҷаи барномавӣ мавзӯӣ тавсиф дода мешавад.

Дар ин маврид сайёҳон роҳатхое мегиранд, ки дар онҳо ҷорабиниҳои махсус пешбинӣ шудаанд. Аз ҷумла боздид аз осорхонаҳо, шиносӣ бо ёдгориҳои таърихӣ, таҷрибаҳои фарҳангии кишварҳо ва қавмҳои муайян, намоёндогони ҷомеаҳои бостонӣ, урфу одат, фарҳанги моддӣ ва маънавии онҳо ва ғайра. Сайёҳии фарҳангӣ бо як қатор вазифаҳо дар робита ба иштирокчиён тавсиф мешавад: он ба шахс имкон медиҳад, ки олами ботиниаш инкишоф дода шавад. Ҳамзамон, ба сайёҳии фарҳангӣ як қатор вазифаҳои марбут ба иштироккунандагон хос аст. Он имкон медиҳад, ки олами ботинии инсон инкишоф дода шуда, ҷаҳонбинииаш васеъ гардад, инсон бевосита бо намоёндогони фарҳангҳои гуногун, бо мероси миллии халқҳои мухталиф шинос шавад.

Чи тавре ки маълум аст, тибқи назарияи Мак Клеланд, чандин эҳтиёҷоти одамонро чудо кардан мумкин аст: «ба эҳтиёҷоти асосӣ, асосан, эҳтиёҷоти физиологӣ (талабот ба хӯрок, нӯшокӣ, гармӣ) ва инчунин эҳтиёҷоти психологӣ шомил будан ба ҷомеа ё гурӯҳи одамон дохил мешаванд. Ба назар ҷунин мерасад, ки бисёр одамон ба қудрат (фармонфармоӣ, ҳокимият) ва таъсир кардан ниёз доранд, аммо ин хусусиятҳои онҳо муддати тӯлонӣ, то лаҳзаи қонъ шудани ниёзҳои асосӣ метавонанд зоҳир нашаванд» [2, с. 380].

Дар айни замон вазифаи маърифатӣ эстетикӣ сафарҳо барои рушди маънавии шахсият, аҳамияти муҳим дорад. Пас, ба мисли соҳаҳои дигар, дар сайёҳӣ инсонро бояд ба таври пурра ба назар гирифт. Ба гуфтаи М.С. Каган, «вай як мавҷудоти ҳамвор, як андозаи сирф табиӣ ё сирф иҷтимоӣ нест ва вай на низоми

дучонибаи биосотсиалӣ аст, балки мавҷудоти сечониба – биосотсиофарҳангӣ мебошад». Ҳамин тариқ, нигоҳ доштани тавозуни ҳар се навъи эҳтиёҷот ва шавқу манфиатҳои инсон дар омӯзиши фаъолияти сайёҳӣ хеле муҳим мебошад.

Сайёҳӣ ба чехраю ҷанбаҳои фарҳангии инсон чӣ гуна таъсир мерасонад? Ин ҷанбаи моҳияти инсон ҳадди ақал миқдоран андозагирӣ мешавад ва дар муайян кардани нишондиҳандаҳои сифатии он як қатор мушкilot дорад. Дар ҳақиқат, «худ аз худ фаровон будани арзишҳои фарҳангӣ, иттилооти фарҳангӣ ба таври автоматӣ аз ҷониби инсон ташаққул додан ва азхудкунии муҳити фарҳангиро таъмин намекунад» [5, с. 44]. Масалан, Аҳмади Дониш солҳои 1857-1873 се маротиба ба Петербург сафар мекунад. Сафари Русия дар пеши назари Аҳмади Дониш як ҷаҳони тозаеро кушод. Дониш, ки дар муҳити таассуби динӣ ва пасмондагии феодалӣ тарбия ёфта, аз ҷордевори торикистони Аморати Бухоро берун набаромада буд, ба ҳубӣ дарёфт, ки аморат аз ҳар ҷиҳат, аз ҷумла ҳаёти иқтисодиву маданӣ ақиб мондааст ва аҳолии он дар ғафлату ҷаҳолат зиндагӣ ба сар мебаранд. Дар ин сафар ӯ бо илму маданият, тартиботи давлатдорӣ, баъзе воқеаҳои сиёсии Русияву Аврупо ҳубтар шинос шуд. Се сафари Аҳмади Дониш ба Русия дар ҷаҳонбинӣ ва фикру ақидаҳои ӯ таъсири калон гузошт. Пешрафти нисбат ба Бухоро ниҳоят ғавқулодаи ин кишвар – тараққиёти саноату техникаи ҳарбӣ, ҳунарҳои санъати меъморӣ ва ғайраро дида, Аҳмади Дониш бовар ҳосил кард, ки агар ба инсон илму маърифат дода шавад, ӯ қодир аст, ки дар рӯи замин муъҷизаҳои ҳайратангезе биофарад.

Дар замони шӯравӣ сайёҳӣ самти афзалиятноки иқтисодиёт маҳсуб намеёфт, аз ин рӯ дар асарҳои илмии А.Х. Абукова, А. Г. Иващенко, В. Ф. Касаткина сайёҳӣ, пеш аз ҳама, аз нуқтаи назари тарбия ва рушди инсон омӯхта мешавад. «Дар шароити муосир дар баробари афзоиши вақти озод фаъолияти рекреатсионӣ беш аз пеш на танҳо нақши барқарор кардани неруҳои ҷисмониро иҷро мекунад, балки вазифаи инкишофи равонию маънавии инсонро низ анҷом медиҳад».

Чӣ тавре ки аён шуд, сайёҳӣ ҳамчун як падидаи иҷтимоӣ на танҳо чун шакли истироҳат

ва шакли гузарондани вақти озод баромад мекунад. Он инчунин ба ташаққули ҳислатҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳимми шахсият метавонад таъсир бирасонад. Ҳатто агар мустақиман набошад ҳам, дар ҷараёни инкултуратсия, ба таври ғайримустақим, эҳтимол дар сатҳи тафаккур сафарҳо, ақидаҳо, рафторро ислоҳ мекунанд ва дар ниҳоят ҷаҳоншиносии одамро тағйир медиҳанд, зеро ӯ «ба кишварҳои дур на барои донишҳо оид ба таърих ва фарҳанг меравад, балки ба моҳияти табиати ҳуди инсон сафар мекунад» [1, с. 154].

Дар ҷаҳони муосир сайёҳӣ ҳамчун як шакли гузарондани вақти озод дар соҳаи истироҳат ва фароғат яке аз ҷойҳои намоёнро ишғол мекунад. Вай ба ҳаёти инсон устуворона бо хоҳиши табиӣ вай барои фатҳи минтақаҳои ношинос, воридшавӣ ба зебоиҳои табиат, шинос шудан бо ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ, расму анъанаҳои халқҳои гуногун ворид шуд. Рушди фаъолияти сайёҳӣ аз бисёр ҷиҳатҳо на танҳо бо тағйирёбии муносибатҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ, балки бо таҳаввулоти фалсафаи фароғат вобастагӣ дорад, ки дар он мафҳумҳои меҳнату истироҳат, вақти озод ва худшиносии шахсият, эҳтиёҷот ва шавқу манфиатҳои фарҳангии инсон маъно ва аҳамияти махсус пайдо мекунанд.

Бо вучуди аҳамияти бузург доштани фароғат барои инсон, гуфтан мумкин нест, ки ин муаммо дар маркази таваҷҷуҳи таҳқиқотии олимони фарҳангшиносии ватанӣ қарор дорад. Ва, ҳарчанд ки вақтҳои охир таҳқиқоти алоҳидаи ҷиддӣ дар ин соҳа ба назар мерасанд, ба ҳар ҳол, дарки умумии фароғат ҳамчун концепсияи ягона, ки дар асоси он рушди фаъолияти сайёҳиро танзим кардан ва стратегияи сиёсати иҷтимоӣ фарҳангиро ташаққул додан мумкин аст, ҳанӯз ба вучуд наомадааст. Ва ин тааҷҷубовар аст, зеро бо дарки назариявии муаммои муҳимми мазкур муддати тӯлонӣ машғул мешаванд. Ҳанӯз файласуфони Юнони Қадим фароғатро ҳамчун маъноӣ асосии мавҷудияти инсон ҳисоб мекарданд. Ин аз он вобаста буд, ки мазмуни мафҳуми «фароғат» таълим, даркунӣ, худшиносӣ, худкифоӣ ва худтакмилкуниро дар бармегирад.

Илова бар ин, фароғат неруи асосии пешрафти тамаддун дар заминаи фаъолияти зеҳнӣ, эҷодӣ ва эстетикӣ мебошад [3, с. 4]. Аз ин бармеояд, ки

юнониёни қадим фароғатро ҳамчун як шакли алоҳидаи мустақили фаёлияти инсонӣ ҷудо мекарданд, ки он нисбат ба меҳнати ҷисмонӣ ва истехсоли молҳои моддӣ шугли бештар наҷиб маҳсуб мешуд. Бо гузашти замон мафҳуми фароғат тағйир меёбад ва дар доираи этикаи қориҳои протестантӣ ба фароғат додани танҳо вазифаҳои (функсияҳои) истироҳат ва барқароршавӣ оғоз мешавад, зеро ҳамчун арзиши асосии ҳаёти инсон меҳнат эълон карда мешавад. Пас, фаёлияти фароғатӣ дар пасманзар ҷой мегирад, дарки он ҳамчун фаёлияти, ки хусусияти ғайримустақилона ва ёридоханда дорад, қавитар мегардад. Фароғат, қабл аз ҳама, ҳамчун омодагӣ ба фаёлияти меҳнатӣ ва шартӣ зарурии баланд бардоштани самаранокии истехсолот дарк мешавад. Ин чунин маъно дорад, ки инсон дар шароити муносибатҳои бозорӣ дигар вақти озод надорад, ки онро танҳо ба манфиати худ истифода бурда тавонад, зеро вақти ғайриқорӣ ҳамчун як марҳилаи омодагӣ ба фаёлияти меҳнати оянда баррасӣ карда мешавад.

Давраи муосири рушди назарияи фароғатро тавсиф карда, тағйирёбии ақидаҳоро оид ба аҳамияти фароғат барои ҳаётгузарони инсон қайд накардан ғайриимкон аст. Иҷрои ин вазифаҳои иҷтимоӣ фарҳангӣ на танҳо фаълшавиро аз ҷониби ҳар як шахс дарбар мегирад. Вале, қабл аз ҳама, ин вазифаи давлат сарфи назар аз навъи он мебошад (вазъияти охирин, албатта, доираи уҳдадорихоро оид ба таъмин намудани шартҳои ташкили фароғат тағйир медиҳад). Ба зами ин, вазифаи яқум аз вазифаҳои дар боло зикршуда ба яке аз вазифаҳои муҳимтарини сиёсати иҷтимоӣ иқтисодии давлатӣ оид ба таъмини шароит барои барқароршавии ҷисмонӣ, равоӣ ва эҳсосии аҳолии қоркунандаи кишвар мансуб аст.

Дар айни замон баррасии фароғат «ҳамчун шартӣ рушди қобилиятҳои ҷисмонӣ ва зеҳнии инсон» низ муҳим аст. Ташаккули сармояи инсонӣ ҳамеша яке аз вазифаҳои афзалиятноки сиёсати иҷтимоии ҳар як давлат маҳсуб меёфт. Аммо, дар ҷаҳони муосир чунин талашҳо дар соҳаи иҷтимоӣ, ки барои ташаккули ҳавасмандӣ ба фаёлияти меҳнатӣ, ба даст овардани даромадҳои меҳнатӣ дар асоси шугл, ҳифзи иҷтимоии аҳоли ва ғамхорӣ оид ба саломатии онҳо нигаронида шудаанд, барои таъмини рушд қофӣ нестанд. Барои фаёлияти бомуваффақияти ҳам шахси алоҳида ва ҳам

дар маҷмӯъ ҷомеа стратегияҳои заруранд, ки ҷузъҳои гуманитарӣ, эстетикӣ ва ахлоқиро доро мебошанд. Гузашта аз ин, тағйироти мусбат дар ҷомеа имконпазиранд, агар танҳо дар амал хусусиятҳои урфу одатҳо ва анъанаҳои ҳар як халқ ба назар гирифта шуда, барои баланд бардоштани неруи эҷодии шахсият ва фарҳанги умумии он, рушди малакаҳои зеҳнӣ ва умуман солимии рӯҳонии миллат фаёлият бурда шавад.

Ҳамин тариқ, фаёлияти сайёҳӣ ба монанди дигар намудҳои фаёлияти иҷтимоӣ фарҳангӣ (муташаккилшуда – клубӣ, осорхонавӣ, боғӣ, китобхонавӣ ва ғайра ва «номуташаккил») фаёлияти «хударзишдор» мебошад, ки унсури таркибии фарҳанги ҳамарӯзро ташкил медиҳад ва он барои қонеъ кардани манфиатҳо ва ниёзҳои шахс ба фароғат, вақтхушӣ ва худинкишофдиҳӣ нигаронида шудааст.

Сайёҳии муосир, инчунин як падидаи мураккаби иҷтимоӣ фарҳангӣ, иқтисодӣ ва психологӣ мебошад, ки дар шароити ҷаҳонишавии ҳаёт ба шакли истифодаи вақти озод ба василаи муносибатҳои байнишахсӣ, ба як шакли умумии робитаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ, ба яке аз омилҳои асосии сатҳи ҳаёти муосирро тавсифкунанда таҷдид ёфтааст.

Маврид ба тазаккур аст, ки маҳз бо талашҳои созанда ва пайгириҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар заминаи сиёсати «дарҳои кушода» Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 2007 узви қомилхуқуқи Созмони ҷаҳонии сайёҳӣ гашта, барои ворид шудани соҳаи маъмур ба бозори ҷаҳонии сайёҳӣ заминаҳои воқеӣ фароҳам оварда шудаанд.

Дар ҳақиқат Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷумлаи мамлакатҳои мебошад, ки захираҳои зиёди сайёҳӣ, ба монанди мавзёҳои таърихӣ фарҳангӣ, табиати ҳайратангез ва ҳаловатбахш, шаҳрҷойҳо ва сохтмонҳои наву муосир, осорхонаҳо, китобхонаҳо, боғу гулгаштҳои таърихӣ тозабунёд дошта, таваҷҷуҳи зиёди сайёҳон, дӯстдорони сайру саёҳат ва шаҳрвандонро ҷалб кардааст. Захираҳои сайёҳии кишвар дар ҳоли ҳозир на танҳо барои сайёҳон, балки барои шаҳрвандони мамлакат низ кашфношуда қоқӣ мондаанд. Яъне, имрӯз вақти он расидааст, ки захираҳои мавҷудаи сайёҳӣ,

пеш аз ҳама, ба истифодаи васеи шаҳрвандони ватанӣ, бо шароити фароҳам пешниҳод карда шаванд, то барои қабули сазовори меҳмонон (сайёҳони хориҷӣ) аҳли ҷомеа омода гардида, маданияти муносиби сайёҳиро (меҳмондории сатҳи байналмилалиро) аз худ кунанд. Масалан, дар мамлакатҳои Чин, Корея ва Тайиланд аз 100 сайёҳ ҳамагӣ 20-30 нафарро сайёҳони хориҷӣ ташкил медиҳанд, боқимонда сайёҳони ватанӣ буда, пайваста ба омӯзиши таъриху фарҳанги худ машғул мебошанд, яъне онҳо ба маконҳои гуногуни кишварашон мунтазам сайру саёҳат мекунанд.

Зимнан, маданияти сайёҳӣ- ин на танҳо доштани дониш оид ба рукнҳои ихтисосии сайёҳист, балки иттилоотнокию бархӯрдор будан аз фарҳанг, таърих, тамаддун, арзишҳои миллӣ, дастовардҳои муосир, маконҳои сайёҳӣ, мавзёҳои таърихии фарҳангӣ, ҷойҳои табобатӣ, истироҳатӣ, фароғатӣ ва ғайра мебошад.

Боиси зикр аст, ки рушди сайёҳӣ дар дилхоҳ мамлакат ин, пеш аз ҳама, пайдо шудани ҷойҳои кори наф, рушд ёфтани инфрасохтор, пешрафти иқтисодиёт, эҳё ва тақомули фарҳанг, баланд шудани некуаҳволии ҷомеа, шуҳрат ёфтани мамлакат дар арсаи ҷаҳон мебошад. Бо ин асос Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати соҳибистиклол ва ҷавон барои рушди соҳа қадамҳои устувор гузошта истодааст.

Ҳамин тавр, аз ошкор кардани моҳияти сайёҳӣ ва хусусиятҳои хоси он чунин хулоса баровардан мумкин аст, ки нақши ин падида дар фаъолияти муосири иҷтимоӣ ва маънавии ҷомеа боло меравад. Аз ин рӯ, зарурати баррасии сайёҳӣ дар доираи донишҳои гуманитарӣ, алаҳхусус аз нуқтаи назари равиши фарҳангӣ ба миён меояд ва он имкон медиҳад арзёбии саривақтӣ ва ҳамаҷонибаи раванди густариши фаъолияти сайёҳӣ – таъсироти он ба соҳаҳои иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, муҳити зист, фаъолияти иқтисодии хориҷӣ ва муносибатҳои байналмилалӣ анҷом дода шавад.

АДАБИЁТ:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.
2. Барномаи давлатии рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004-2009.
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи туризм» 03.09.1999
4. Воронкова Л.П. История туризма: Учебное пособие. - М.: Московский психолого-социальный институт: Воронеж: Издательство НПО «МОЛЭК». 2001. - С. 163.
5. Геродот. История в 9-ти кн. Книга 1. Л.: «Наука», 1972. - С. 54-55.
6. Доронкина Е.Г. Проблемы осознания сущности досуга // Социально-культурная деятельность: поиски, проблемы, перспективы: Сборник статей. - М.: МГУК, 1996. - С.7.
7. Киселева Т.Г., Красильников Ю.Д. Основы социокультурной деятельности. - М.: МГУК, 1995.-С. 10. 125 идо.
8. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента / Пер. с англ. - М.: Дело, 1995 - С. -100.
9. Сенин В.С. Организация международного туризма. - М.: Финансы и статистика, 2003. -С.100.
10. Соколов Б.Г. Мекка / Туризм // Ритуальное пространство культуры: Материалы международного форума. - СПб., 2001. - С. 438.

НАҚШИ САЙЁҲӢ ДАР ТАШАККУЛИ ФАЪОЛИЯТИ ИҶТИМОӢ - МАЪНАВӢ

Муаллифон дар мақола перомунӣ нақши сайёҳӣ дар ташаккули фаъолияти иҷтимоӣ – маънавии одамон иброи назар намуда, дар бораи таърихи саёҳат ва таъмини фароғати мардум аз давраи қадим маълумот додаанд.

Ҷаҳонгардон ҳангоми дур аз ватан афтодан ба олами мардумони дигар, фарҳангҳо ва расму оинҳои онҳо ворид мешуданд. Бешубҳа, ҷойивазкунии одамон хусусияти оммавӣ надошт, зеро дар он замон танҳо одамони хеле доро барои ҷаҳонгардӣ имкон доштанду бас (ба истисноӣ зиёратгароне, ки бо мақсади адои маросими динӣ сафар мекарданд).

Сайёҳии муосир, инчунин як падидаи мураккаби иҷтимоию фарҳангӣ, иқтисодӣ ва психологие мебошад, ки дар шароити ҷаҳонишавӣ ба шакли истифодаи вақти озод ба василаи муносибатҳои байнишахсӣ, ба як шакли умумии робитаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ, ба яке аз омилҳои асосии сатҳи ҳаёти муосирро тавсифкунанда табдил ёфтааст.

Калидвожаҳо: сайёҳ, сайёҳӣ, фарҳанг, ҷаҳонгарӣ, маънавият, фароғат, ҷаҳонгарӣ, маданият, ҷавонон.

РОЛЬ ТУРИЗМА В ФОРМИРОВАНИИ СОЦИАЛЬНО-ДУХОВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Авторы статьи раскрывают понятие туризма как форму социально-духовной деятельности, рассказывают об истории туризма и обеспечение отдыха людей с древних времен.

Во время путешествия путешественники, когда они были вдали от дома, оказывались в мире культуры и обычаев других народов.

Несомненно, перемещение не было массовым, так как в то время путешествовать могли только очень богатые люди.

Современный туризм также является сложным социокультурным, экономическим и психологическим явлением, которое в условиях глобализации жизни стало формой использования свободного времени в межличностных отношениях, является общей формой политических, экономических и культурных связей, одним из основных факторов, характеризующих современный уровень жизни людей.

Ключевые слова: турист, туризм, культура, социальная, духовная деятельность, досуг, путешествие, просвещение, молодёжь.

THE ROLE OF TOURISM IN THE FORMATION OF SOCIAL AND SPIRITUAL ACTIVITY

The authors of the article reveal the concept of tourism as a form of social and spiritual activity, talk about the history of tourism and the provision of recreation for people since ancient times.

During the trip, travelers, when they were away from home, found themselves in the world of culture and customs of other peoples.

Undoubtedly, the movement was not massive, since at that time only very rich people could travel.

Modern tourism is also a complex socio-cultural, economic and psychological phenomenon, which in the context of the globalization of life has become a form of using free time in interpersonal relations, is a general form of political, economic and cultural ties, one of the main factors that characterize the modern standard of living of people.

Keywords: Tourist, tourism, culture, social, spiritual activity, leisure, travel, education, youth.

Сведения об авторах: Кадырова Махира Ишоновна – к.п.н., доцент кафедры «Туризм, бизнес, рекреация и гостеприимство» Института туризма, предпринимательства и сервиса E-mail: mohira_tj@mail.ru. Тел 938859941

Исоева Парвина - аспирант ГОУ «Таджикский государственный институт культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде». Тел.: 988 94 25 28

Information about the authors: Kadirova Mohira Ishonovna - Candidate of pedagogical sciences, associate professor of the Department of tourism business of recreation and state hospitality, Institute of tourism, entrepreneurship and services E-mail: mohira_tj@mail.ru. Tel.: 938859941

Isoeva Parvina - post-graduate student of the SEI «Tajik state Institute of culture and arts named after Mirzo Tursunzoda». Tel.: 988 94 25 28

ИНЪИКОСИ ЧАШНИ МЕХРГОН ДАР ОСОРИ АДИБОНИ ФОРСУ ТОЧИК

Ёрмадов Ҳ. Ш.

МДТ «Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода»

Мехргон яке аз чашнҳои қадимии мардуми ориёинажод аст, ки маҳз бо ибтикори Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз нав эҳё гардида, тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи рӯзҳои ид» дар қатори дигар чашнҳо ҳамчун иди миллӣ шинохта шуд. Ин чашн таърихи куҳан дошта, дар осори адибони тоҷик инъикоси густурдаи ҳудро ёфтааст. Маҳз ҳамин сарчашмаҳои боэътимод, инъикос ёфтани Мехргон дар осори адибони форсу тоҷик далели чашни хеле қадима ва аҳамияти муҳим доштани он буда, ҷиҳати эҳё гардидани он ҳамчун чашни миллӣ заминаи мусоид фароҳам овардааст.

Доир ба мафҳум ва моҳияти чашни Мехргон, маънои луғавӣ ва пайдоиши он дар сарчашмаҳо чунин омадааст: «Мехргон – калимаи сохта буда, аз решаи меҳр ва пасванди чамъсози – гон сохта шудааст» [7, с 6]. Пасванди – гон дар баробари исми чамъ сохтан, хусусияти соҳибият ва ба маҳал вобаста будани ашӯро низ ифода мекунад. Вожаи «мехргон» маъноҳои «меҳрҳо», «соҳибони меҳр», «дорои меҳр», «меҳрубон»-ро ифода намуда, ба манзил ва ҷойи меҳр ишора мекунад. Дар адабиёти гузаштагонамон ин калима, инчунин ҳаммаънои Офтоб омадааст.

Пайдоиши иди Мехргон бо анъанаҳои парастии Офтоб, нур ва гармӣ рабт дорад. Дар замонҳои қадим ва даврони аввали пайдоиши таърихи хаттӣ Худои нур ва Офтобро Митро мегуфтаанд ва таърихшиногон, мардумшиносону гоҳшиносон зухури ин идро ба ҳамин ном алоқаманд донистаанд. Мехргон чашнест, ки инсониятро ба сӯи ҳамдиلى, ҳамбастагӣ, меҳру садоқат ва иттиҳоди дӯстӣ ҳидоят мекунад. Муҳимтар аз ҳама, ин чашн ба ягон дин тааллуқ надошта, қадимтарин чашни миллии тоҷикон аст.

Абурайҳони Берунӣ ба иди умумихалқӣ ва миллии ориёиён будани Мехргон ишора карда, навиштааст: «Ин ид барои умуми мардум аст» [3, с. 143]. Албатта, доир ба чашни Мехргон то замони мо ривоятҳои гуногун оварда шудаанд. Дар ҳамаи ривоятҳо ишора шудааст, ки чашни Мехргон иди чамъбасти тобистону тирамоҳ, оғози фасли зимистон, чашни чамъоварии ҳосил, муайян намудани маҳсули яксолаи заҳмати мардум, натиҷаи даврони хушкӣю офтобӣ ва ҳосилзамкунию ҳосилгундорӣ будааст.

Чашни Мехргон аз даврони қадим, махсусан дар аҳди Сосониён (асри III-VII) дар байни мардум маҳбубият пайдо карда буд ва минбаъд бо тағйири шакл дар аҳди хилофати араб, давраи давлатдории Тоҳириёну Сафориёну ва Сомониён дар байни халқ маъруф гашт. Дар аҳди Сомониён ин чашн бо тантанавӣ ба худ хос таҷлил карда мешудааст. Дар адабиёти классикии форсу тоҷик васфи табиат, зухуроти он, аз ҷумла тавсифи иду маърақаҳои таърихию халқӣ мавқеи асосӣ дошт. Дар адабиёти он давр, махсусан давраи аввали Эҳёи Шарқ, яъне асрҳои IX–XII қисмати аввали (луғзӣ) қасидаро ба тасвир ва сифати табиат бахшидан анъанаи маъмул шуда буд. Дар ин роҳ Рӯдакӣ, Фаррухӣ, Анварӣ, Масъуди Саъди Салмон, Манучехрии Домғонӣ, Ҳоконии Шервонӣ ва бисёр суҳансароёни дигар асарҳои баландмазмун офаридаанд. Дар ҳамин раванд шоирон фаслҳои сол, идҳои қадимаи ориёӣ, аз ҷумла Мехргонро васф кардаанд ва бо ин восита андешаҳои ҳудро баён намудаанд.

Ҳамзамон, дар таърихи санъати миллии аҷдодонамон сурудҳои мавсимию маросимии “Мехргони бузург”, “Мехргони хурд”, “Мехргонӣ” маълуму машҳур будаанд, ки оҳангҳои онҳоро ба Борбади Марвазӣ нисбат медиҳанд.

Дар «Шоҳнома» омадааст, ки «баъд аз Ҷамшед салтанатро Заҳҳои морон ба даст

гирифт, ки дар он замон мардум ба ситам ва азобу азият гирифтор буданд. Хушбахтона, аз насли Чамшед абармарде ба номи Фаридун пайдо шуду Захҳокро аз сари қудрат дур сохт, ки ин дар моҳи меҳр рух дода буд. Мардум аз ин муждаи нек, аз ин озода ба вачд омада, чашни бузург баргузор намуданд ва номи ин чашнро Меҳргон гузоштанд. Фирдавсӣ дар ин бора гуфтааст:

*Фаридун чу шуд бар ҷаҳон комгор,
Надонист ҷуз хештан шахриёр.
Ба расми каён тоҷу тахти меҳӣ,
Биёрист бо кохи шоҳанишаҳӣ.
Ба рӯзи хуҷаста сари меҳрмоҳ,
Ба сар барниҳод он каёнӣ қулоҳ.
Замона беандӯҳ гаши аз бадӣ,
Гирифтанд ҳар як раҳи эзодӣ.
Дил аз довариҳо бипардохтанд,
Ба оини кай чашни нав сохтанд.
Нишастанд фарзонагон шодком,
Гирфтанд ҳар як зи ёқут ҷом.
Маи равшану чеҳраи шоҳи нав,
Ҷаҳон гаши равшан сари моҳи нав.
Бифармуд, то отаи афрӯхтанд,
Ҳама анбару зафарон сӯхтанд.
Парастидани Меҳргон дини ўст,
Таносову хӯрдан оини ўст.
Қунун ёдгор аст аз ӯ моҳи меҳр,
Бикӯшу ба ранҷ эҷ манмой чеҳр.
Варо буд ҷаҳон солиён понсад,
Ки нафканд як рӯз бунёди бад [1, с.123].*

Абурайҳони Берунӣ низ ин гуфтаро таъйид намуда, дар «Китоб-ут-тафҳим ли авоили санаот-ит-танчим» навиштааст: «Меҳргон чист? - Шонздаҳум рӯз аст аз меҳрмоҳ ва номаш Меҳр. Ва андар ин рӯз Афридун зафар ёфт бар Беварасби ҷоду, он-к маъруф ба Захҳок. Ва ба кӯҳи Дамованд боз дошт. Ва рӯзҳо, ки сипаси Меҳргон аст, ҳама чашнанд бар кирдори он-ч аз паси Наврӯз бувад. Ва шашуми он Меҳргони бузург бувад ва Ромрӯз ном аст ва бад-ин донандаш» [2, с.144].

Берунӣ дар «Осор-ул-боқия» низ дар бораи Меҳргон сухан ронда, бар асоси ривоятҳои машҳури мардумӣ, ки дар манобеи дигар низ дар шаклҳои гуногун ба назар мерасанд, аз ҷумла гуфтааст: «Меғӯянд, сабаби ин ки ин рӯзро эронӣён бузург доштаанд, он аст, ки чун мардум шуниданд, Фаридун хуруч кардааст.

Пас аз он ки Кова бар Захҳоки Беварасб хуруч намуда буду ўро мағлубу нест карда буд. Ва мардумро ба Фаридун хонд. Кова касест, ки подшоҳони Эрон ба раъияти ў неқӣ мечустанд. Ва байрақи ковиёнӣ аз пӯсти хирс буд. Ва баъзе ҳам гуфтаанд: «Аз пӯсти шер буда ва онҳо «дирафши ковиён» номиданд, ки пас аз ў ба ҷавоҳиру тилло зеб карданд» [3, с. 242]. Ва низ гуфтаанд: «Дар ин рӯз фариштагон барои ёрии Фаридун омаданд. Ва дар хонаҳои подшоҳон ин тавр дар ин моҳ расм шуда, ки дар саҳни хона марди диловаре хангоми тулӯи Офтоб меистад ва ба овози баланд меғӯяд: «Эй фариштагон, ба дунё поин оед ва шаётину шаррхоро банду баст кунед ва аз дунё ононро дафъ намоед!» Ва меғӯянд, ки дар ин рӯз Худованд заминро густаронид ва қолбудхоро барои он ки маҳали арвоҳ бошад, офарид. Ва дар соате аз ин рӯз фалакофар оҳиста нафас мекашад, ки то ҷасадхоро парвариш диҳад. Ва меғӯянд, дар ин рӯз буд, ки худованд Моҳро, ки қурае сиёҳ ва бефурӯғ буд, баҳо ва қило бахшид. Ва бад-ин сабаб гуфтаанд, ки моҳи Меҳргон аз Офтоб бартар аст. Ва фархундатарин соатҳои он, соати Моҳ аст» [3, с. 244]. Салмони Форс меғӯяд: «Мо дар аҳди Зардуштӣ будан меғуфтем, Худованд барои зинати бандагони худ ёкутро дар Наврӯз ва забарҷадро дар Меҳргон берун овард. Ва фазли ин ду бар айём монанди фазли ёкуту забарҷад аст ба ҷавоҳири дигар» [3, с. 243].

Абурайҳони Берунӣ дар «Осор - ул - боқия», инчунин навиштааст, ки ин рӯз дар айёми гузашта бо аввали зимистон мувофиқ буд. Ва чун қабисаро эҳмол қарданд, пеш афтод. Ва дар мулуки Хуросон ин тавр расм гаштааст, ки дар рӯзи Меҳргон ба сипоҳиёну хидматгорон қизу қораи тирамоҳию зимистонӣ медиҳанд. Рӯзи бисту якум Ромрӯз аст, ки онро «Меҳргони бузург» меноманд. Ва сабаби ин ид он аст, ки Фаридун ба Захҳок зафар ёфт ва ўро ба қайди асорат даровард. Ва чун Захҳокро ба пеши Фаридун оварданд, Захҳок гуфт: «Маро, ба хуни қаддат, нақуш!» Ва Фаридун аз роҳи инқори ин қавл гуфт: «Оё тамаъ қардаӣ, ки бо Ҷам писари Вичхон дар қасос ҳамсару қарин бошӣ, балки ман туро ба хуни гови наред, ки дар хонаи қаддам буд, мекушам!» Сипас бифармуд, то ўро банд қарданд ва дар қӯҳи Дамованд қабс намуданд.

Ва мардум аз шарри ӯ роҳат шуданду ин рӯзро ид донистанд. Ва Фаридун мардумро амр кард, ки рӯмоли махсусе ба камар банданду замзама кунанд ва дар ҳангоми таом сухан нагӯянд. Барои сипосгузорию Худованде, ки эшонро пас аз ҳазор соли тарс бори дигар дар мулки худ тасарруф дод. Ва ин кор дар эшон суннату одат монд.

Ривояти мазкурро Асадии Тӯсӣ дар «Гаршоспнома»-и худ ба таври зерин тасвир намудааст:

*Ҳамон сол Заҳҳокро рӯзгор,
Дижам гашту шуд соли умраи ҳазор.
Биёмад Фаридун ба шоҳанишаҳӣ,
Ва з-он морфаи кард гетӣ тикӣ.
Сараширо ба гурзи кайӣ кӯфт хурд,
Бибастаи, ба кӯҳи Дамованд бурд.
Чу дар бурҷи шоҳин шуд аз хӯша меҳр,
Нишаст ӯ ба шоҳӣ сари моҳи меҳр.
Бар орошии Меҳргон ҷашн сохт,
Ба шоҳӣ сар аз чархи маҳ барафрохт.*

[6, с. 34].

Аз гуфтаҳои Берунӣ ва дигар сарчашмаҳо маълум мешавад, ки Меҳргон пас аз ислом низ бо ҳамон шаъну шукӯҳи пешини худ таҷлил мегардаст. Бахусус дар замони Сомониён ба ин ҷашн таваҷҷуҳи махсус дода мешудааст, ки инро метавон аз гуфтаҳои таърихшиносон ва сурудаҳои шоирон, аз ҷумла ин сатрҳои Одамушшуаро устод Рӯдакӣ дарк намуд:

*Малико, ҷашни Меҳргон омад!
Ҷашни шоҳону хусравон омад!* [4, с.70].

Дар осори адибони садаи IX-X ва қарнҳои баъдӣ дар бораи Меҳргон, ситоиш ва ҷойгоҳи он ишораҳои зиёде мавҷуданд. Маълум мешавад, ки Меҳргон ҳамеша мавриди таваҷҷуҳи хосу ом будааст. Ҳоло барои намуна чанд порча аз эҷоди шоирон меорем, ки роҷеъ ба Меҳргон гуфтаанд:

*Шод бошед, ки ҷашни Меҳргон омад,
Бонгу овои ду рой қорвон омад.
Қорвони Меҳргон аз хизрон омад,
Ё аз ақсои билоди Чинистон омад.
На аз ин омад, било на аз он омад,
Ки зи фирдавси барин в-аз осмон омад.
Меҳргон омад, ҳон, дар бикшоедаи,
Андар оред ва тавозеъ бинмоедаи.*

(Манучехрӣ).

Дар ин таъкиди Манучехрӣ ҷашни Меҳргон ҳамчун беҳтарин воситаи дилхушии одамон васф шуда, шукӯҳу шаҳомати он бо тамоми хусусиятҳои дилкашаш тавсиф шудааст. Доир ба Меҳргон дар дигар абёти Манучехрӣ ва осори Фаррухию Унсурӣ низ ишораҳо омада, адибони мазкур бо муҳаббату меҳр сухан гуфта, самимияти худ ва шоҳони замонашонро ба ин ҷашн аз рӯи сидқифода қардаанд:

*Меҳргон ҷашни Фаридун мулки фаррух бод,
Бар ту эй ҳамчу Фаридун мулк фарухфол.*

*Бикшод Меҳргон дар иқбол бар ҷаҳон,
Фархунда бод малики Шарқ Меҳргон.*
(Фаррухӣ).

*Меҳргон омад гирифта фолани аз некӣ мисол,
Некрӯзу некҷашну некҷаҳту некҷол.*
(Унсурӣ).

*Омад хучаста Меҳргон, ҷашни бузурги хусравон,
Норинчу нору арғувон овард аз ҳар ноҳия.*
(Манучехрӣ).

Масъуди Саъди Салмон бошад, ҷиҳати дигари ин ҷашнро, яъне дорои меҳру шафқат, хайру саховат ва ба ҳамдигар меҳрубон будани одамонро васф қарда, бо муҳаббат нигоштааст:

*Рӯзи меҳру моҳи меҳру ҷашни фаррух Меҳргон,
Меҳр бияфзо, эй нигори моҳчеҳри меҳрубон.*

На фақат дар адабиёт, балки дар мусиқӣ низ ишораҳо ба ин ҷашн ба назар мерасанд. Масалан, дар гузашта бо номи Меҳргон оҳангҳои зиёде сохтаанд. Аз ҷумла, Низомии Ганҷавӣ дар достони «Хусрав ва Ширин» аз сӣ оҳанги Борбад ёдовар мешавад, ки яке аз онҳо «меҳргонӣ» ном дорад. Ҳамчунин, оҳангҳои «Меҳргони хурд», «Меҳргони бузург» низ дар замонҳои пешин шуҳрат доштаанд.

Дар асри нуздаҳ ва аввалҳои садаи бист дар фасли тирамоҳ, бахусус дар моҳи октябр, натиҷаи ҷамъоварии ҳосил дар байни тоҷикони Осӣи Миёна бо шодию нишот баргузор мегардид ва ҷашнҳои бошукӯҳе барпо мешуданд. Мардум дар меҳмонхонаҳо, сайргӯҳҳо, бозорҳо хурсандӣ мекарданд.

Аз ҳосили ба даст овардаи худ ғизо пухта, ҳамдигарро зиёфат менамуданд, ки ин оин имрӯзҳо низ аз байн нарафтааст.

Устод Садриддин Айни дар «Ёддоштҳо»-и худ тахти унвони «Сайри Дарвешобод» ба таври муфассал яке аз ин гуна чашнхоро тасвир намудааст, ки он дар фасли тирамоҳ баргузор гашта, чашни Меҳргонро ба ёд меорад. Устод Айни бидуни ишорат ба Меҳргон, ба таври муфассал раванди баргузори ин чашнро, ки худ дар он ширкат варзидааст, тасвир намуда, аз шодиҳо, бозиҳо, сурудхониҳо, шӯҳиҳои мардум бо самимият ёд карда, онҳоро ҳунармандона ба қалам додааст. Аз ҷумлаи аввали устод маълум мешавад, ки ӯ ишора ба Меҳргон дорад, вале шояд бо таъсири мароми замон вай ошкоро номи ин чашнро нагирифта, васфашро ба қалам овардааст. Ҷунончи: «Тирамоҳ шуд, вақти сайри Дарвешобод расид... Сайри Дарвешобод одатан ҳар ҳафта рӯзи сешанбе пагоҳӣ сар шуда, рӯзи чоршанбе то чоштгоҳӣ давом мекард...» [5, с. 121].

Аз ин гуфтаи устод Айни аён мегардад, ки сайри Дарвешобод, яъне Меҳргон чанд ҳафта идома меёфтааст. Устод Айни навиштааст, ки: «Мо ба сайргоҳ рафтем. Сайргоҳ дар тарафи ғарбии роҳи калоне буд, ки аз бозори гови Гиждувон баромада, ба тарфи Бухоро мерафт. Ин роҳ аз даҳанаи бозор то мадрасаи Ҷӯбини Гиждувон, монанди як хиёбон, васеъ ва рост мерафт. Фақат ду тарафи роҳ бедарахт буд. Дар тарафи ғарбии ин роҳ 10 гектар барин замини чоркунча буд, ки сайргоҳ дар он ҷо барпо шуда буд. Ин қитъа ба палҳои яктанобӣ, нимтанобии киштзор ҷудо бошад ҳам, соҳибони он замин дар аввалҳои моҳи сентябр киштҳои худро ғундошта гирифта, барои сайргоҳ ҷой муҳайё карда буданд ва бо пули ичорае, ки аз дӯкандорони сайр мегирифтанд, зарари кишти барвақт ғундоштаи худро дучанд карда мебароварданд.

Ин қитъа сар то сар аз шимол ба ҷануб ба растаҳо ҷудо карда шуда буд. Дар ду тарафи он растаҳо бо бўрӣ ва хоҷаҳо, қаппамонанд дӯкандҳо сохта буданд, ки баъзеи он дӯкандҳо ҷойхона, баъзеашон ошхона, моҳипазӣ ва монанди инҳо буданд» [5, с. 123].

Аз ин тасвири устод Айни баръало мушоҳида мешавад, ки ба чашни Меҳргон,

мисли иди Наврӯз ҳамаҷониба омодагӣ мегирифтаанд. Тавре аз навиштаи устод Айни бармеояд, дар сайргоҳ барои мардум дилхушиҳо, ба монанди сурудхонӣ, маддоҳӣ (қиссахонӣ), тарфбозӣ (як навъ бозӣ бо оташ), ғирғиракбозӣ, мушакҳои қоғазӣ, хартозӣ, тагалчангбозӣ ва амсоли ин баргузор мегаштааст. Зимнан, барои тафреҳи мардум ғизоҳои гуногун, ҳалво, нон ва дигар шириниҳо пешкаш гардида, дӯкандҳо, ҷойхонаҳо низ фаъл будаанд.

Он чанд мисоле, ки дар бораи чашни Меҳргон аз осори адибони форсу тоҷик ин ҷо овардем, қатрае аз баҳр буда, сарчашмаҳои зиёди дигаре низ ҳастанд, ки дар онҳо чашни Меҳргон васеъ инъикос ёфтааст. Барои пажӯҳишу пешкаши мардум гардонидани паҳлуҳои дигари чашни Меҳргон олимону муҳаққиқони соҳа бояд саъю талош намоянд.

Муҳимияти ин чашни бузургро ба инбат гирифта Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон баҳри эҳё ва оммавигардонии он тадбирҳои муассир андешиданд. Ин аст, ки иди Меҳргон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамасола бо шукӯҳу шаҳомати хосса чашн гирифта мешавад. Пешвои миллат таъкид намудаанд, ки: «Меҳргон ба монанди Наврӯз таҷассумгари суннатҳои неки инсонист, ки файзу баракати хони пурнеъматии кишоварзонро инъикос менамояд. Бинобар ин, зарур аст, ки ҳар сол бо шукӯҳу шаҳомати хосса таҷлил карда шавад» [6, с. 94].

Барои беҳтару хубтар таҷлил намудани чашни Меҳргон ва оммавигардонии ин иди миллий таклифу пешниҳодҳои зеринро манзур менамоем:

1. Ба осори шоирони классикӣ муносири тоҷик, ки дар васфи Меҳргон эҷод гардидаанд, бештар оҳанг баста шавад ва онҳо аз ҷониби сарояндагони мамлакат суруда шаванд;

2. Сурудҳои дар васфи чашни Меҳргон эҷодгардида тавассути шабакаҳои радиоиву телевизионии кишвар на танҳо дар арафа ва рӯзи чашн, балки пайваста садо диҳанд;

3. Дар пойтахти мамлакат - шаҳри Душанбе Маркази эҳё ва тарғиби чашнҳои миллий таъсис дода шавад.

АДАБИЁТ:

1. Абулқосими, Ф. Шоҳнома. - Душанбе, 1987. – С.123-124
2. Абурайхонӣ, Б. Китоб-ут-тафҳим ли авои ли санаот-ит-танчим. – Душанбе, 1973. - С.144.
3. Абурайхони, Б. Осор-ул-боқия. - Душанбе, 1990. - С.242-244.
4. Абуабдуллоҳи Р. Сабаки Рӯдакӣ. - Душанбе, 1974. - С.70.
5. Айни, С. Ёддоштҳо. - Душанбе, 1962. - С.121.
6. Асадии Тӯсӣ. Гаршоспнома.- Душанбе, 2007. -С. 34
7. Мероси фарҳанги ғайримоддӣ дар Тоҷикистон / Мураттиб: Д. Раҳимов; муҳаррир Ш.Комилзода. – Душанбе: Эр-Граф, 2017. – С. 94-95. - 280 с.
8. Раҳимов, М. Чашни Меҳргон. - Душанбе, 2012. – 64 с.

ИНЪИКОСИ ЧАШНИ МЕХРГОН ДАР ОСОРИ АДИБОНИ ФОРСУ ТОЧИК

Дар мақолаи мазкур таърихи чашни Меҳргон дар асоси сарчашмаҳои таърихӣ ва осори адибони форсу тоҷик инъикос ёфтааст. Меҳргон яке аз чашнҳои қадимаи мардуми ориёӣ мебошад, ки гузаштагонанон онро чун Меҳр ситоиш менамуданд. Дар мақола таъкид карда шудааст, ки чашни Меҳргон иди ҷамъбасти тобистону тирамоҳ, чашни ҷамъоварии ҳосил, муайян намудани маҳсули яксолаи заҳмати мардум будааст.

Таъкид мешавад, ки дар давраи Сосониён чашни Меҳргон мисли Наврӯз шаш рӯз пай дар пай чашн гирифта мешуд ва ҳама анъанаҳои қадимӣ хатман ба назар гирифта мешуданд. Масалан, рӯзи аввал Меҳргони кучак (Меҳргони хурд) ном дошт. Иди шашум Меҳрнигори бузург номида шуд ва ин як иди маҳсус буд. Баъзе таърихшиносон пайдоиши ин идро бо ғалабаи Коваи оҳангар бар Заҳҳоки морон ва ба сари қудрат омадани Фаридуни Пешдодӣ рабт медиҳанд.

Калидвожаҳо: Меҳргон, чашн, Меҳр, таърих, тоҷикон, мардум, осор, адибон, миллат, Митра, Фаридун, Ҷамшед, Заҳҳок, Рӯдакӣ, Дақиқӣ, Фирдавсӣ, Манучехрии Домгонӣ, шоҳони эронӣ.

ОТОБРАЖЕНИЕ ПРАЗДНИКА МЕХРГОН В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ТАДЖИКСКО – ПЕРСИДСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ

В данной статье описывается история праздника Меҳргон на основе исторических, литературных данных. Меҳргон является одним из древнейших праздников арийских народов, предки таджиков связывали его с восхвалением и благословением Меҳра или Митро, то есть символа верности дружбы и любви. Говорится о том, что Меҳргон стоит в одном ряду с другими праздниками персоязычных народов и берет начало с древних времён. Меҳргон - символ золотой осени, сезон сбора урожая дехканами.

Подчеркивается, что в эпоху правления Сасанидов праздник плодородия и урожая Меҳргон, также как и Навруз, отмечался шесть дней подряд, при этом обязательно учитывался порядок всех древних традиций. Первый день назывался Меҳргони кучак (Малый Меҳргон), в этот день Меҳргон праздновали массово. Шестой праздничный день назывался Великий Меҳргон, и это был особый праздничный день. Некоторые историки связывают возникновение праздника с победой кузнеца Ковы над Заҳхоком и приходом к власти Фаридуни Пешдоди.

Ключевые слова: Меҳргон, праздник, Меҳр, история, общество, произведения, писатели, Митра, Фаридун, Ҷамшед, Заҳҳок, Рудаки, Дақиқи, Фирдоуси, Манучехрии Дамгони, иранские цари.

MECHRGON HOLIDAY DISPLAYS IN THE WORKS OF TAJIK - PERSIAN WRITERS

This article describes the history of the Mehrgon holiday based on historical, literary data. Mehrgon is one of the oldest holidays of the Aryan peoples, the ancestors of the Tajiks associated it with the praise and blessing of Mehra or Mitro, that is, a symbol of loyalty to friendship and love. It is said that Mehrgon is on a par with other holidays of Persian-speaking peoples and originates from ancient times. Mehrgon is a symbol of golden autumn, the harvest season by farmers.

It is emphasized that during the reign of the Sassanids, the festival of fertility and harvest Mehrgon, like Navruz, was celebrated for six days in a row, while the order of all ancient traditions was taken into account. The first day was called Mehrgoni Kuchak (Small Mehrgon), on this day Mehrgon was celebrated en masse. The sixth feast day was called the Great Mehrgon, and it was a special day of celebration. Some historians associate the origin of the holiday with the victory of the blacksmith Kova over Zahhok and the coming to power of Fariduni Peshdodi.

Keywords: Mehrgon, holiday, Mehr, history, society, works, writers, Mitra, Faridun, Jamshed, Zahhok, Rudaki, Dakiki, Firdousi, Manuchechri Damgoni, Iranian kings.

Сведения об авторе: Ёрмадов Хакимджон Шералиевич - преподаватель кафедры народного пения ГОУ «Таджикский государственный институт культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде». Адрес: г. Душанбе, улица Фирдавси, тел: 918-13-20-29.

Information about the author: Yormadov Hakimjon Sheralievich - teacher in the Department of folk singing of the SEI «Tajik state Institute of culture and arts named after Mirzo Tursunzoda». Address: Dushanbe city, Firdavsi street, tel: 918-13-20-29.

РУШДИ ТАРБИЯИ МУСИҚӢ ДАР ДАВРОНИ СОҲИБИСТИҚЛОЛИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Солихов М.

МДТ “Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода”

Мусиқӣ дар ташаккули ҷаҳонбинӣ ва ахлоқу маънавиёти инсон, бахусус тарбияи ҷавонон дар рӯҳияи худогоҳиву худшиносӣ, ватандӯстию меҳанпарастӣ ва дарки зебоипарастии нақши муҳим мебозад. Ҳамзамон ҳаёти инсон бе мусиқӣ тасаввурнопазир аст. Тавассути сурудан, раксидан, наққошӣ кардан ва дигар ҷанбаҳои фарҳангӣ инсон андешаю эҳсос, ҳолати равонии худ ва ё ҷомеаро ифода мекунад. Ба гуфтаи файласуфи бузурги Юнон Афлотун, «тавоноии ҳар як миллат дар сурудҳои садодихандаи он давлат вобаста аст». Ҳамин тариқ, суруд дар тиб ҳамчун воситаи муҳимми табобати бемор низ будааст.

Мусиқӣ як навъи санъат аст, ки образҳои он тавассути алҳон ифода ёфта, рӯйдодҳо ва воқеиёти олами объективиро ба таври хос инъикос мекунад. Мусиқӣ бо интонатсияи нутқ алоқаи узвӣ дошта, ба овозҳои дорои оҳанг ва вазну зарби муайян асос меёбад. Он дар тӯли асрҳо вазифаи ғоявию тарбиявӣ, маданияю маърифатиро иҷро кардаасту мекунад. Таҳаввули таърихӣ мусиқӣ, пеш аз ҳама, ба қонуниятҳои инкишофи иҷтимоии ҷамъият саҳт алоқаманд аст. Мусиқӣ, инчунин дар тараққиёти умумии иҷтимоӣ, ғоявӣ ва маданияи инсоният ва тарбияи ахлоқию эстетикӣ он воситаи муҳимми маънавӣ ба шумор рафта, дорои қувваи бузурги эмотсионалӣ мебошад.

Маърифати мусиқӣ ҳангоми омӯзиши суруд ва шунавонидани мусиқӣ азбар карда мешавад. Бояд дар хотир дошт, ки мусиқӣ фикр, ҳиссиёт, ҳаяҷон ва ҳолати инсонро ифода мекунад, бинобар ин, иҷрои асари мусиқӣ бояд ба мазмуни он мувофиқат намояд. Ҳар як суруде, ки шунида мешавад, вобаста ба матну оҳанги худ ба саломатии

инсон таъсиргуздор аст. Аз ин рӯ, инсонҳо вобаста ба талаботи ботинии худ мусиқиро барои гӯш кардан интихоб мекунанд. Бояд таъкид намуд, ки омӯзгорони мусиқӣ нахуст дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ тарзи дурустӣ иҷрои онро ба шогирдон фаҳмонанд ва дар борааш маълумот дода тавонанд. Нақши устоди мусиқӣ дар ин самт ниҳоят бузург аст.

Омӯзгор ташаккули ҷаҳонбинии илмӣ ҷавонон ва инкишофи маънавии онҳоро таъмин менамояд. Ӯ вазифаи масъултарини ҷомеаро ба уҳда дорад. Ба устод ояндаи ҷомеа, дар айни ҳол аз ҳама нозуктарин неъматҳои табиат супорида мешавад.

Ҷараёни таълим ва тарбия баробари бо ҳам алоқаманд ва вобаста буданашон, инчунин аломатҳои ба худ хос доранд. Маълум аст, ки раванди таълим вазифаи тарбиявиро ҳам дорад, ҷараёни тарбияро бошад, бе таълими тарбиятгирандагон тасаввур кардан номумкин аст. Дар ҷараёни педагогӣ, яъне дар раванди таълим ва тарбия се вазифаи асосиро иҷро менамоянд: маълумотдиҳӣ, тарбиявӣ, инкишоф додан.

Раванди таълим дар ҳалли вазифаи маълумотдиҳӣ мавқеи ҳалқунанда дошта, ҷараёни тарбия бошад, дар иҷрои вазифаҳои тарбиявӣ нақши муҳим мебозад. Ҳар ду ҷараён якҷоя вазифаи инкишофдиҳиро ба амал мебароранд. Бояд зикр кард, ки ҳар кадоми ин равандҳо дорои вижагиҳои ба худ хос мебошанд. Дар мазмуни таълим - ташаккули ақидаҳо, донишҳои илмӣ, мафҳумҳо, қонунҳо, назарияҳо, маҳорат ва малакаҳои махсуси илмӣ бартарӣ доранд. Дар мазмуни тарбия бештар ташаккули ақидаю эътиқод, рафтору интизом ва муносибатҳои аҳамияти ҷамъиятию иҷтимоӣдошта дида

мешавад. Ҳамин тавр, ҳар ду раванд дар як вақт ба шуур, муносибатҳо, ирода ва эҳсос, ғайолият таъсир расонида, инкишофи умумиро таъмин менамоянд.

Сарчашмаҳо ва қувваҳои пешбарандаи чараёни педагогӣ. Яклухтии чараёни педагогӣ ҳамчун компоненти асосии баҳампайвастагӣ ва баҳамтаъсирии он. Аз ин рӯ, вазифаи омӯзгорон аз он иборат аст, ки коллективҳои хонандагон ва омӯзгоронро омӯхта, пешомадҳои наздик, миёна ва дурро ба нақша гиранд. Раванди педагогӣ (таълиму тарбия) ҳодисаи мустақил буда, дорои қонуниятҳои ба худ хос мебошад.

Ҳар қадар сафи омӯзгорони касбӣ дар мактабҳои мусиқӣ ва муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва олии кишвар зиёд гардад, ҳамон қадар мутахассисони касбии санъати мусиқӣ тарбия меёбанд. Нақш ва манзалати омӯзгори мусиқӣ кайҳо ба ҷомеа маълум буда, дар ин самт аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор тадбирҳо андешида шудаанд. Барои мақоми омӯзгорро дар ҷомеа баланд бардоштан Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамасола озмунҳо эълон менамояд ва онҳоро бо нишони сарисинагии «Аълочии маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва дигар ҷоиҳо кадр менамояд. Аз ин ғамхориҳо омӯзгорони фанни мусиқӣ низ бебаҳра нестанд. Дар баробари омӯзгорони дигар соҳаҳо омӯзгорони санъати мусиқӣ низ дар маркази тавачҷуҳи Ҳукумати мамлакат қарор доранд, зеро қарордони соҳаҳои фарҳанг ва санъат, хусусан санъати мусиқӣ дар баргузории тамоми ҷорабиниҳои муҳими сатҳи ноҳиявӣ, шаҳрӣ ва ҷумҳуриявӣ саҳми арзанда мегузоранд. Ҳамин тавр, рисолати омӯзгори мусиқӣ дар ҷомеа бузург буда, шоёни таҳсин мебошад. Ҳамарӯза дар назди омӯзгорони мусиқӣ масъалаҳои нави тарбияи наслҳои оянда ба миён меоянд, ки бо ташаккул додани маҳорати касбии худ онҳо дар ин ҷода муваффақ мегарданд.

Тавре дар таҳқиқоти илмии санъатшиносони тоҷик инъикос ёфтааст, мусиқӣ санъати нотақорест, ки дар ҳаёти ҳар як инсон нақши ҷашмас мебозад. Мусиқӣ дар баробари ҳамаи ин нозукиҳои худвиҷагиҳои худро низ дорад, ки омӯхтани

омӯзонидани онҳо қори саҳл нест. Ба омӯзгори мусиқӣ малакаю маҳорати баланди касбӣ лозим мешавад, то ин ки нозукиҳои мусиқиро ба хонандагон омӯзонад ва дар ин роҳ муваффақ гардад. Дониши васеи мусиқӣ доштан барои ҳар як омӯзгори мусиқӣ шарт ва зарур мебошад.

Маврид ба зикр аст, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба рушди фарҳангу санъат, хусусан санъати мусиқӣ тавачҷуҳи хос зоҳир менамоянд. Муҳаққиқ ва олими соҳаи мусиқӣ Абубақр Зубайдӣ дар китоби худ «Мусиқии тоҷик дар даврони истиқлол» дар бораи соҳаи санъати мусиқиро дастгирӣ кардани Пешвои миллат чунин навиштааст: «Боиси хушнудӣ ва ифтихор аст, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон пайваста дар ҳаққи аҳли фарҳанг ғамхорӣ намуда, ба рушди соҳаи фарҳанг, бахусус санъати мусиқӣ диққати ҷиддӣ медиҳанд» [3, с. 304].

Дар даврони соҳибистиклолии кишвар ҳама соҳаву рукҳои фарҳанги мусиқии тоҷик, аз ҷумла санъати мусиқии мардумӣ, эҷодиёти оҳангсозони халқӣ, мусиқии касбӣ-мардумӣ, касбӣ-классикӣ, касбӣ-композиторӣ, эстрадӣ ва амсоли инҳо рушд намуда, ҳунармандони тоҷик ба дастовардҳои назаррас ноил гардиданд. Дар гузаронидани ҷорабиниҳои гуногуни фарҳангиву ҳунарӣ, барномаҳои консертӣ, сабтҳои радиоиву телевизионӣ техника ва технологияҳои муосир дастраси онҳо мебошанд. Тавассути шабакаҳои интернетӣ пайваста суруду навоҳои дилангез дар иҷрои ҳунармандони шинохтаю бомаҳорат дар рӯи олам паҳн мегарданд ва рисолати таърихии худро иҷро менамоянд. Ба андешаи муҳаққиқони соҳа, «мусиқӣ дар тӯли асрҳо рисолати таърихии хешро ба ҳайси ифодагари маънавиёту ахлоқ, зимни виҷагиҳои рангомезии лаҳнияш аз замони бостон то кунун иҷро кардааст» [4, с. 58-63]. Воқеан, мусиқӣ дар ташаккули ҷаҳонбинӣ ва ахлоқи маънавиёти инсон саҳми бузург дорад. Мо суруду оҳангҳои гуногунро мешунавем, лаззат мебарем ва ҷаҳони ботинии хешро бою рангин мегардонем. Бахусус дар тарбияи ҷавонон ва дарки зебоипарастии онҳо саҳми мусиқӣ басо бузург

аст. Аз ин рӯ, аз ҷиҳати илмӣ, назариявӣ ва амалӣ ташкилу такмили тарзҳои гуногуни ташаккули мусиқӣ вазифаи асосии башарият ба ҳисоб меравад.

Мусиқии мардуми тоҷик шаклан серпахлу буда, таърихи бою куҳан дорад ва тавассути ҳазорон ҳофизони булбуловою мутрибони ҷирадаст аз аср ба асру аз насл ба насл, аз Борбад то ба имрӯз омада расидааст. Ба таъкиди муҳаққиқ А. Зубайдӣ «санъати мусиқии халқи тоҷик таърихи бостонӣ ва рангину пурғановат дорад. Имрӯз дар муҳити нави рушди санъат анъанаҳои беҳтарини он идома доранд ва бо тобишҳои тоза ҷаҳони маънавӣ ва завқи зебописандии муосиронро сайқали тоза мебахшанд» [3, с. 304]. Ганҷинаи бебаҳои мусиқии халқамон, ба монанди «Шашмақом» ва «Фалак», ки аз ниёгонамон ба мо мерос мондаанд ва садҳо суруду оҳангҳои дигар, ки ба тарзи шиғоҳӣ аз устод ба шогирд ва аз даҳон ба даҳон то рӯзгори мо омадаанд, ифшоғари розу ниёзи мардуманд.

Дар мамлакатамон муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, миёна ва махсуси санъат фаъолият доранд, ки дар тарғибу ташвиқи фарҳанги миллат ва тайёр намудани мутахассисони варзидаи соҳа сахми асосӣ доранд. МДТ “Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода” маркази асосии тайёр намудани кадрҳои баландхатисоси соҳаҳои фарҳанг ва санъати кишвар ба шумор рафта, дар омӯзиши мусиқии халқию суннатӣ ва касбии мардуми тоҷик мавқеи назаррас касб намудааст. Ҳамин тавр, санъати мусиқӣ ягона падидаест, ки аз аввали пайдоиш то ба имрӯз таъсири худро ба инсоният расонидааст. Санъатшинос А. Низомӣ ба ин назар аст, ки мусиқӣ ҳаётро рангин намуда, инсонҳоро сӯи ояндаи пурсаодат равона месозад. Воқеан, ба воситаи ин санъати нотакрор мо метавонем хонандагонро дар рӯҳияи ватандӯстӣ, худшиносӣ, зиракӣ, илму донишандӯзӣ самаранок тарбия намуда, ҳаёташонро рангин ва ба сӯи ояндаи дурахшон раҳнамун созем.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми навбатии худ ба Маҷлиси Олӣ зикр сохтанд, ки: “Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рушди технологияҳои иттилоотӣ, ки воридшавии унсурҳои бегонаро

ба фарҳанги миллии осон гардонидааст, рӯ овардан ба таърих ва огоҳ будан аз аслу насаби хеш барои ҳар як фарди миллат, хусусан, насли наврасу ҷавон зарур ва ҳатмӣ мебошад. Мо кӣ будани аҷдоду гузаштагонии худро бояд донем, ба онҳо арҷ гузорем ва бо насли ориёӣ, яъне ориёитабор будани худ ифтихор кунем” [1, Матн]. Барои амалӣ сохтани ин мақсад, аз қабili тарбияи шахс дар рӯҳияи меҳанпарастӣ, ифтихори миллии, фарҳангпарастӣ, дарку муносибати дуруст бо муҳити атроф ва дунёи зебӣ бояд пайваста саъю талош варзида шавад. Зеро давраи гузариш дар қатори бухронҳои сиёсӣ иқтисодӣ, бухрони фарҳангиро низ ба майдон овардааст, ки рафъи онҳо танҳо тавассути инкишофи ҳаёти маънавии ҷомеа ва тарбияи шахсияти комилан ташаккулффта таъмин мегардад.

Ҳамзамон, дар даврони Истиқлолияти давлатӣ ба таълими дарси мусиқӣ дар муассисаҳои таълимӣ таваҷҷуҳ бештар гардид, ки ин, пеш аз ҳама, ба ташаккули ояндаи санъати мусиқӣ мусоидат менамояд. Гузашта аз ин, пешрафти ҷомеа, рушди ҳамаи соҳаҳои хоҷагии халқи мамлакат вазифа ва масъулияти омӯзгорон, мураббӣҳои барномаҳои таълимӣ, муаллифони китобҳои дарсӣ, дастурҳои методӣ, дар маҷмӯъ кулли қорқунони соҳаи маориф ва фарҳангро барои ноил гаштан ба мақсадҳои ниҳой ва тақвият бахшидани самти қори таълим бештар гардонд.

Бесабаб нест, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллии - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон тарбияи кӯдакону наврасон ва ҷавононро дар рӯҳияи арзишҳои суннатӣ ба шарӣ яке аз вазифаҳои муҳими имрӯзу ояндаи давлат ва ҷомеа доништа, дар Паём ва суҳанронҳои хеш таъкид мекунанд, ки рушди минбаъдаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тарбияи шахсиятҳои сатҳи баланди ахлоқӣ, дунёи пурғановати маънавӣ, фикру ҷисми солим, эҳсоси баланди ватандӯстӣ ва ҳудӯғҳои миллидошта, риояғари қонунҳо, ҳуқуқҳо, озодихо, заҳматписанду зебопараст, сарфаю сариштакор, ботаҳаммулу тоқатпазир, масъулиятшиносу фаъол ва созандаю эҷодкор вобаста аст.

Аз ин лиҳоз, ҳар як омӯзғори соҳаҳои фарҳангу маориф вазифадор аст, ки бештар

аз пештар кору фаъолият намуда, роҳу усул, методҳои таълими дарсҳо, баҳусус сатҳ ва дараҷаи дарсҳои суруд ва мусиқиро, ки таблиғгар ва дар амал татбиқгари вазифаҳои дар пеш гузошташуда мебошанд, баланд бардошта, мундариҷа, сохт ва нақшаву рафти дарсҳои намунавӣ, таълими мавзӯҳои дарсиро тибқи талаботҳои Стандарти давлатии таҳсилоти миёнаи умумӣ, Концепсияи миллии маълумоти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ба амал баровардани тарбияи ахлоқӣ ва зебоипарастии хонандагонро тибқи Концепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳ монанд.

Таҳияи китобҳои дарсӣ аз тарафи мутахассисони соҳаи санъати мусиқӣ, пешкаши аҳли ҷомеа намудани сурудҳои оҳангҳои нав бахшида ба Пешвои миллат, Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Парчами миллий, Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Рӯзи Модар, Рӯзи ваҳдати миллий, сурудҳои дорои хусусияти ватандӯстиву зебопарастӣ, дӯстиву рафокатдошта, ки аз тарафи оҳангсозон эҷод шудаанд, барои бедор намудани ҳисси ватандӯстии мардум, бавижа насли наврасу ҷавон тақвон чиддӣ мебахшанд. «Суруди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Тоҷат ба сар бод, эй Тоҷикистон», «Паёми мо», «Лашкари Ватан», «Майдони Ватан», «Сулҳ мебояд ба дунё», «Зебои Душанбе», «Кишварам», «Роғун» намунае аз сурудҳои оҳангҳои эҷоднамудаи бастакорон барои мактаббачагон мебошанд, ки дар замири онҳо ҳисси ватандӯстиву худшиносии миллиро бедор менамоянд. Инчунин, таҳияи намудани китобҳои дарси суруд ва мусиқӣ аз тарафи мутахассисони соҳа низ яке аз дастовардҳои назаррасии соҳаи тарбияи мусиқӣ дар даврони соҳибистиклолӣ ба шумор меравад.

1. Суруд ва мусиқӣ барои синфи 1-ум (муаллиф Обидпур Ҷ.).

2. Суруд ва мусиқӣ барои синфи 1-ум (муаллифон Сатторов С., Охунов Ҷ.).

3. Суруд ва мусиқӣ барои синфи 3-юм (муаллиф Гулназаров С.).

4. Суруд ва мусиқӣ барои синфи 4-ум (муаллиф Обидпур Ҷ.).

5. Суруд ва мусиқӣ барои синфи 5-ум (муаллиф Шарипов Ш.).

6. Суруд ва мусиқӣ барои синфи 6-ум (муаллиф Ҳалимов К.).

Ҳамзамон, бояд дар назар дошт, ки дар сатҳи зарурӣ ба роҳ мондани шаклҳои асосии фаъолияти мусиқии хонандагон, аз қабилҳои машқи овоз, сурудхонии дастаҷамъӣ, маърифати мусиқӣ, шунавонидани мусиқӣ ва ҳаракатҳои мусиқӣ-зарбӣ, ки қисматҳои асосии дарси суруд ва мусиқиро ташкил медиҳанд, аз вазифаҳои аввалиндараҷаи омӯзгорони фанни суруд ва мусиқӣ ба ҳисоб рафта, дар таълим ва тарбияи фарҳангӣ ва мусиқии хонандагон нақши муҳим мебозанд.

Тибқи нақшаҳои намунавии аз тарафи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқгардида, таълими фанни суруд ва мусиқӣ барои таълимгирандагонӣ ҳамаи синфҳо (аз синфи 1 то 6) дар як ҳафта як соат пешбинӣ шудааст, ки ин аз нуқтаи назари фарогирӣ ва ба роҳ мондани ҳамаи он намуди фаъолиятҳое, ки барои таълими дарси мазкур пешбинӣ шудааст, ниҳоят кам мебошад. Бинобар ин, вақтро пурсамар истифода намуда, ҳангоми таҳияи нақшаи дарс диққати асосиро ба муайян кардани репертуари таълимии хусусиятҳои мусиқии миллидошта, ҷобачогузорӣ ва иҷрои бевоситаи қисматҳои дарс равона намудан, мувофиқи мақсад хоҳад буд.

Аслан, методикаи таълими дарси суруд ва мусиқӣ моҳиятан алоқамандии ҳамаи қисмҳои дарс (сурудхонӣ, маърифати мусиқӣ, машқҳои овозӣ, шунавонидани мусиқӣ, ҳаракатҳои мусиқӣ-зарбӣ)-ро дарбар мегирад. Таҷрибаи пешқадами омӯзгорони соҳибкасб аз он шаҳодат медиҳад, ки меҳру муҳаббат ва шавқу ҳавас ба суруд ва мусиқӣ дар кӯдак ҳамоно вақт бедор мегардад, ки ба ҳама қисматҳои дарс муносибати якхела намуда, дар дарс бештар сурудҳои мусиқии форами таниндоз гардад ва аз он таассуроти зиёд боқӣ монад.

Тарбияи бедор намудани шавқу ҳавас ва муҳаббат ба сурудҳои мусиқӣ ба қобилияти дарки мусиқӣ ва баҳодиҳии он аз тарафи кӯдак саҳт алоқаманд буда, ташкили дарс ва пайдарҳамии маводи омӯзиширо вобаста ба қобилияти мусиқифаҳмии хонандагон ва шароитҳои дарсгузаронӣ ба роҳ мондан ва дар мавриди зарурӣ онро тағйир додан аз манфиатҳои ҳолӣ нест.

АДАБИЁТ:

- 1.Раҳмон, Э. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ аз 26. 12.2019 // Адабиёт ва санъат. – 2020. – 1 январ.
- 2.Дар бораи фаёлияти инноватсионӣ: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 16 апрели соли 2012, № 822 // [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: www.mmk.tj
- 3.Зубайдӣ, А. Мусиқии тоҷик дар даврони истиқлол. / – Душанбе: Аржанг, 2017. – 304 с.
- 4.Нарзуллоев, Б., Рачабзода, Д. Технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар дарсҳои мусиқӣ // Фарҳанг ва санъат. – 2018. – № 4. – С. 58-63.
- 5.Раҳмонов, А., Маҳмурод А. Истифодабарии технологияи иттилоотӣ дар дарсҳои мусиқӣ. // Фарҳанг ва санъат. № 4. / – Душанбе, –2018. – С. 88-91.
- 6.Саидкаримов, Б. Технологияи муосири иттилоотӣ дар ҷараёни таълими фанни назарияи мусиқӣ // Санъатшиносӣ. – 2020. – № 1. – С. 78-81.

РУШДИ ТАРБИЯИ МУСИҚӢ ДАР ДАВРОНИ СОҲИБИСТИҚЛОЛИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Муаллиф дар мақолаи мазкур рушди мусиқии касбии тоҷикро дар даврони соҳибистиқлолӣ мавриди баррасии ҳамаҷониба қарор додааст. Аз нигоҳи муаллифи мақола, омода намудани хонандагонӣ муассисаҳои таълимӣ дар рӯҳияи ватандӯстиву зебоипарастӣ, истифодаи суруду оҳангҳои дорои хусусияти ҳувияти миллидошта аз манфиат холи нест. Ҳамчунин, тарбияи хонандагон дар ин раванд вазифаи умумиҷамъиятию давлатӣ буда, ба ин қор давлат, аҳли ҷомеа, оила ва муассисаҳои фарҳангиву маърифатиро зарур аст, ки дар якҷоягӣ саъю талош намоянд. Мактабҳо, махсусан мактабҳои мусиқӣ, ҳамчун муассисаи давлатӣ дар тарбияи ҳамаҷонибаи насли наврас нақши асосӣ ва марказиро доранд. Муассисаҳои таълимӣ ҳамчун макони маърифат дар асоси қонунҳои амалкунанда, урфу одати гузаштагон, осори ниёгон шогирдонӣ худро тарбия менамоянд.

Дарси мусиқӣ ва таълими мусиқӣ муҳимтарин қисми таркибии раванди ҳамаҷонибаи мураббаб инкишоф додани шахсияти насли ҷавон махсус меёбад. Дар айни замон тарбияи мусиқӣ аз дигар соҳаҳои ташаккули муҳассилин ҷудо набуда, баръакс ба тарбияи ахлоқӣ, фикрӣ, ҷисмонӣ робитаи қавӣ дорад. Ҳамин тариқ, дар зери мафҳуми тарбияи мусиқӣ густариш ва арзишҳои шахсият марбут ба фаёлияти ӯ доништа мешавад.

Калидвожаҳо: тарбия, зебоипарастӣ, мусиқӣ, шароит, мактаб, хонанда, ҳамкорӣ, фарҳанг, ташаккул, вазифа, маърифат.

РАЗВИТИЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

В данной статье автор подробно анализирует развитие профессиональной таджикской музыки в период независимости. С точки зрения автора статьи, полезно готовить школьников в духе патриотизма и красоты, используя песни и мелодии с национальным характером. Кроме того, обучение учащихся в этом процессе является общественной и государственной задачей, и для этого необходимо, чтобы государство, общество и культурно-образовательные учреждения работали вместе. Школы, особенно музыкальные, как государственные учреждения играют ключевую и центральную роль в комплексном воспитании подрастающего поколения. Школы, как место просвещения, воспитывают своих учеников в соответствии с законами государства, традициями прошлого и наследием предков.

На уроках музыки и в музыкальном образовании важнейшим компонентом комплексного процесса является развитие личности молодого поколения. В то же время музыкальное образование не отделено от других областей развития студентов, напротив, оно тесно связано с нравственным, интеллектуальным и физическим воспитанием. Таким образом, в настоящее

время понятие музыкального образования считается развитие и ценности личности, связанные с его творчеством.

Ключевые слова: воспитание, красота, условие, школа, ученик, сотрудничество, культура, образование, формирование, задача, просвещение.

THE DEVELOPMENT OF MUSIC EDUCATION DURING THE INDEPENDENCE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

In this article, the author analyzes in detail the development of professional Tajik music during the period of independence. From the point of view of the author of the article, it is useful to prepare students in the spirit of patriotism and culture, using songs and melodies with a national character. In addition, training students in this process is a public and state task, and for this it is necessary that the state, society and cultural and educational institutions work together. Schools, especially music ones, as state institutions play a key and central role in the comprehensive education of the younger generation. Schools, as places of enlightenment, educate their students in accordance with the laws of the state, the traditions of the past and the heritage of their ancestors.

In music lessons in music education, the most important component of the complex process is the development of the personality of the young generation. At the same time, music education is not separated from other areas of student development; on the contrary, it is closely related to moral, intellectual and physical education. Thus, at present, the concept of music education is the development and values of the individual associated with his work.

Keywords: upbringing, beauty, condition, school, student, cooperation, culture, education, formation, task, enlightenment.

Сведения об авторе: Солихов Муслихиддин – докторант (PhD) 3-го курса ГОУ «Таджикский государственный институт культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде». E-mail: solehov-shukrona@mail.ru. Телефон: 900-24-26-28

Information about the author: Solihov Muslihiddin - the 3rd year doctor (PhD) of the SEI «Tajik state Institute of culture and arts named after Mirzo Tursunzoda». E-mail: solehov-shukrona@mail.ru. Phone: 900-24-26-28

ЧОЙГОҲИ СИЛСИЛАИ «САВТИ ЧОРГОҲИ МУҲАЙЯР» ДАР ШАШМАҚОМ

Иброҳимзода Х. Н.

Консерваторияи миллии Тоҷикистон ба номи Т. Сатторов

Санъати мусиқии классикии тоҷикон - Шашмақом, ки дар муддати асрҳои мадид ташаккул ва тақомул ёфтааст, аз тарафи ҷаҳонӣ ҳамчун падидаи нотакрори бадеӣ эътироф гардидааст. Ин қадимтарин жанри сарояндагиро созмони ҷаҳонии ЮНЕСКО 11 ноябри соли 2003 ҳамчун ёдгории мероси фарҳангии башариат эътироф карда, онро ба феҳристи шоҳкориҳои бузурги мусиқии шифоӣ ва мероси ғайримоддӣ ворид намуд. Дар даврони соҳибистиклолӣ бо ибтикори Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон Шашмақом расман мақоми давлатӣ гирифт ва дубора эҳё шуд. Соли 2000 қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 май, таҳти № 294 «Оид ба рушди минбаъдаи санъати иҷрогарии Шашмақом дар Тоҷикистон» ба имзо расид, ки дар он дурнамо ва масъалаҳои муҳим дар қорӣ инкишофи ин санъати бузург номбар ва дарҷ гардида буданд [2, с. 5-6].

Санъати иҷро ва эҷоди мусиқӣ ҳамеша паҳлуӣ ҳамдигар қарор дошта, дар инкишофи мусиқӣ, аз ҷумла мусиқии Шашмақом самтҳои муҳим мебошанд. Агар ҳадафи асосии санъати эҷоди мусиқӣ ба сахна овардани асари тоза бошад, пас ҳадафи санъати иҷроӣ мусиқӣ сайқал додани он ба ҳисоб меравад. Сарояндаи мусиқии Шашмақом бояд ҳунарии иҷрогарии хешро пайваста сайқал диҳад, то асари тозаи мусиқиро дар сатҳи баланд пешкаш карда тавонад. Бастакор низ бояд ҳамеша ба эҷоди асарҳои нав машғул шавад, то яке аз дигаре беҳтару хубтар бошад. Мусиқии Шашмақом бояд ҳамеша рушд кунад ва сатҳи иҷрокунандагӣ дар сатҳи баланди касбӣ қарор гирад. Эҷод намудани силсилаасарҳо ва асарҳои ҷудогона бо истифода аз ашъори шоирони классик ва муосир аз ҷумлаи омилҳои асосии рушди ин санъати мусиқӣ мебошад.

Дар илми мусиқиишиносӣ дақиқан муайян карда шудааст, ки дар ҳамаи давраи замонавӣ ромишгарон дар ҳунарономҳои хеш аз бахшҳои мутадовили оҳангҳо истифода мекарданд, порчаҳои машҳури мусиқӣ гаштаву баргашта рӯи композитсияҳои муҳталиф мавриди тақрор қарор мегирифтанд ва зимни ин одат оҳангсоз мебоист бо истифода аз ҳамин падидаҳои маъруф асари тоза эҷод намояд [7, с.79].

Дар давоми даҳ соли фаъолияти ҳунарии хеш дар Академияи мақом яке аз масъалаҳои мушкӣ, аммо хеле завқовару муҳим ин офаридани асари нав буд. Аз ҷониби устод А. Абдурашидов масъалае ба миён гузошта шуд, ки бояд офаридани асарҳои нави силсилаи Савт шурӯъ шавад.

Савт – 1) садои мусиқӣ; 2) оҳанги мусиқӣ; 3) усули мақомӣ дар низоми Шашмақом, ки дар мизонбандии 5/4 сохта мешавад; 4) навъи силсилаҳои фаръии бахши овози Шашмақом, ки дар заминаи ду навъи парда – пардаи асли ва пардаи фаръӣ бунёд ёфтаанд. Дар пояи асли – мақоми навъи аввали силсилаи фаръӣ – Амал ташаккул ёфтааст ва дар пояи се навъи пардаи фаръӣ навъи дуюми силсилаи Савт ба вуҷуд омадааст. Силсилаи фаръӣ аз панҷ шоха сохта мешавад, ки шоҳаи аввали он асосӣ ва чор шоҳаи дигари он фурӯӣ мебошад. Панҷ шоҳаи силсилаи фаръӣ ҳамзамон ҳамноми панҷ усули гуногуни мақомӣ, амсоли Савт, Талқинча, Фурӯғ, Соқинома ва Уфар мебошад [2, с.225, 226].

Қаблан вазъи кунунии эҷоди мусиқии Шашмақомро устод шарҳ дода, вазифаи ҳар як аспирантро дар ин ҷода муайян намуданд. Аз ҷумла, моро муваззаф сохтанд, ки ба офаридани оҳангу мусиқии тоза не, балки ба эҷоди асарҳои тоза дар асоси оҳангҳои мавҷуда дар силсилаи Шашмақом машғул шавем. Яъне, дар асоси оҳанги баъзе аз шӯбаҳои силсилаи Насри Шашмақом,

амсоли Ушшоқ, Уззол, Баёт, Ораз, Хусайнӣ, Насруллоҳӣ, Чоргоҳи Муҳайяр ва ғайра бояд силсилаи навъи Савт биофарем, зеро дар рӯйхати силсилаи Шашмақом чунин навъ дида намешавад.

Дар мақоми Ироқ маълум гардид, ки дар силсилаи аслии бахши овоз – Наср ҳамагӣ се навъи парда – мақоми Ироқ, шуъбаи Чоргоҳи Муҳайяр ва шуъбаи Муҳайяр иштирок доштаанд. Яъне, мутобиқи қавонин ташаккули силсилаҳои фаръӣ дар асоси ҳар кадоме аз ин навъҳои пардаҳои мақоми Ироқ бояд силсилаҳои навъи Савт, амсоли Амали Ироқ, Савти Чоргоҳи Муҳайяр ва Савти Муҳайяр бунёд гардад. Аммо, маълум аст, ки дар амалияи мақом ва нашри панҷчилдаи китоби Шашмақом танҳо як силсилаи фаръӣ – Савти Муҳайяр оварда шудааст, ки ба навъи пардаи шуъбаи Муҳайяр мансуб мебошад. Вале дар пардаҳои навъи мақоми Ироқ ва шуъбаи Чоргоҳи Муҳайяр силсилаҳои фаръии Савт то ҳанӯз мавҷуд набуданд. Сабабҳо метавонанд гуногун бошанд: 1) эҳтимол ин силсилаҳо то замони мо нарасидаанд; 2) шояд онҳо то имрӯз таълиф нашудаанд [6, с.20-24].

Дар кори эҷодӣ, пеш аз ҳама, ба суннат ва анъанаҳои мавҷудаи мусиқии Шашмақом, инчунин қоидаҳои назму мусиқии классикӣ, аз ҷумла зарб, парда ва сохтори мусиқӣ (композиция) таъя карда шудааст. Яъне, он тарзу шакле, ки устодон дар Шашмақом навъи силсилаи Савт эҷод намудаанд, ба асос гирифта, дар вақти офаридани асари мусиқӣ мавриди истифода қарор диҳем. Усули асосӣ дар офаридани асари мақомӣ дар он дида мешуд, ки мебоист дар заминаи яке аз шуъбаҳои силсилаи Насри Шашмақом интихобшуда, асарҳои мақомӣ дар панҷ усули мухталиф таълиф намуда, силсилаи навъи Савт офарида шавад.

Баъди таҳлили чанд силсилаасари Шашмақом ва омӯзиши зарбу пардаҳои он яке аз аввалинҳо шудаба эҷоди асарҳои Савт шурӯъ кардем. Ҳамин тавр, аз соли 2008 то 2010 шаш силсилаи тозаи мақомӣ эҷод шуд:

1. Силсилаи Савти Ушшоқ дар мақоми Рост;

2. Силсилаи Амал (*Муғулча*)-и Ироқ дар мақоми Ироқ;

3. Силсилаи Савти Ҳичоз дар мақоми Сегоҳ;

4. Силсилаи Савти Хусайнӣ дар мақоми Дуғоҳ;

5. Силсилаи Савти Чоргоҳи Муҳайяр дар мақоми Ироқ;

6. Силсилаи Амал (*Муғулча*)-и Рост дар мақоми Рост.

Чанде аз ин навъи силсилаҳо, аз ҷумла Савти Ушшоқ, Савти Хусайнӣ, Савти Чоргоҳи Муҳайяр дар Консерваторияи миллии Тоҷикистон ба номи Т. Сатторов, МДТ «ДДФСТ ба номи Мирзо Турсунзода» ва факултаи санъати Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б. Ғафуров тариқи концерт намоиш дода шуда, мавриди баррасӣ низ қарор дода шуданд.

Аслан, эҷодкорӣ табиатан дар вучуди инсон офарида шудааст. Инсон табиатан эҷодкор буда, дар соҳаҳои гуногун падидаҳои ғайриҷашмдоштро метавонад рӯи қор орад. Падидаҳои тозаофаридаи инсон оламро дигаргун месозанд ва он рӯз ба рӯз сохти аслии хешро иваз намуда, рушд меёбад. Яъне, инсон табиатан соҳиби ҳамчунин истеъдод аст, ки он амали эҷод қардан, офаридан ва ташаккул додано дорад. Аз ҷумла, дар соҳаи мусиқӣ чунин амали эҷодиро оҳангсозӣ, бастакорӣ, мусаннифӣ, композиторӣ ва ғайра меноманд [1, с.74-75].

Дар ин мақола оид ба силсилаи Савти Чоргоҳи Муҳайяри эҷодшуда маълумот дода мешавад. Ин силсила дар асоси мусиқии шуъбаи Чоргоҳи Муҳайяри мақоми Ироқ офарида шудааст. Яъне, мусиқии Насри Чоргоҳи Муҳайяри силсилаи Насри мақоми Ироқ дар офаридан ва қоркарди силсилаи Савти Чоргоҳи Муҳайяр асос гаштааст.

Дар офаридани силсилаи мазкур чанд қадамҳои муҳимми эҷодӣ гузошта шудааст:

1) Мусиқии шуъбаи Чоргоҳи Муҳайяр аз силсилаи Насри мақоми Ироқ хуб омӯхта шудааст;

2) Пардаи шуъбаи Чоргоҳи Муҳайяр дар заминаи дастаи танбӯр муқаррар шуда, сохтори он муайян карда шудааст;

3) Сохтори мусиқии шуъбаи Чоргоҳи Муҳайяр низ таҳлил карда шудааст;

4) Панҷ усули силсилаи Савти Шашмақом, аз ҷумла Савт (*Амал*), *Талқинча*, *Фурӯғ*

(Қашқарча), Соқинома ва Уфар амалан бо дойра ичро карда шудааст;

5) Вазнҳои шеърӣ, ки дар 5 усули силсилаи Савти Шашмақом мавриди истифода қарор ёфтаанд, мушаххас карда шудаанд. Масалан, дар ҳар усули асари силсилаи Савт вазни мушаххас мавриди истифода қарор гирифтааст:

дар усули Савт - *Ҳазачи мусаммани солим*;

дар усули Амал (Муғулча) – Рамали мусаммани маҳзуф (мақсур);

дар усули Талқинча – Музореъи мусаммани аҳраби макфуфи маҳзуф (мақсур);

дар усули Фурӯғ (Қашқарча) – Рамали мусаммани маҳзуф (мақсур);

дар усули Соқинома – Мутақориби мусаммани маҳзуф (мақсур);

дар усули Уфар – *Ҳазачи мусаммани аҳраби макфуфи маҳзуф (мақсур)*;

6) Барои ҳар як усул дар вазни муайян шеър аз ашъори классикон интихоб карда шудааст:

«Савти Чоргоҳи Муҳайяр» – *газали Зебунисо*;

«Талқинчаи Чоргоҳи Муҳайяр» – *газали Соӣиб*;

«Фурӯғ (Қашқарча)-и Чоргоҳи Муҳайяр» – *газали Ҳофиз*;

«Соқиномаи Чоргоҳи Муҳайяр» – *шеъри К. Хучандӣ*;

«Уфари Чоргоҳи Муҳайяр» – *газали К. Хучандӣ*.

7) Шеърҳои интихобшуда дар қолаби зарбии ҳар усули силсилаи Савт кироат шуда, тибқи қоидаи таносуби зарбу вазни шеър ҳиҷоҳои он мушаххас тақсим карда шудааст.

8) Сохтори мусиқии силсилаи Савт аз рӯи ихтиёри ҳеш ташаккул дода шуда, дар заминаи дастаи танбӯр ҷиҳати сохтори мантиқии он санҷида ва муайян карда шудааст:

1. Сархат;

2. Миёнхат;

3. Дунасра;

4. Авҷи Зебопарӣ;

5. Нағмаи Авҷи Зебопарӣ;

6. Фурувард.

Ҳамин тавр, дар давоми чанд моҳ як силсилаи мукаммали Савти Чоргоҳи Муҳайяр офарида шуд ва он рӯи кор омад. Баъд аз он дар назди гурӯҳи хунарии Академияи мақом ин силсила иҷро шуда, мавриди муҳокима қарор гирифт. Оид ба ин силсилаи навтаълифшуда фикру андеша ва мулоҳизаҳои гурӯҳи хунари ба инобат гирифта шуда, баъди коркард ва сайқал додан силсилаи нави Савти Чоргоҳи Муҳайяр мукамал гардид ва он рӯи сахна омад.

Қобили зикр аст, ки дар китоби нави нашршудаи Шашмақом муаллиф Хунарманди халқии Тоҷикистон Абдували Абдурашидов ҳамаи силсилаҳои эҷодшуда, аз ҷумла силсилаи Савти Чоргоҳи Муҳайяр ворид карда шудааст ва имрӯзҳо дар барномаҳои дарсии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии мусиқӣ васеъ истифода мешавад.

Фурӯғ (Қашқарча) – и Чоргоҳи Муҳайяр,
газали Ҳофиз, мақоми Ироқ.

Сархат

*Муддате шуд, к-оташ савдойи ӯ дар ҷони мост,
В-ин таманно бин, ки дойим дар дили вайрони мост.*

Миёнхат 1

*Мардуми чашмам ба хуноби ҷигар гарқ аст аз он-к,
Чашмаи меҳри руҳаш дар синаи нолони мост.*

Миёнхат 2

*Оби ҳайвон қатрае з-он лаъли ҳамчун шаққараш,
Қурси хур аксе зи рӯи он маҳи тобони мост.*

Дунасра

*То нафахту фиҳӣ мин рӯҳи шунидам, шуд яқин,
Бар ман ин маънӣ, ки мо з-они ваю ӯ з-они мост.*

Авҷи Зебопарӣ

*Ҳар дилеро иттилоъе нест бар асрори шиқ,
Маҳрами ин сирри маънидори улвӣ ҷони мост.*

Нағмаи Авҷи Зебопарӣ

*Чанд гӯӣ: «Носеҳо дар шарҳи дин хомӯш бош»!
Дини мо дар ҳар ду олам суҳбати ҷонони мост.*

Фурувард

*Ҳофизо то рӯзи охир шукри ин неъмат гузор,
К-он санам аз рӯзи аввал доруйи дармони мост.*

АДАБИЁТ:

1. А. Абдурашидов. Шашмақом ва масоили инкишофи он. Душанбе «Бухоро» 2012. 119с.
2. А. Абдурашидов. Фарҳанги тафсири истилоҳоти Шашмақом. Душанбе «Адиб» 2016. – 399с.
3. А. Абдурашидов. Шашмақом Рост. Душанбе «Адиб» 2016. 495с.
4. А. Абдурашидов. ШашмақомДугоҳ. Душанбе «Адиб» 2016. 391с.

5. А. Абдурашидов. Шашмақом Сегоҳ. Душанбе «Адиб» 2016. 495с.
6. А. Абдурашидов. Шашмақом Ироқ. Душанбе «Адиб» 2016. 351с.
7. А. Низомов. Таърих ва назарияи Шашмақом. Душанбе, «Ирфон» 2003. – 333с.
8. Б. Файзуллоев., Ш. Соҳибов., Ф. Шаҳобов. Шашмақом қисми 1. Нашриёти давлатии музикавӣ: Москва 1950.- 296с.
9. Н. Ҳақимов «Шашмақом дар қарни XX». Хуҷанд 2005. – 408с.
10. Ф. Шаҳобов. Осор ва пажӯҳиш. Мураттиб доктори илми санъатшиносӣ Ф. Азизӣ. Душанбе, Сарредаксияи илмӣи энциклопедияи миллии тоҷик 2011. – 177с.
11. Ф. Азизӣ. Шихоби Шашмақом. Душанбе «Ямини Содиқ» 2012.-278с.

ҶОЙГОҲИ СИЛСИЛАИ «САВТИ ЧОРГОҲИ МУҲАЙЯР» ДАР ШАШМАҚОМ

Муаллиф дар мақола масъалаи эҷод ва силсилаасарҳои навро дар пардаҳои Шашмақом мавриди баррасӣ қарор додааст. Пайдост, ки санъати мусиқии Шашмақом тӯли қарнҳо рушду такомул ёфта, то замони мо расидааст. Устодони бузург дар ин ҷода пайваста эҷод қарданд ва тавассути ин шоҳасари безавол худ ва мусиқии ниёгонро муаррифӣ намуда, дар таърих ҳамчун сарояндаву навозандаҳои нотақро сабт шуданд.

Дар замони соҳибистиклолии бо ибтиқори Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон Шашмақом расман мақоми давлатӣ гирифт ва дубора эҳё шуд. Ҳамасола 12 май ҳамчун Рӯзи Шашмақом дар тамоми ғушаву канори мамлакат таҷлил қарда мешавад.

Дар мақолаи мазкур муаллиф зикр мекунад, ки устодони гузашта дар ҳар давраи замон бо риояи парда ва қолабу зарб силсилаасарҳои офаридаанд, ки то имрӯз аз ҷониби ҳунармандон иҷро қарда мешаванд. Анъанаи гузаштаи устод-шогирд аз нав эҳё шуда, дар пайравӣ ба қорҳои устодони гузашта ва имрӯза баҳри инкишофи ривоҷи Шашмақом як қатор қорҳои назаррас ба анҷом расонида шудаанду мешаванд. Қорқард ва эҷоди силсилаҳои Савт аз ҷониби ҳунармандони мақом дастоварди арзандае дар арафаи 30 - солагии Истиклолияти давлатӣ мебошад.

Ба андешаи муаллифи мақола, донандаи ҳуби Шашмақом метавонад бо эҷоди асарҳои калони мақомӣ машғул бошад ва баҳри ғанӣ гардонидани мусиқии суннатӣ саҳми ҳудро гузорад. Силсилаи Савти Чоргоҳи Муҳайяр яке аз асарҳои навтаълиф буда, дар асоси мусиқии шӯбаи Чоргоҳи Муҳайяри мақоми Ироқ тавлид шудааст. Муаллифи мақола умед бар он дорад, ки оянда ин силсила боз ҳам тақмил дода мешавад ва ба дили шунавандаи худ роҳ меёбад.

Калидвожаҳо: эҷоди мусиқӣ, рушди мусиқии Шашмақом, силсилаи Савт, парда ва сохтори мусиқӣ, асарҳои мақомӣ, зарбу вазни шеър, Савти Чоргоҳи Муҳайяр, инкишофи мусиқӣ, эҷоди асарҳои нав, силсила.

МЕСТО МУЗЫКАЛЬНОГО ЦИКЛА «САВТИ ЧОРГОҲИ МУҲАЙЯР» В ШАШМАҚОМЕ

В данной статье автор рассматривает вопросы создания новых циклических произведений в ладах Шашмакома. Музыкальное искусство Шашмакома развивалось веками и сохранилось до наших дней. Великие мастера этого жанра постоянно создавали, творили, и через этот уникальный шедевр представляли себя, музыку своих предков и вошли в историю, как уникальные певцы и музыканты.

В годы независимости нашей страны Шашмакому подарили вторую жизнь. Указом Основателя мира и национального единства - Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона 12 мая было объявлено Днем Шашмакома. С тех пор, ежегодно, в эти весенние дни, во всех уголках страны отмечается День Шашмакома.

В статье автор отмечает, что во все времена, великие мастера прошлых лет, создавали музыкальные циклические произведения с соблюдением лада и такта, которые сохранились до нынешних лет, и которые до сих пор исполняют артисты и последователи макома. Была возрождена традиция наставничества «устод-шогирд», следуя работе прошлых и нынешних мастеров, проводится значительная работа для развития и процветания Шашмакома. Разработка и создание цикла Савт артистами макома является хорошим достижением накануне 30-летия государственной независимости.

Также автор отмечает, что хороший знаток макома может создавать великие произведения и способствовать обогащению традиционной музыки. Цикл “Савти Чоргохи Муҳайяр” является одним из новых произведений, основанный на музыке «Чоргохи Муҳайяри макоми Ироқ». Автор надеется, что цикл будет дальше совершенствоваться и достигнет сердца своих слушателей.

Ключевые слова: создание музыки, развитие музыки Шашмакома, цикл – Савт, лад и музыкальная форма, произведения макома, такт, создание новых произведений, музыкальный цикл, развитие музыки.

PLACE OF THE MUSICAL CYCLE "SAVTI CHORGOHI MUHAYYAR" IN SHASHMAQOM

In this article, the author examines the issues of creating new cyclic works in the modes of Shashmaqom. The musical art of Shashmaqom has been developing for centuries and has survived to this day. The great masters of this genre constantly created, and through this unique masterpiece they presented themselves, the music of their ancestors and went down in history as unique singers and musicians.

During the years of independence of our country, Shashmaqom was given a second life. By the decree of the Founder of Peace and National Unity - the Leader of Nation, President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon, May 12 was declared the Day of Shashmaqom. Since then, every year, on these spring days, Shashmaqom Day is celebrated in all parts of the country.

In the article, the author notes that at all times, the great masters of the past, created musical cyclical works with the observance of harmony and tact, which have survived to this day, and which are still performed by artists and followers of maqom. The tradition of mentoring "ustod-shogird" was revived, following the work of past and present masters, significant work is being done for the development and prosperity of Shashmaqom. The development and creation of the Savt cycle by maqom artists is a good achievement on the eve of the 30th anniversary of state independence.

The author also notes that a good connoisseur of maqom can create great works and contribute to the enrichment of traditional music. The cycle "Savti Chorgoni Muqayyar" is one of the new works based on the music of "Chorgoni Muqayyari maqomi Irok". The author hopes that the cycle will continue to improve and reach the hearts of its listeners.

Keywords: Creation of music, development of Shashmaqom music, cycle - Savt, mode and musical form, works of maqom, measure, creation of new works, musical cycle, development of music.

Сведения об авторе: Иброхимзода Хуршед Наби – и. о. дотсент кафедры традиционного пения Таджикской национальной Консерватории имени Т. Сатторова. Телефон: +(992)918.82.85.17.

Information about the author: Ibrohimzoda Khurshed Nabi - acting associate professor of the department of traditional singing, Tajik national conservatory named after T. Sattorov. Phone: + (992) 918.82.85.17.

МАВҚЕИ СУРУДҲОИ БАЧАГОНАИ МАРДУМӢ ДАР ТАЪЛИМУ ТАРБИЯИ КӢДАКОНИ МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ТОМАКТАБӢ

Гурезов Ш.

МДТ «Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода»

Сурудҳои бачагонаи мардумӣ як чузъи ҷудонашавандаи фолклори халқи тоҷик мебошанд, ки бархе аз онҳо дар тӯли тамаддуни ҳазорсолаи таърихӣ ба вучуд омада, рӯҳияи гузаштагони ин халқу миллатро дар худ таҷассум намудаанд. Дар сурудҳои бачагонаи мардумӣ «ҳар як падидаи нозуки табиат, ҳар як лаҳзаи рӯйдодҳои таърих, ҳар як иқдоми фарзанди инсон... фавран таҷассуми бадеӣ пайдо мекарданд» [2, с. 3]. Ин далелҳоро мазмуну мухтавои сурудҳои бачагонаи мардумӣ, ки дар тӯли таърихи чандиҳазорсолаи тамаддуни халқи тоҷик офарида шудаанд, собит менамоянд.

Аксари сурудҳои бачагонаи мардумӣ, ки аз ҷониби халқ эҷод шуда, дар раванди таълиму тарбияи кӯдакон истифода мегардиданд, ҳаёти одамон, муҳити атрофи онҳоро ихотанамуда, ҳайвонот, парандаву чарандаҳо, рустаниҳову наботот, зебоии ҳар як фасли сол, анъанаву маросим, иду ҷашнҳо ва дигар мавзӯҳоро инъикос менамуданд. Ин гуна сурудҳоро асосан модарон барои фарзандонашон офарида, дар сари гаҳворашон гоҳо шабҳои дароз нахуфта, замзама менамуданд, то ин ки онҳо ором шаванду ба ҳоби ноз раванд. Хусусан, сурудҳои бачагонаи «аллагӣ»-ро ба ин қатор шомил намудан мумкин аст, ки аксар аз ҷониби модарони тоҷик эҷод ва суруда мешуданд.

Агар дар замони пеш сурудҳои бачагонаи мардумӣ сатҳи зарурии тарбияёфтаи ҳаётию маънавӣ ва бадеиву эстетикӣ кӯдаконро дар оила таъмин мекарданд, пас ҳоло ин анъана ба зиммаи муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ (кӯдакистонҳо) вогузор шуда, он дар якҷоягӣ бо оила, муассисаҳои фарҳангию фароғатӣ ва аҳли ҷомеа қудрати сохтани низомӣ самаранокӣ ба дунёи фарҳанги бадеии халқӣ ворид шудани кӯдакони хурдсолро дорад.

Дар ин маврид идеяи пешбар - ҷомеакунонии фарҳангию бадеии кӯдакони муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ бо воситаҳои анъанавии фарҳанг ва санъат, расму русум, таомул, урфу одат ва ҳунару истеъдод мебошад.

Мазмуну мундариҷаи муассиру ғании сурудҳои бачагонаи мардумӣ, равону сода будани шаклу сохти онҳо ва ба мизони овози кӯдакон мувофиқ эҷод шудани ин намуди сурудҳои мардумӣ имкон медиҳанд, ки тарбиятгирандагони муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ дар заминаи инкишофи васеи фарҳангию эстетикӣ бо ин сурудҳо фаро гирифта шаванд, то дунёи зебои кӯдаконашон боз ҳам зеботар гардида, ба ин васила ҷаҳони ботинию маънавияшон ғанитар гардад ва зебоипарастии онҳо ташаккул ёбад. Ин омил имкон фароҳам меорад, ки низомӣ бутуну ягонаи инкишофи бадеиву эстетикӣ кӯдакон, ташаккули шароити солим барои дар онҳо рушд додани дарки маънавию бадеӣ ва фаъолияти муваффақи эҷодии онҳо таъмин гардонида шавад.

Аз ин лиҳоз, дар замони ҷаҳонишавии тамаддунҳо муттаҳид сохтани намудҳои мухталифи эҷодиёти бадеии мардумӣ дар ҷараёни таълими мусиқии кӯдакон, бахусус, онҳое, ки дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ бо мусиқии мардумӣ фаро гирифта мешаванд, аҳамияти ҳосаеро касб менамояд. Зеро он зинаи нахустини таълиму тарбияи мусиқии кӯдакон ба шумор рафта, асоси пойдевори қавии ояндаи ташаккули мусиқифаҳмию зебоипарастии онҳоро ташкил медиҳад.

Мутобиқи барномаи таълимӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ барои дарси суруд ва мусиқӣ танҳо як соат дар як ҳафта муайян карда шудааст, ки барои тарбия намудани шахсияти мукамал ва ҷамъониба инкишофёфта кифоят наменамояд. Дар

муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ бошад, вазъи баргузории онҳо боз ҳам мушкилтар аст. Зеро дар ин муассисаҳо барои гузарондани машғулиятҳои мусиқӣ барномаҳои таълимии мукаммал то ҳанӯз таҳия нашудаанд ва роҳбарони мусиқии кӯдакистонҳо машғулиятҳои мусиқиро дар асоси таҷрибаи андӯхташон ба роҳ мемонанд. Маълум аст, ки дараҷаи инкишофи шуморавии муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ бо шумораи омодагии кадрҳои баландхатисоси касбии санъати мусиқии томактабӣ мувофиқат намекунад. Ин норасоии кадрӣ бошад, то ҳанӯз масъалаи дараҷаи яки муассисаҳои таҳсилоти томактабиро ташкил медиҳад ва низ ҳалли худро тақозо дорад.

Ба ақидаи мо, масъалаи мазкурро тариқи зиёд намудани шумораи донишҷӯёни ихтисоси таҳсилоти томактабӣ дар факултаи мусиқӣ-омӯзгории Муассисаи давлатии таълимии «Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода», факултаи мусиқии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ ва муассисаҳои махсусгардондашудаи мусиқии ҷумҳурӣ ҳаллу фасл кардан мумкин аст. Вале норасоии дигаре, ки ба сифати таълиму тадриси машғулиятҳои мусиқӣ дар муассисаҳои томактабӣ таъсир мерасонад ва ҳалли очилии худро тақозо менамояд, ин ба ҷоп омода намудани барномаву китобҳои дарсӣ барои кӯдакони синни хурду калони томактабӣ ва адабиёти бачагона, ки бо дарназардошти хусусиятҳои синнусолии кӯдакон таҳия гардидаанд, мебошад. Ҳамчунин, ба донишҷӯёни соҳаи таҳсилоти томактабӣ омӯзонидани методикаи таълиму тарбияи мусиқӣ мувофиқи мақсад дониста мешавад. Зеро бе дониши кофии методӣ дар роҳи таҷрибаи таълиму тарбияи насли наврас ба муваффақият ноил шудан аз имкон берун аст.

Ҳалли ин масъалаҳо ба омилҳои зерин мусоидат карда метавонад:

- муассисаҳои томактабӣ (кӯдакистонҳо) бо мутахассисони соҳибхатисос таъмин мегарданд;
- дараҷаи баргузории машғулиятҳои мусиқӣ дар муассисаҳои номбурда беҳтар мегардад;
- шавқу завқи кӯдакон нисбат ба омӯзишу азхуднамоии асарҳои мусиқӣ бештар мешавад;

- савияи маърифатнокӣ ва дараҷаи мусиқифаҳмии кӯдакон боло меравад;

- сифати таълиму тарбияи маънавӣ ва зебоипарастии кӯдакон дар муассисаҳои томактабӣ беҳтар мегардад.

Вобаста ба ин, масъалаи баланд бардоштани махсулнокии машғулиятҳо, таҳия ва пурмазмун гардонидани барномаҳои таълимӣ, таълифи китобу дастур ва барномаҳои нави таълимӣ, баланд бардоштани шавқу завқи маърифати мусиқии тарбиятгирандагон ва сифати таълим ба миён меояд ва яке аз роҳҳои ҳалли ин масоил метавонад истифода бурдани сурудҳои бачагонаи мардумӣ дар машғулиятҳои мусиқӣ бошад. Зеро сурудҳои бачагонаи мардумӣ дар тӯли асрҳои зиёд аз забон ба забон гузашта, дар раванди таърихи тамаддуни халқи тоҷик аз ҷиҳати мазмуну мундариҷа суфта гардида, муносибати кӯдакон бо табиатро дарбар мегиранд ва ҳаёти иҷтимоии онҳоро ҳамаҷониба инъикос менамоянд. Сурудҳои бачагонаи мардумӣ омили рушддиҳандаи тафаккур ва маънавияти кӯдакон низ гардида метавонанд.

Ҳамзамон, таҷрибаи кори таълиму тарбия дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ собит менамояд, ки яке аз роҳҳои ноил гаштан ба беҳтар гардидани сифати таълиму тарбияи насли наврас, бахусус раванди тарбияи мусиқӣ ва ташаккулёбии завқи бадеии кӯдакон роҳандозии фаъолияти муштаракӣ субъектҳои тарбия дар ин самт ба шумор меравад.

«Дар қатори дигар санъату ҳунарҳо санъати овозхонӣ, яке аз намудҳои асосии фаъолияти мусиқифаҳмии кӯдакон ба шумор меравад. Дар баробари ин дар роҳи омӯзиши сурудхонӣ малакаи дарки оҳанг (шунидани мусиқӣ) низ нақши хеле массир дорад. Бинобар ин, аз машғулиятҳои нахустин сар карда, дар кӯдакон эҳсосоти баланди дарки мусиқиро тарбия намудан зарур аст. Барои дар ин ҷода ба муваффақият ноил шудани мураббӣ (роҳбари мусиқӣ), ҷамъ овардану омӯзиши асарҳои бадохатан баландмазмун ва ба дарки кӯдакон бархӯранда шарт аст» [7, с. 10].

Ҳангоми сурудхонӣ кӯдакон бо суруду оҳангҳои гуногуни мардумию касбӣ шинос мешаванд, ки шавқу завқи онҳоро нисбат ба суруду оҳанг бедор менамояд ва дарки

зебоипарастиашонро ташаккули бештар медиҳад. Онҳо пайваста бо жанрҳои гуногуни суруд ва мусиқӣ ошно мегарданд. Дар кӯдакон лаёқати ҳис намудани зарб ва пасту баландшавии мусиқӣ ва дарки лаҳну оҳанг пайдо мешавад.

«Дар овони 5-6 солагӣ тақомули ҳамаҷонибаи қобилияти фикрию ҷисмонии кӯдакон ба ташаккулёбии аппарати овозӣ (даҳон, забон, дандон, ком, садопардаҳо) ва саломатии онҳо таъсири мусбӣ мерасонад. Вале набояд фаромӯш кард, ки дар ин синну сол аппарати овозии кӯдакон пурра ташаккул наёфта, онҳо садопардаҳои ниҳоят нозук ва ба зудӣ хасташаванда доранд. Овози сарояндагии онҳо низ заиф аст, ки резонатори сарисинагӣ (лапишдиҳандаи поёни) нисбат ба резонатори сар (лапишдиҳандаи болоӣ) камтар ташаккул ёфтааст. Новобаста ба ин, дар ҳолатҳои ҷудогона овози онҳо хеле ҷарангосӣ ва хуш садо медиҳад» [6, с. 4].

Мизони овози мувофиқтарин барои кӯдакони 5-6 сола: «ми» - «си»-и октаваи якум мебошад. Сурудхоеро, ки дар ин мизон сохта шудаанд, аксар хурдсолон ниҳоят табиӣ ва озодона суруда метавонанд. Дар

асл мизони овози кӯдакони ин синну сол аз «до»-и октаваи якум то «до»-и октаваи дуум мерасад, аз ин рӯ барои омӯзиш сурудхоеро интихоб кардан лозим аст, ки мувофиқи мизони овози кӯдакон бошанд. Дар ин асарҳо овозҳои поёни бояд камтар вохӯра, тезгузаранда бошанд.

Мувофиқи маълумоти баъзе мутахассисони соҳаи мусиқӣ, овози до-и октаваи якум барои ин синну сол мушқилхон ва номувофиқ аст. Онҳо чунин ақида доранд, ки аз иҷрои сурудҳое даст кашидан лозим аст, ки бо нотаи «до»-и октаваи якум шурӯъ мешаванд ё худ ин овоз дар дохили оҳангашон бисёр вохӯрад. Қисми дигари мутахассисони соҳа чунин нуқтаи назарро дастгирӣ менамоянд, ки кӯдакони ин синну сол қобилияти дар мизони си - си1 - до2 озодона иҷро намудани сурудро доранд.

Барои гузаронидани машғулиятҳои мусиқӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ нақши мураббӣ (роҳбари мусиқӣ) ниҳоят калон аст. Ҳар мураббӣ ё роҳбари мусиқӣ методҳои пешбарии кори худро дорад. Вале машғулиятҳои мусиқӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ аз ҷор қисми асосӣ иборат буда метавонад, ки инҳоянд:

1	2	3	4
Машқи овоз	Омӯзиши суруд	Шунавонидани мусиқӣ	Ҳаракатҳои зарбӣ

Ҳамчунин, барои дуруст ба роҳ мондани раванди машғулиятҳо, мураббӣ (роҳбари мусиқӣ) бояд нақшаи кори худро дошта бошад. Ба ҳар гурӯҳ, вобаста ба синну сол, асарҳо барои омӯзиш ва шунавонидани мусиқӣ таҳия кардан ба манфиати кор аст.

Мусиқӣ забони эҳсос мебошад ва ба воситаи он ҳисси забоипарастии кӯдакон ташаккул дода мешавад. Аз ин рӯ, бояд ҳар дарс аз дарсҳои гузашта ба кулӣ фарқ намояд. Яъне, гуногунрангии раванди машғулиятҳои мусиқӣ бояд таъмин карда шавад. Дар шаклирии нақшаи дарсӣ мураббӣ бояд физиологияи ақлӣ, шавқу рағбат ва эҳсосоти ҳар як кӯдакро ба назари эътибор гирад. Мураббӣ бояд ба ҳислати характери гурӯҳ диққати махсус дода, дар алоҳидагӣ ҳар як кӯдакро аз рӯи қобилияташ баҳо дода тавонад.

Дар замони ҷаҳонишавии санъату ҳунар ва бархӯрди тамаддунҳо дар рӯҳияи ҳештаншиносӣ ва ҳувияти милли таълиму тарбия намудани

санъати мусиқии насли наврас, бахусус кӯдакони хурдсол нақши муҳим дорад. Таърихи тарбияи мусиқӣ нишон медиҳад, ки пешравии санъат ҳамчун илм аз пешравии ҷамъият ва муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ алоқамандии зич дорад ва дар ин муассисаҳо истифода бурдани сурудҳои бачагонаи мардумӣ аз манфиат ҳолӣ буда наметавонад.

Таҷрибаи имрӯзаи фолклоршиносӣ нишон медиҳад, ки сурудҳои бачагонаи мардумӣ ба се навъ ҷудо мешаванд:

1. Сурудҳое, ки матн ва оҳангашон аз тарафи шахсони номаълум эҷод шудаанд.

2. Сурудҳое, ки матнашон китобист. Оҳанги ин гуна сурудҳоро шахси номаълум офарида, матнашон ба қалами шоирони халқӣ тааллуқ дорад.

3. Сурудҳое, ки матнашон аз эҷодиёти даҳанакии халқ сарчашма гирифта, оҳанги ин асарҳоро бастакорони шинохтаи мардумӣ эҷод кардаанд [6, с. 14-15].

Сурудҳои бачагонаи мардумиро дар раванди таърих барои бачаҳо асосан калонсолон эҷод мекунанд. Вале худ бачаҳо ҳам дар эҷоди ин асарҳо ва иҷрои онҳо фаъолона иштирок менамоянд. Сурудҳои бачагонаи мардумӣ ё фолклори бачагона дар ташаккули ҷаҳони ботинӣ, завқи бадеӣ, зебоипарастӣ, маънавиёт ва инкишофи нутқи кӯдакон нақши муассир гузошта метавонад. Дар якҷоягӣ ҳамаи асарҳои мусиқии халкиро, ки барои кӯдакон эҷод шудаанд, сурудҳои бачагонаи мардумӣ шуморидан мумкин аст. Ҳангоми эҷоди ин ё он суруду оҳанг ба шеърӣ бачагона, оҳангсозон мусиқӣҳои зиёди мардумиро шунида, омӯхта ва азбар намуда, дар асоси мусиқии халку миллати хеш онҳоро эҷод менамоянд. Ва он асарҳое, ки аз тарафи композиторон эҷод гардида, ба дилу дидаи халқ ҷо мегиранд ва вирди забони хурду калон мегарданд, ҳар кас азони худаш медонад. Онҳоро зуд азбар намуда, дар тӯли ҳаёт, дар фаъолияти худ фаровон истифода мебарад.

Асарҳое, ки барои омӯзиш дар раванди таълиму тарбия пешниҳод мешаванд, бояд гуногунмазмун ва гуногунжанр бошанд. Омӯзиши муттасили онҳо аз таҷрибаи мураббӣ (роҳбарони мусиқӣ)-и кӯдакистонҳо, ки соҳибхитосос мебошанд, вобаста аст.

Чандин сурудҳои мардумиро номбар кардан мумкин аст, ки барои омӯзиш тавсия мешаванд: «Шамол биё», «Зебочон», «Як дона гул, ду дона», «Ватан», «Навозиши бача», «Алла» (так. Х. Абдуллоев), «Алла»- суруди халқии тоҷикӣ, «Баҳори нав муборак бод», «Лола», «Наврӯзи баҳор омад», «Боғ дароед», «Қадат гардам», «Қадудона», «Ялалӣ бобом», «Қабғаки таги бута», «Уштурбача» ва дигарон. Ин сурудҳои бачагонаи мардумианд, ки устои кафедраи тарбия ва таҳсилоти мусиқӣ - Саидмаҳмуд Саидҳомидов барои муассисаҳои томактабӣ ҷамъоварӣ карда, баъзе аз онҳоро ба нота дароварда, ба шакли дастури методӣ омодаи ҷоп кардааст.

Барои мисол, мо суруди мардумии тоҷикӣ «Баҳори нав муборак бод» -ро дар тақмили С.Саидҳомидов таҳлил менамоем.

*Баҳор омад, баҳор омад,
Баҳор омад ба некрӯзӣ.
Гули савсан қатор омад,
Бичин гулҳои наврӯзӣ.*

*Ба деҳқон вақти кор омад,
Бипӯш тоқии зардӯзӣ.
Баҳори нав муборак бод!
Баҳори нав муборак бод!*

Пеш аз шиносӣ бо суруд оид ба таассуроти кӯдакон аз олами зиндаю зебои ватани азизамон ва меҳру муҳаббати кӯдакон нисбат ба табиати ҳамешабаҳори кишвар ва муҳофизату нигоҳдории он суҳбат оростан ба мақсад мувофиқ аст. Мураббӣ (роҳбари мусиқӣ) аввал бояд дар бораи мазмуни матни асар ба кӯдакон маълумоти мухтасар пешниҳод намояд.

Суруди «Баҳори нав муборак бод» барои кӯдакони синни калони томактабӣ эҷод шудааст, вале онро кӯдакони синни хурди томактабӣ ҳам иҷро карда метавонанд.

Суруд дар андозаи ҳафт - ҳаштак эҷод шуда, хушӯанг ва сабук садо медиҳад. Суръати асар муътадил мебошад. Ин суруд аз тарафи кӯдакон бо майлу рағбати том қабул мегардад. Зеро он ифодагари фасли шукуфтано, фасли баҳор ва меҳру муҳаббати онҳо нисбат ба бедоршавии табиати моро ихотанамуда буда, тамоми эҳсосоти онҳоро аз ин воҳӯрии ҳаяҷонбахш, ки пас аз сардиҳои зимистон бесаброна интизораш буданд, инъикос менамояд.

Лаҳни суруд одӣ ва фаҳмо мебошад. Бинобар ин, ба омӯзгор лозим аст, ки аз бачаҳо бо хушӯангиву ҳалимӣ ва бо як меҳри беандоза сароидани асарро талаб намояд.

Мизони меъёрии суруд низ васеъ нест, аз нотаи «ре» то «си»-и октаваи якум буда, дар лаҳни «ре мажор» навишта шудааст. Мазмуну муҳтавои ин асар ҳар як хонанда ва шунавандаи хурдсолро ҳамаҷониба тарбия мекунад. Насли наврасро водор месозад, ки нисбат ба табиати зебои диёр бо меҳру муҳаббат рафтор намояд ва онро ҳифз намуда, гиромӣ дорад.

Мушқилии асосии асар дар он аст, ки суруд аз ҳиссаи 3-юми андозаи 7/8 шурӯъ мешавад ва барои дуруст сурудани он мураббӣ ё роҳбари мусиқӣ бояд саршавии асарро бо тифлакони хурдсол чандин маротиба такрор намояд ва пас аз он асарро пурра ба онҳо омӯзонад.

Дар адабиёти номбурда дигар асарҳои барои омӯзиш пешниҳодшударо бо ҳамин

тартиб бо хурдсолон азбар намудан манфиатбахш мебошад.

Хулоса, мо омӯзгорон бояд кӯшиш ба харч диҳем, ки наслҳои оянда дар рӯҳияи ҳештаншиносӣ, зебоипарастиву ватандӯстӣ тарбия ёфта, ҳамчун инсонӣ комил ба воя расанд. Зеро дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкид гардида буд, ки: «Таърихи пурифтихори халқи тоҷик мактаби бузурги худшиносӣ мебошад ва мо вазифадорем, ки ба он арҷ гузорем, саҳифаҳои дурахшони қаҳрамониву диловариҳои гузаштагонӣ худро омӯзем ва онро ҳамчун асоси ғояи

ватандӯстиву садоқат ба Ватан ташвиқ намоем» [1, с. 28]. Барои расидан ба ин ҳадаф мо - омӯзгорон бояд кӯшиш ба харч диҳем, ки бо ҳар роҳу восита дарсҳои худро дар сатҳи баланди ташкилию тарбиявӣ баргузор намуда, дар раванди машғулиятҳои мусиқӣ аз методу усулҳои педагогӣ фаровон истифода намоем ва дар фаъолияти омӯзгории худ наовару масъулиятшинос бошем. Зеро сатҳи дониши омӯзгори мусиқӣ, сатҳи ташкилотчигӣ, маданияти воло ва фарҳангу маърифатнокӣ, эҳсоси масъулиятнокии вай дар ташаккули фарҳангию зебоипарастии кӯдакони хурдсол таъсири ҷиддӣ расонида метавонад.

АДАБИЁТ:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 26 декабри соли 2019. - Душанбе: Шарқи озод, 2019. - 48 с.
2. Аслиддин Низомӣ. Таърихи мусиқии тоҷик. - Душанбе: «Адабиёти бачагона», 2014. - 384 с.
3. Асрорӣ В. Оид ба фолклори бачагон. // «Шарқи сурх» №11, 1953.
4. Баҳром Шермуҳаммадов. Назми халқии бачагонаи тоҷик. - Душанбе, 1973.
5. Нарзуллоев Б.Х., Саидҳомидов С.С. Методикаи таълими мусиқӣ (китоби дарсӣ). - Душанбе: Мехрона, 2019. - 232 с.
6. Саидҳомидов С. Садои мусиқии халқӣ дар кӯдакистонҳо (дастури таълимӣ) - Москва, 1993. - 38 с.
7. Саидҳомидов С. Таълими мусиқии халқӣ дар кӯдакистонҳо (дастури таълимӣ). Нашри 2 бо тағйиру илова. - Душанбе, 2020. - 58 с.
8. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ. 2. - Москва: «Советская энциклопедия», 1969. - 952 с.
9. Энциклопедияи адабиёт ва санъат, Ҷ 1. - Душанбе, соли 1988. - 544 с.
10. Энциклопедияи адабиёт ва санъат, Ҷ 2. - Душанбе, соли 1989. - 560 с.

МАВКЕИ СУРУДҲОИ БАЧАГОНАИ МАРДУМӢ ДАР ТАЪЛИМУ ТАРБИЯИ КӢДАКОНИ МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ТОМАКТАБӢ

Дар мақолаи илмӣ муаллиф мавкеи сурудҳои бачагонаи мардумӣ дар раванди таълиму тарбияи кӯдакони хурдсол таҳқиқ гардидааст. Муаллифи мақола бо таъкид ба адабиёти мавҷудаи соҳавӣ зарурияти таълими сурудҳои бачагонаи мардумиро дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ (кӯдакистонҳо) хеле зарур ва тақозои замон арзёбӣ намудааст, зеро ба ақидаи муаллифи мақола, ин сурудҳо дар тӯли таърихи тамаддуни мардуми тоҷик ба вучуд омада, аз ҷониби намоёндагонӣ санъатдӯсти халқ суфта гардида, то замони мо расидаанд ва то ба имрӯз арзиши тарбиявӣ худро гум накардаанд.

Муаллифи мақола сурудҳои бачагонаи мардумиро омили рушддиҳандаи тафаккур ва маънавиёти кӯдакон низ медонад ва тавсия медиҳад, ки онҳо дар раванди таълим дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ ба кӯдакон омӯзонида шаванд. Дар мақолаи мазкур тарзу усулҳои таълими мусиқии мардумӣ дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ низ пешниҳод мешавад.

Ҳамчунин, бо таъкид ба таҷрибаи фолклоршиносӣ ва адабиёти соҳавӣ муаллифи мақола сурудҳои бачагонаи мардумиро ба се навъ ҷудо намуда, омӯзиши муттасили онҳоро аз тарафи мураббӣҳои соҳибқасби кӯдакистонҳо манфиатбахш мешуморад. Дар мақолаи мазкур, ҳамчунин як суруди бачагонаи мардумӣ - «Баҳори нав муборак бод!» муфассал таҳлил гардидааст, ки метавонад дар рӯҳияи ҳештаншиносӣ, зебоипарастиву ватандӯстӣ тарбия намудани кӯдакон саҳмгузор бошад.

Калидвожаҳо: сурудҳои бачагонаи мардумӣ, таълим, тарбия, муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ, кӯдакистонҳо.

МЕСТО ДЕТСКИХ НАРОДНЫХ ПЕСЕН В ОБУЧЕНИИ И ВОСПИТАНИИ ДЕТЕЙ УЧРЕЖДЕНИЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ

В научной статье автором исследуется место детских народных песен в процессе обучения и воспитания детей дошкольного возраста. Автор статьи, опираясь на существующую отраслевую литературу, рассматривает необходимость обучения детских народных песен в учреждениях дошкольного воспитания (детских садах), так как по его мнению, эти песни появились на протяжении всей истории культуры и цивилизации таджикского народа, и, совершенствуясь любителями народного искусства, дошли до наших дней и по сей день не утратили свою воспитательную ценность.

Автор статьи считает, что детские песни могут быть развивающим фактором детского мышления и нравственности, и рекомендует их изучение с детьми в процессе обучения в дошкольных учреждениях. В данной статье также предлагаются способы и методы обучения народных песен в дошкольных учреждениях.

Также, опираясь на опыт по фольклороведению и отраслевую литературу, автор статьи разделяет детские народные песни на три разновидности и считает весьма полезным их систематическое обучение профессиональными воспитателями (музыкальными руководителями) детских садов. В статье также предлагается подробный анализ одной детской народной песни «Бахори нав муборак бод» («Да здравствует новая весна»), которая сможет сыграть важную роль в воспитании в духе самосознания, самопознания, патриотизма и эстетических чувств детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: детские народные песни, обучение, воспитание, дошкольные учреждения, детские сады.

THE PLACE OF CHILDREN'S FOLK SONGS IN THE EDUCATION AND UPBRINGING OF PRESCHOOL CHILDREN

The author's scientific article examines the situation of children's leagues in the process of education and upbringing of young children. The author of the article, based on current industry literature, appreciated the need for training of folk songs in pre-school institutions (kindergartens) and in the present, because, according to the author, these songs have evolved over the history of civilization of Tajik people, and today has not lost its educational value.

The author of the article will also discuss children's texts that develop ideas of thinking and morality of children and recommends that they should be taught in the process of teaching in preschool institutions to children. This article also offers methods of educating the population in preschool institutions.

Also based on folklore experience and literature branch, the author of the article is divided into three types of folk children, regularly visits them by teachers (direct managers) of kindergarten. This article also features the folk children's song - «Happy new spring!» it is analyzed in detail what can contribute to the upbringing of children in the spirit of self-awareness, aesthetics and patriotism.

Keywords: children's folk songs, education, upbringing, preschool institutions, kindergartens.

Сведения об авторе: Гурезов Шамсиддин Мусофирович - заведующий кафедрой музыкального воспитания и образования ГОУ «Таджикский государственный институт культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде». Тел.: 918 - 70 - 03 - 34

Information about the author: Gurezov Shamsiddin Musofirovich - head of the Department of upbringing and education of music of the SEI «Tajik state Institute of culture and arts named after Mirzo Tursunzoda». Tel.: 918 -70- 03- 34

УСУЛҲОИ МУАЙЯНСОЗИИ ХУСУСИЯТҲОИ МАЪЛУМОТИ МУСИҚӢ

Собирзода Н.

МДТ “Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода

Муайян ва таҳлилу таҷзия намудани хусусиятҳои маълумоти мусиқӣ яке аз омилҳои муҳим ба шумор рафта, барои тарбияву таълими насли наврас дар рӯҳияи мусиқии таҳассусӣ нақши муассир дорад. Дар ин замина мактаб омили асосии таҳриқдиханда ба шумор меравад.

Мактаб худ истехсолоте мебошад, ки барору комёбиҳои он аз технологияи илман асоснокгардида ва дар амал санҷидашуда вобастагӣ дорад. Дар Юнони қадим мафҳуми “технология” маънои “маҳорат”-ро дошт. Технологияи маҳорати касбии омӯзгор ҳам усулҳои фаъолияти таълимию тарбиявии мусиқӣ ва рафтори натиҷадору комилан мувофиқи ўро дарбар мегирад.

Дар муайян намудани усулҳо “Назария ва методикаи маълумоти мусиқӣ” ба педагогикаи умумӣ така мекунад. Ҳамзамон, меъёри интиҳоби усули кор дар мазмуни хусусиятҳои маълумоти мусиқӣ аз хусусиятҳои мундариҷаи маводи таълимӣ (мураккабию навгониҳои он), мақсадҳои муайяни педагогӣ, сатҳи омодагии хонандагон, ҳамчунин фардияти омӯзгор вобастагӣ дорад. Дар қатори усулҳои умумии педагогӣ “Назария ва методикаи маълумоти мусиқӣ” усулҳои шахсии худро дорад, ки сабаби он дар моҳияти эстетикӣ ва табиати оҳангнокии санъати мусиқӣ мебошад.

Таҳти усулҳои маълумоти мусиқӣ ҳаракатҳои муайяни омӯзгор ва хонандагон, ки барои ба даст овардани маълумоти мусиқии онҳо нигаронида шудаанд ё ин ки тарзи кори муаллим ба хонандагон фаҳмида мешавад. Ин роҳу тарзҳои фаъолияти бо ҳам алоқаманди омӯзгор ва хонандагон, ки ба ҳаллу фасли масъалаҳои таълими мусиқӣ, тарбия ва инкишофи тарбиятгирандагон равона гардидаанд, маҳсуб меёбад.

Бо истифода аз усулҳои умумипедагогии гурӯҳи зерин чунин таснифотро рӯйи кор овардан имконпазир аст:

-аз рӯи сарчашмаи дониш (амалӣ, аёнӣ, кор бо китоб, усули видеоӣ, шифохӣ)

-аз рӯи таъйинот (пайдо кардани дониш, ташаккулёбии малакаву маҳорат, мустаҳкам намудани донишҳои андӯхташуда, санҷиши донишу малака, маҳорат);

-аз рӯи хусусияти фаъолияти маърифатӣ (фаҳмонидан аз рӯи расмҳо, репродуктивӣ, эвристикӣ, таҳқиқотӣ, бозӣ);

-аз рӯи мақсадҳои дидактикӣ (таълимӣ) - усулҳое, ки ба азхудкунии аввалаи мавод, мустаҳкамкунӣ ва такмили донишҳои азхуднамуда мусоидат менамоянд.

Ҳама усулҳои номбаршудаи педагогикаи умумӣ дар маълумоти мусиқии хонандагон, инкишофи тарбия ва назорати онҳо нақши муҳим мебозанд.

Ба гурӯҳи усулҳое, ки хусусияту аломатҳои санъати мусиқиро муайян менамоянд, омӯзгорону навозандагон инҳоро мансуб медонанд:

-усули мушоҳидаи мусиқӣ.

Ин усул шунавандаро маҷбур намекунад, ки мусиқиро гӯш кунад, балки ба он бовар мекунонад; андармон кардан нею шодию фараҳ бахшидан; усули бадеҳагӯӣ; (Б. В. Астафев)

-усули ҳамдардӣ (Н. А. Ветлугина);

-усулҳои ҷамъбаст ё хулосаи мусиқӣ, ба пеш давида рафтан ва бозгашт ба гузашта, андешаронӣ дар бораи мусиқӣ, драматургияи эҳсосотӣ; (Д. Б. Кабалевский, Э. Б. Абдулин);

-усули рушду инкишофи услубфарқкунии ноболиғон; (Ю. Б. Алиев);

-усули суҳбати мусиқӣ (А. А. Безбородов);

-усули дарки мусиқӣ, тариқи оҳангу услуб ва тарҳсозии чараёни бадеӣ-эҷодӣ (Е. Д. Критская, Л. Я. Школяр).

Риданова О. П. гурӯҳи усулҳоро барои тарбияи мусиқии синнусолии томактабӣ таҳия намудааст. Ин усулҳои муқоисаи тазодҳо дар асарҳо ва монандикуниҳо ба хусусияти дарс додани мусиқӣ, ки бошуурона дарк намудани мусиқӣ,

фароҳам сохтани вазъиятҳои мушкил мусоидат намуда, меҳрубонию ҳамдардии эҳсосотиرو ба мусиқӣ амиқтар месозанд, тасаввурот ва эҷодиёти кӯдаконро инкишоф медиҳанд. Дар усули муқоисаи тазодҳо Риданова О. П. низоми супоришхоро таҳия намудааст, ки дар онҳо асарҳои пуртазоди як жанр, намоишномаҳои номашон якхела, асарҳои пуртазоди дар ҳудуди як таъбу завқ, оҳанги мусиқӣ ва нутқ, роҳҳои мухталифи шарҳу тафсири як асар муқоиса карда мешаванд [2, с. 20].

Усули монандкунӣ ба хусусияти садо додани мусиқӣ, ки О. А. Риданова таҳия намудааст, ҷоннок намудани амалҳои гуногуни эҷодиро дар назар дорад, ки ба дарки образи мусиқӣ нигаронида шудааст. Ҳама усулҳои маълумоти мусиқӣ ба рушди инкишофи тафаккури бадеии хонандагон равона гардида, ба моҳияти эстетикӣ санъати мусиқӣ ва ҳамчунин ба мақсаду вазифаҳои тарбияи мусиқӣ қомилан мувофиқ мебошанд.

Масъалаи бунёди чунин системаи тарбияи мусиқӣ ба миён омад, ки хусусияти мусиқиро ҳамчун фанни санъат таҷассум карда тавонад. Ду чараҳои якҷоякунии мавзӯи дарс, ки бевосита аз мусиқӣ бармеоянд, ба миён меояд («се наҳанг») ва дар мусиқӣ асос ёфтани дигар ҳаводиси зиндагӣ («Табиат дар мусиқӣ», «Афсона дар мусиқӣ») ба дарки мусиқӣ ҳамчун асоси тарбияи мусиқӣ дар маҷмӯъ пурзӯр мегардад. Тибқи Барнома саводи мусиқӣ дигар ба боби махсус ҷудо карда намешавад, балки бо талабот ба инкишофи мусиқии хонандагон дар фаъолияти гуногуни мусиқӣ бо баҳисобгирии хусусиятҳои он ифода меёбад.

Ҳамин тариқ, мероси таърихӣ назарияву амалияи тарбияи мусиқӣ дар синфҳои ибтидоӣ заминаи ислоҳоти сохтор ва мундариҷаи дарси мусиқӣ гардидааст.

Шарти муҳимтарини интиҳоби маводи мусиқӣ, ҳамчунин ба ҳисоб гирифтани талаботи сенсорӣ - перспективии кӯдакони синну соли хурди мактабӣ ва таҳавуллоти эҳсосоти онҳо дар пайроҳаи ҳамроҳшавӣ ба дунёи арзишҳои умумибашарӣ мебошад.

Принсипи интиҳоби мавод бо мавзӯҳои Барнома мувофиқат мекунад. Барои мисол, барномаи Ю. Б. Алиев “Мусиқӣ” мавзӯҳои зерини ҷоракҳоро дар нимсолаи II синфи дуюм дар назар дорад:

Ҷоракҳои III “Кӣ мусиқиро менавозад?” (навозандагон, оркестр);

Ҷоракҳои IV “Кӣ мусиқиро иҷро мекунад?” (овозхонон, хор).

Мавзӯҳои ҷоракҳои хонишро таҳия намуда, тартибдиҳандагон аз хусусияти мусиқӣ ва вазифаҳои тарбияи мусиқӣ сарфи назар карданд. Аз рӯи ин мавзӯҳо дар ҳар як синф маводе ҷамъ мешавад, ки он барои ҳуб дарк кардан давра ба давра такрор ва ҷамъбаст карда мешавад.

Аз худ кардани мавзӯӣ, ҳамчунин маъноӣ ҳосил намудани малакаву маҳоратеро дорад, ки бе он мушаххасгардонӣ ва таҷассуми образи бадеӣ ғайриимкон аст. Масалан, нишондиҳандаҳои ҳосил намудани малакаҳо дар синфи III тибқи барномаи Б. Ю. Алиев меёриҳои зерин мебошад:

-Дар хорсарой – сурудро ифоданок иҷро карда, матнро вобаста ба ифоданокии суруд ҳар хел талаффуз кардан;

-Дар бадеҳасарой – ба саволҳои вазну оҳанги муаллим дар “гуфтугӯи мусиқӣ” бадеҳатан ҷавоб гуфтан. Оҳангхоро бо хусусиятҳои қаҳрамонони афсона дар жанри суруд, марш, рақс бадеҳатан иҷро кардан;

-Ҳаракат таҳти мусиқӣ - бо усул навохта тавоништан; расмҳои вазну зарбро бо триол ҳаракатҳои содаи тасвирӣ ва рақсро иҷро карда тавоништан.

Бояд зикр намуд, ки маводи ҳаракати вазну зарби мусиқиро Ю. Б. Алиев барои ҳар як ҷоракҳои хониш мувофиқи мавзӯҳои ва хусусиятҳои синнусолии хонандагонӣ хурдсол муайян кардааст.

Таҷрибаи истифодабарии бозҳои мусиқӣ саҳнаҷаҳо, ки дар тарбияи мусиқӣ андӯхта шудааст, қисми таркибии Барномаи таълимии “Мусиқӣ” барои мактабҳои ибтидоӣ ҷорасолаи И. В. Кадобжова, В. О. Усачев, Л. В. Школяр буд. Аммо ба ғайр аз фаҳмиши анъанавии бозӣ, ки ҳаракатҳо пешакӣ ба нақша гирифта шуда, аз рӯи нақшҳо тақсим шудаанд, муаллифон бозиро бо он мазмуне пурра мегардонданд, ки он ба андешаи онҳо, “ҳамеша дар санъати халқ буди мемунад”. Ба кӯдакон пешниҳод мешавад, ки сурудро на танҳо сароянд, балки бо нақш иҷро кунанд. Аммо дар фарқият аз тарзи анъанавии таълими кӯдакон ҳангоми ҳаракатҳои

раксӣ ба онҳо пешниҳод карда мешавад, ки худашон воситаҳои ифоданокии барои таҷассуми суруд дар ҳаракатро интиҳоб кунанд. Шартӣ ҳатмӣ дар ин ҷо - иштироки фаъолонаи иҷрокунандагии муаллим дар баробари хонандагон аст [5, с. 22].

Бо усули ба ин монанд муаллифони Барнома пешниҳод мекунанд, ки ҳаракатҳои хорсарой, чистонҳо, таваллокуниҳоро намоиш диҳанд. Масалан, ба кӯдакон чистон дода мешавад: «Аз ҷангал боло, аз абри равон поён хонаи бекунҷак истодааст, на дар дораду на тиреза». Бачагон беихтиёр ҳаракати якумро интиҳоб мекунанд: дастҳо боло мешаванд «аз ҷангал боло», ҳаракати дуюмро низ ба осонӣ меёбанд: дастҳо ба поён фароварда мешаванд; «аз абри равон поён». Бо эроди муаллим - «Абри равон, на ин ки истодагӣ, ба мисли ҷангал», бачаҳо ба зудӣ ҷавоб ёфта, бо дастанашон ҳаракатҳои мавҷмонандро тасвир мекунанд. «Хонаи бекунҷак» дар ҳаракатҳои мавзунӣ кӯдакон ин як чизи калону даврашакл аст.

Ҳамин тавр, яқоя бо муаллим бачаҳо ба ҷавоби чистон наздик мешаванд, ки он «кӯҳ» аст. Ба андешаи И.В. Кадобнова ва В.О. Усачёва, усули ишорашуда имкон медиҳад, ки ҳолати ҷараёни эҷодӣ тарроҳӣ карда шавад.

Барномаи «Музикӣ» барои синфҳои I - III мактаби сесолаи ибтидоӣ, ки аз ҷониби коллективи муаллифон таҳти роҳбарии илми Д. Б. Кабалеvский, ҳамчунин истифода бурдани супоришҳои ҳаракати музикиро дар тарбияи музикӣ хонандагони хурдсол тавсия медиҳад. Мисол, дар мувофиқа бо хусусияти музикӣ ба бачаҳо дар ҷо қадам зада истода, «Марш»-и Прокофевро иҷро мекунанд, бо ҷапонии сабук садоҳои намоёнро ҳангоми шунидани «Полка»-и И. Раҳманинов зикр мекунанд, бо ҷапонии зарбу усули лаҳзаҳои «Моҳичаи тилло»-ро қайд мекунанд, бо андаке ҷунбиданҳо ба тарафи ҷапу рост зарбу тапиши рақсии «Мавригӣ»-и ўзбекӣ ва ғайраҳоро ифода менамоянд. Ҳамзамон, тартибдиҳандагони Барнома таъкид мекунанд, ки таҳайюлотӣ бачаҳо нисбат ба музикӣ бедор гашта, онҳо саъю кӯшиш менамоянд, ки садои онро бо ҳаракат ифода намоянд, то ин ки мақсаду мароми дарс ва ягонагии онро вайрон насозад. Баръакс,

муҳим аст, ки чунин хоҳиши фаъоли ифодаи дарки музикӣ ба муаллим имкон медиҳад, ки мавзӯи дарсро кушояд, хонандагон бошанд тавонанд, ки музикиро чуқуртар фаҳманду эҳсос кунанд.

Дар консепсияи дарси музикӣ оварда мешавад:

- мавзӯи музикӣ дар дарс омӯхташаванда ва маводи таълимӣ, ки сабаби пуррашавии муайяни он мебошад;

- вазифаи волои (олии) бадеӣ, таълимӣ ва тарбиявии дарс;

- психологияи раванди таълими музикӣ имкониятҳои эҳсосотӣ - маърифати қобилиятҳои музикӣ хонандагон;

- малакаҳои эҷодӣ ва иҷрокунандагии хонандагон.

Дарси музикиро ташкил намуда, муаллими музикӣ ҳамеша дар бораи сценарии он фикр мекунад, ҳар як ҷузъиёти онро кор карда мебарояд. Дар рафти ҷудо кардани мазмунӣ дилхоҳ ва усулҳои методии кор, муаллим гӯё, ки ба тарбиятгиранда табдил меёбад ва ба андеша меравад, неруи маънавию рӯҳиро ба риққат меоварад. Ҳамин аст, ки барои ба дарс омодагӣ دیدан, муаллими музикӣ, гӯё худааш ҷойи хонандаро дар ҷараёни музикӣ - омӯзишӣ ишғол менамояд ва бо фикру андеша ва эҳсосоти хонандагон мекӯшад он чизро дарк намояд, ки дар дарс ба нақша гирифта шуда, сурат мегирад, музикиро гӯё бо шууру гӯши онҳо гӯш мекунад.

Имрӯз ба муаллими музикӣ зарур нест, ки худро ба шакли нав таҷассум кунад. Кофист, ки дар синфхона камераи видеоӣ гузошта, баъд аз дарс маводи ба навор гирифташударо аз назар гузаронад ва ҳама он чизро, ки пешакӣ дар тасаввуроташ сурат мегирифт, таҳлил намояд.

Ҷустуҷӯи роҳҳои нави ташкили фаъолияти хонандагон, воситаҳои педагогӣ, ки пеш истифода намудаанд, баъзан ба худмақсадгузори табдил ёфта, омӯзгорро аз як ҷавулодагӣ ба дигараш мебарад.

Усули ҷамъбасти ё ҳулосабарориҳои музикӣ дар донишҷӯён пайдо шудани маҷмӯи донишҳо, рушду инкишофи муносибати бошууронаро ба музикӣ дар назар дорад. Мутахассисон як қатор амалҳои пайдарҳами ин усулро муайян кардаанд, аз ҷумла:

- ҷоннок намудани таҷрибаи мусиқӣ ва ҳаёти мактаббачагон бо мақсади ворид намудан ба мавзӯ;

- шиносӣ бо дониши нав тавассути вазифаи аниқу саҳеҳ гузоштаи муаллим дар ҳалли якҷояи он бо хонандагон ва ҳулосабарориҳои хонандагон;

- мустаҳкам намудани дониш бо намудҳои гуногун, ки Д. Б. Кабалевский ин усулро усули асосӣ дар таълими мусиқии хонандагон меҳисобад [3, с. 38].

Усули ба пеш давида рафтани ва бозгашт ба ташаккули тасаввуроти ягонаи бутуни хонандагон дар бораи мусиқӣ равона шудааст. Дар Барномаи Д. Б. Кабалевский усули мазкур дар якҷанд сатҳи алоқамандӣ байни марҳилаҳои омӯзиш, мавзӯҳои чорум ва асарҳои мусиқӣ дар ҷараёни омӯхтани мавзӯҳои Барнома амалӣ мегардад. Барои мисол, дар Барномаи барои синфи 2-и Д. Б. Кабалевский чунин жанрҳои маишии марш, рақс ва суруд, ки ба кӯдакон аз синфи 1 шиносанд, ба чунин сифатҳои муҳими мусиқӣ, чун - маршӣ, рақсӣ, сарояндагӣ тағйир меёбанд [4, с. 27].

Дар сатҳи алоқамандӣ байни мавзӯҳои амалӣ сохтани ҷоруми усули номбаршуда боз ҳам аёнтар аст. Нимсолаи якуми синфи 3 «Мусиқии халқи ман» ном дорад, нимсолаи дуюм - «Байни мусиқии халқи ман ва мусиқии халқҳои гуногуни ҳудудҳо вучуд надоранд». Рӯ овардан ба асарҳои омӯхташуда, на танҳо такрори онҳо, балки дарки чизи шинос дар шартҳои мавзӯи навро дар назар дорад.

Усули драматургияи эҳсосотӣ муносибати эҳсосоти хонандагонро ба мусиқӣ фаъол мегардонад. Функсияи усули мазкур - «режиссура» сохтан, дар муайян кардани авҷи болоии он низ хеле муҳим мебошад.

Ҳар дафъа, ки мавзӯи нав садо медиҳад, хонанда дар он ҷое даст мебардорад, ки ба вай ин лаҳзаи мусиқӣ бештар маъқул аст; дигар асарҳои чунин хусусияту характер доштара ба ёд меорад. Ҳангоми шиносоии хонандагони синну соли хурди мактабӣ бо образҳои бештар мураккаби мусиқии «калонсол»-и классикӣ, истифода бурдани дарку фаҳмиши ҷуфти асарҳое, ки ҷараёни гӯшкуниро сабук мегардонад, муфид аст. Вай аз он иборат аст, ки ба ҳар як асари классикӣ дарку фаҳмишаш мушкултар намоишномаи

на чандон мураккаби монанд, аз рӯи таъбу завқ ҷудо карда мешавад, ки мазмуни онро бодикқат меомӯзанд, вақте ки онҳо вориди намоишнома мешаванд, ба онҳо таклиф мекунанд, ки акнун асари «ҷиддӣ» гӯш кунанд. Ба он хушҳолии таъби баланде, ки хангоми шунидани намоишномаи кӯдакона пайдо шуда буд, мегузарад.

Барои ҳамроҳ шудани кӯдакон ва ноболиғон ба фаъолияти хушу фаъолона, хангоми шунидани ӯ иҷро кардани асар Ю. Б. Алиев як қатор роҳу воситаҳои мусиқии мактаббачагони хурдсолро тавсия медиҳад. Аз ҷумла:

Ҳаракат. Бо ёрии ҳаракат «ба образ даромадан» ба кӯдакон осонтар аст. Онҳо дар ин вақт мусиқиро «бо тамоми ҷисмашон» ҳис мекунанд ва мазмуни онро ҷуқуртар дарк мекунанд. Азбаски дар синф ҷойи ҳаракат кам аст, онро дар курсӣ ништа ӯ дар назди парта рост истода, иҷро кардан мумкин аст. Ё ба гурӯҳҳои алоҳида пешниҳод кардан даркор аст, ки таҳти мусиқӣ қадқади партаҳо ҳаракат кунанд.

Ҳаракатҳо бояд сода бошанд, осон иҷро шаванд, бе ягон машққунии махсус, мавзуну раво ва бояд ба мусиқӣ мувофиқ бошанд. Масалан, агар мусиқӣ шӯх бошад - бо панҷаҳои даст дар ҳаво «рақсидан», ништа покӯбӣ кардан, рост истода ҳаракатҳои содатарини рақсиро иҷро кардан.

Таҳти мусиқии ғамгин ӯ ором бошад, оромона қадам задан (дар ҷой истода) ӯ бо дастҳо ҳаракатҳои мавзунро иҷро кардан. Таҳти «мусиқии сеҳрнок» кунҷковӣ ва ӯ тарс, хоҳиши пинҳон шуданро тасвир намудан.

Дар аввал беҳтар мешуд, ки ҳуди муаллим «намунаҳои муҳталифи ҳаракат»-ро ба хонандагон нишон диҳад. Кӯдакон бо тамоми ҳаёти таҳти навои мусиқӣ ҳаракат мекунанд, он асарҳое, ки бо ҳаракат алоқаманданд, бештар дар хотир мегиранду зиёд дӯст медоранд.

Оркестрбозӣ. Ин усул ба кӯдакон таассуроти иштирок дар иҷроқунии мусиқиро мебахшад. Барои иштирок дар бозӣ ба бачагони гурӯҳ бо навбат асбобҳои содатарини мусиқӣ дода мешавад: ҷӯбчаҳо, зангӯлачаҳо, қошукчаҳои ҷӯбин ва металлӣ (ҳамаи инро метавонанд аз хонашон биёранд). Таҳти садои мусиқии сабтшуда бачаҳо усули муаллим додара хоҳиши на он қадар иҷро карданро доранд. Вақте ки бачаҳо ба чунин бозӣ одат мекунанд, ба онҳо

пешниҳод кардан лозим аст, ки усулро худашон навозанд. Муаллим ҳангоми иҷрои мусиқӣ ишора мекунад, ки навбати кадом гурӯҳ бо асбоб баромад кардан фаро расидааст. Дар оркестр бояд тибқи оҳанги мусиқӣ: шоду хурсандона, бардаму хушҳол, баланд ё паст, нозуку маҳин, бо сеҳр ё тарс навозандагӣ намуд.

Бадохатан сурудани оҳанг. То ин ки хонандагон мазмуни эҳсосоти оҳангро хубтар дарк кунанд, ба онҳо пешниҳод карда мешавад, ки оҳангро бадохатан сароянд. Оҳанги шахсӣ, ки ба матни ғамгин, шоду хурсанд, сеҳрнок ва қаҳрамонӣ эҷод гардидааст, имкон медиҳад, ки асари мусиқии оҳангаш монанд пурратар дарк карда шавад.

Расмкашӣ. Баъд аз ду-се дарси ғӯшқунии такрорӣ, вақте ки бачаҳо оҳангро дар хотир нигоҳ доштанд, ба онҳо пешниҳод мешавад, ки ҳангоми шунидани оҳанг расми дар тасаввуроташон пайдошударо кашанд. Ин корро ҳамчун вазифаи хонагӣ ба бачаҳо супурдан мумкин аст, зеро он тасвирҳое, ки дар дарсҳои мусиқӣ дар хотир нигоҳ доштаанд, дар хона мекашанд. Ба ҳамин восита, ин таассуроти бардошта дар хотирашон то дер гоҳ боқӣ мемонад.

Усули ҳамдардӣ. Ин усули хосу комилан мувофиқи моҳияти эстетикидоштаи санъати мусиқӣ мебошад. А. А. Меликпошоев аҳамияти усули мазкурро дар санъати мусиқӣ муайян карда, зикр карда буд, ки агар пеш аз фаъолияти бошуурона аз рӯи қоидаҳо, кор бо истилоҳот, мафҳумҳо ва аломатҳо таҷрибаи эҳсосотию ҳиссиёти кӯдак истад, он гоҳ ҳуди таърихи санъат ба бачагон на ҳамчун маҷмӯи омилҳои беруна ва алоқамандии

объективӣ, балки чун маҳзани мазмунҳои маънавӣ бозмегардад, ки онро хонанда бо ҳамдардӣ қабул карда, ба он монанд дар таҷрибаи ботинии худ рӯҳи худро дарк карда, инкишоф медиҳад ва ҳамроҳ буданашро ба мероси фарҳанги инсоният ҳис мекунад.

Ҳар як усули маълумоти мусиқӣ, таълим ва рушди кӯдакон роҳу воситаҳои аниқу дақиқро дарбар мегирад. Усули проблемавӣ, тибқи гуфтаҳои Д. Б. Кабалеvский, алгоритми зерини амалу ҳаракатҳоро дар назар дорад: тавсиби возеҳу равшани масъалаҳою вазифаҳо аз ҷониби муаллим ва хонандагон, ҳулосабарориҳо.

Дар дарси мусиқӣ, чун қоида усулҳои гуногун, дар маҷмӯъ бо дарназардошти сарчашмаи донишазхудкунӣ, намудҳои фаъолияти бадеии кӯдакон, намудҳои дарс, ҳамчунин вазифаҳои рушду инкишофи қобилиятҳои бадеию эҷодии инсон истифода бурда мешавад.

Аз баррасии мухтасари мо бармеояд, ки мусиқӣ бо мазмуну мундариҷаи худ ба ҷаҳони маънавии инсон таъсири амиқ мерасонад. Он падидаи хеле мураккабест, ки фаҳмидану дӯст доштани «намунаҳои баландтарин»-аш кори сахлу осон нест.

Агар бо саъю талошҳои доимӣ тарбиятгирандагонро ба санъати мусиқӣ наздик кардан муяссар гардад, ин маънои онро дорад, ки роҳбари мусиқӣ ё муаллими мусиқӣ ҳаёти худро беҳуда нагузарондааст. Ҳамчунин, саъю талошҳои методии муаллим бояд ба он нукта равона гардад, ки мактаббачагонро тавассути мусиқӣ ба фикр кардан водор созад ва дар рӯҳияи ахлоқи ҳамида тарбия намояд. Ин корро танҳо шахси эҷодӣ – муаллими эҷодкор ба иҷро расонида метавонад.

АДАБИЁТ:

1. Абдуллин Э. Б. Бунёд ва таҷрибаи таълими мусиқӣ дар мактаби миёна. - М, 1983.
2. Атоев М. Нақши муаллими ихтисос дар тарбияи мусиқӣ. (Дастури таълимӣ). - Душанбе, «Паёми ошно», 2016.
3. Кабалеvский Д. Б. Таълими ақл ва дил. - М, 1981.
4. Кабалеvский Д. Б. Чӣ гуна ба кӯдакон дар бораи мусиқӣ сухан гӯем. - М. 1977.
5. Нарзуллоев Б. Х. Ташаккули фарҳанги этникии омӯзгори мусиқӣ [Текст] // Олами ҳунар. - Душанбе, 2011. - с.22-24.
6. Саидхонидов С.С. Баъзе масоили беҳдошти дарсҳои мусиқӣ. [Текст] // Маърифат. - Душанбе, 1991. №6. - с 42.

УСУЛҲОИ МУАЙЯНСОЗИИ ХУСУСИЯТҲОИ МАЪЛУМОТИ МУСИҚӢ

Дар мақолаи мазкур равиш ва методҳои вижагӣҳои маълумоти мусиқӣ аз ҷониби муаллиф мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Ба ақидаи муаллиф, дар муайян намудани усулҳо

"Назария ва методикаи маълумоти мусиқӣ" ба педагогикаи умумӣ така кардан амри зарурӣ аст. Ҳамзамон, меъёри интиҳоби усули кор дар мазмуни хусусиятҳои маълумоти мусиқӣ аз хусусиятҳои мундариҷаи маводи таълимӣ (мураккабии навгониҳои он), мақсадҳои муайяни педагогӣ, сатҳи омодагии бачаҳо, ҳаҷминин фардияти омӯзгор вобастагӣ дорад. Дар қатори усулҳои умумии педагогӣ "Назария ва методикаи маълумоти мусиқӣ" усулҳои шахсии худро дорад, ки сабаби он дар моҳияти эстетикӣ ва табиати оҳангнокии санъати мусиқӣ мебошад.

Таҳти усулҳои маълумоти мусиқӣ ҳаракатҳои муайяни омӯзгор ва хонандагон, ки барои ба даст овардани мақсади маълумоти мусиқии хонандагон нигаронида шудаанд ё ин ки тарзи кори муаллим ба хонандагон фаҳмида мешавад. Ин роҳу тарзҳои фаъолияти бо ҳам алоқаманди муаллим ва хонандагон, ки ба ҳаллу фасли масъалаҳои таълими мусиқӣ, тарбия ва инкишофи хонандагон равона гардидаанд, ҳеле муҳим ва зарурӣ мебошанд.

Калидвожаҳо: усул, маълумот, омӯзгор, таълим, тарз, фаъолият, педагогӣ.

МЕТОДЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ОСОБЕННОСТЕЙ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В настоящей статье автором рассматриваются особенности музыкального образования. По мнению автора в определении особенностей методов «Теории и методики музыкального образования» необходимо опираться на общую педагогику. В тоже время, нормы выбора метода работы в особенностях музыкального образования зависит от особенностей содержания учебного материала (его сложности и новизны), уровня подготовленности детей, также индивидуальности преподавателя. Наряду с общими методами педагогики «Теория и методики музыкального образования» имеет свои личные методы, особенности которых скрываются в эстетической сущности и природе музыкального искусства.

Под методами музыкального образования понимаются определённые действия учителя и школьников, направленные на реализацию целей музыкального образования учащихся.

Эти способы и методы взаимосвязанной деятельности учителя и учащихся, направленные на нарушение проблем музыкального воспитания и обучения, являются весьма важными и необходимыми.

Ключевые слова: метод, образование, преподаватель, способы, деятельность, педагогические сведения об авторе.

METHODS FOR DETERMINING THE FEATURES OF MUSICAL EDUCATION

In this article, the author discusses the features of musical education. According to the author, in determining the features of the Theory and methods of music education methods it is necessary to rely on general pedagogy. At the same time, the norms of choosing the method of work in the features of music education depend on the peculiarities of the content of educational material (its complexity and novelty), the level of preparedness of children, as well as the teacher's individuality. Along with the general methods of pedagogy, "Theory and methods of music education" has its own personal methods, the reason for which lies in the aesthetic essence and nature of musical art.

The methods of music education are defined as certain actions of a teacher and schoolchildren aimed at realizing the goals of music education of students.

These methods and methods of interrelated activities of the teacher and students, aimed at violating the problems of musical education and training, are very important and necessary.

Keywords: method, education, teacher, methods, activities, pedagogical information about the author.

Сведения об авторе: Собирзода Наврузшох - преподаватель ГОУ "Таджикский государственный институт культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде". E-mail: Navruz.shoh@mail.ru Телефон: 987 35 14 87

Information about the author: Sobirzoda Navruzshoh - teacher of the SEI «Tajik state Institute of culture and arts named after Mirzo Tursunzoda». E-mail: Navruz.shoh@mail.ru Telephone: 987 35 14 87

ҒИЧАК ВА МАВҚЕИ ОН ДАР САНЪАТИ МУСИҚИИ МАРДУМӢ

Дамдоров И. Д.

МДТ «Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода»

Мусиқии суннатии тоҷик таърихи басо қадим ва ғанӣ дорад. Дар ин хусус чандин муҳаққиқон ва муаррихону мусиқишиносони Осиёи Марказӣ, назари Т. С. Визго, Ф. М. Кароматов, ҳамчунин олимони варзидаи тоҷик, амсоли Н. Ҳакимов, Х. Азизов, А. Зубайдов, Х. Низомов, Р. Аминҷонов ва дигарон дар китобу мақолаҳои илмӣ-назариӣ хеш шарҳ додаанд. Дар баробари он, мусаллам аст, ки сози мусиқӣ дар рушду равнақи мусиқии суннатиамон мавқеи хосаеро пайдо намудааст. Яъне, баробари мусиқии суннатӣ соҳҳои мусиқии мо низ таърихи дурудароз доранд.

Яке аз олимони барҷаста ва мусиқишиноси тоҷик, профессор Наим Ҳакимов вобаста ба мусиқии суннатии халқи тоҷик зикр намудааст, ки: «таърихи фарҳанги мусиқӣ ва соҳҳои мусиқии халқи тоҷик беш аз 4,5 ҳазор солро фаро мегирад» [5, с. 3]. Дар ин маврид номбурда доир ба таносуби сози мусиқӣ дар фаъолияти инсон ибрази назар намуда, навиштааст, ки: «...сози мусиқӣ дар амалияи мусиқии анъанавӣ суннатӣ ба ҳайси атрибуту кумакдиханда падида мегардад, аммо дар садобарории он мавқеи инсон асосӣ аст» [5, с. 38].

Ғичак дар санъати мусиқии мардумии халқи тоҷик дар миёни соҳҳои халқӣ мавқеи хоса дорад. Он сози торӣ-камонии мусиқӣ буда, дар Осиёи Марказӣ, Эрону Афғонистон, баъзе ҷумҳуриҳои Қафқоз аз даврҳои қадим бо номҳои гуногун маъмул буд. Тавре ки муҳаққиқи маъруфи тоҷик Ҷураҳон Обидпур зикр кардааст: «...онро тоҷикон - ғичак, озариҳову арманиҳо - кеманча, афғонҳо - дилрабо, ҳиндуҳо - сиринча меноманд» [6, с. 3].

Муҳаққиқон таърихи пайдоиши ғичакро ба асрҳои 9-10 нисбат медиҳанд. Ҳанӯз дар асри 15 Мавлоно Абдурраҳмони Ҷомӣ аз садои дилнавози ин соз ба вачд омада, дар бораи садои ғичаку ғичакнавоз чунин гуфтааст:

*Садои он ғичакам кушту шакли он ғичакӣ,
Ки шӯри маҷлиси ушшоқ шуд зи пурнамакӣ.*

Вобаста ба ин «...мусиқишинос, мутриб ва шоири асрҳои 16-17 Дарвешалии Чангии Бухорӣ дар асараш «Тухфат-ус-сурур» пайдоиши ғичакро дар Осиёи Миёна ба асри

10 ҳамл карда, ихтироъгари онро Абуалӣ ибни Сино ва Носири Хусрав ном бурадааст» [6, с. 3].

Зайниддин Маҳмуди Восифӣ дар асари худ «Бадоеъ-ул-вақоеъ» дар бораи сози мусиқии ғичак ва дар бораи Саид Аҳмади Ғичакӣ ном шахс ёдовар шуда, чунин ибраз доштааст: «саромеди созандагон писари устод Саид Аҳмади Ғичакӣ буд, ки гардуни ҷоми заррини хуршеди ховари аз барои тоси ғичаки ӯ муносиб медид» [3, с. 69].

Восифӣ Саид Аҳмади Ғичакиро бехтарин ғичакнавози ин давра шуморида, ба ҳунари волои ӯ баҳои баланд додааст. Тавре муҳаққиқи осори ӯ А. Болдирев менависад: «дар 12 мақом ва бисту чаҳор шӯба ва шаш овоз ва ҳафт даҳ (бахр) усул, ки қуллӣи мусиқӣ аст, амале баста ва сози ғичакро бисёр хуб менавохт» [3, с. 69].

Инчунин, доир ба сози ғичак дар рисолаи Дарвешалии Чангӣ (асри XVII) иттилооте пайдо мекунем, ки «пайдоиши он ба давраи Маҳмуди Ғазнавӣ тааллуқ дорад ва ихтирооти онро ба Носири Хусрав ва Абуалӣ ибни Сино мансуб медонанд» [4, с. 19].

Муҳаққиқони соҳа А. Ҳофизов ва М. Отахонов зикр кардаанд, ки соҳҳои мусиқии тоҷик таърихи қадимаеро соҳиб мебошанд. Мавҷудияти онҳо ба қарнҳои пеш аз мелод пайвастагӣ дорад. Алалхусус, соҳҳои мусиқии рубоби бадахшӣ, дойра, таблак, уд, барбат ва ғайра.

Сози ғичак низ аз ҷумлаи он соҳҳои қадимӣ буда, дар байни халқиятҳои гуногуни ҷаҳон мақоми махсусеро ишғол менамояд. Дар рӯзгори санъати навозандагӣ бошад «сози ғичак бо ҳушовозии худ сол аз сол ҳаводорону мухлисони зиёди ҳудро пайдо карда истода, дар таълиму тарбияи ҷавонон саҳмгузор шуда истодааст» [1, с. 3 - 4].

Олим ва муҳаққиқи маъруф, профессор Ф. М. Кароматов дар китоби таҳқиқии хеш «Узбекская инструментальная музыка» навиштааст: «Аз рӯи шарҳи соҳҳои мусиқӣ дар рисолаҳои мусиқии олимони асри миёна, алалхусус Абдурраҳмони Ҷомӣ (асри XV) ва Дарвешалии Чангӣ (асри XVII) онҳо то ба даври мо бидуни ягон тағйироти қуллӣ расидаанд». Яъне, метавон гуфт, ки аксари

созҳои мусиқии халқии мо дар шакли аслии хеш бидуни тағйироти ҷиддӣ то ба мо расида, амал мекунанд.

Воқеан, дар дар санъати мусиқии мардуми тоҷик нобиғаҳое ҳастанд, ки сози ғичакро дар сатҳи баланд иҷро мекунанд ва дар ин соҳа мактаби худро доранд. Аз ҷумла, Мусаввар Минаков, Ҳаким Маҳмудов, Қиматшоҳ Давлатшоев, Саидназар Файзов, Қиматшоҳ Қадамшоев, Сайфиддин Неъматуллоев, Достӣ Орзуев, Шайхалӣ Файзонов, Анвар Баротов, Абдурахмон Тошматов, Амиралӣ Ҳафизов, Умари Темур, Ҳасан Пиров, Шариф Камолов, Абдусалом Раҳимов, Носирҷон Азизов, Амонҷон Бобомуродов ва дигарон мебошанд. Ин навозандагони ҷирадаст бештар суруду навоҳои халқиро иҷро менамоянд ва дар раванди иҷрокунандагии ин сози мусиқӣ на танҳо ба иҷрои оҳангҳои устодони Шашмақому Фалак ва оҳангҳои мардумӣ, инчунин дар иҷрои асарҳои мусиқии баландмазмуни классикони ҷаҳонӣ низ маҳорати баланди иҷрокунандагии касбӣ нишон дода, имкониятҳои нав ба нави санъати иҷроии сози ғичакро ба муҳлисонӣ сомеғонӣ он таъкид намудаанд.

Яке аз шоирони шинохтаи тоҷик Муҳаммадалишо Ҳайдаршо дар васфи ғичакнавози мумтози тоҷик Худоёр Курбонбеков бо чунин суханҳо шеър эҷод намудааст:

*Овози ту маҳин - маҳин,
Бар гӯш ояд ширин - ширин.
Ғичак, бигӯ, бигӯ, чаро
Нагма дорӣ гамгин-гамгин?*

*Мутриби ҷон, ғичак навоз,
Ҷон ба қурбон, ғичак навоз.
Як дам навозишам бикун,
Ороми ҷон, ғичак навоз.*

Дар шеър шоир, ҳамчунин сози ғичакро васф намуда, оромкунандаи ҷисму ҷон маънидод кардааст. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки мавқеи сози ғичак дар фарҳанги халқи тоҷик ҳеле баланд буда, ифодакунандаи ғаму андуҳи мардум ба шумор меравад.

Дар сози ғичак суруду таронаҳои халқӣ, фалакӣ, ғарибӣ, рок низ навохтаву сароида мешаванд. Яке аз беҳтарин навозандагони ин соз - Ҳофизи халқии Тоҷикистон Файз Ҷорӯбов, ромишгарони мумтоз Қиматшоҳ Давлатшоев, Мусаввар Минаков, Саидназар Файзов, Қиматшоҳ Қадамшоев, Сайфиддин Неъматуллоев ҳисобида мешаванд.

Масъалаи муҳими дигар ин омӯзонидани сози ғичак ба наслҳои оянда мебошад. Айни

замон дар омӯзиши сози ғичак мактабҳои мусиқӣ саҳми ҷашмрас доранд. Яке аз муссисаҳои асосӣ ё заминавии омодакунандаи мутахассисони соҳаи фарҳанг ва санъат ин МДТ “Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода” ба шумор меравад. Дар донишқада базаи моддӣ-техникӣ барои омода намудани мутахассисони созҳои халқӣ муҳайё карда шудааст. Хатмкунандагони ин даргоҳ дар бозори меҳнат мавқеи намоён доранд. Онҳо навозандагони хуби сози ғичак ба шумор рафта, саҳми худро дар рушди он гузоштаанду мегузоранд. Бархе аз онҳо, аз ҷумла Ҳамрокул Ҷумъаев, Абдурахмон Тошматов, Амирбеки Мусо, Ҳасан Пиров, Умари Темур ин созро ба шогирдон меомӯзонанд. Устоди варзидаи соҳаи ғичак Амиралӣ Ҳофизов тамоми умри бобаракати хешро барои инкишофи санъати навозандагии ғичак, тарғиби ин соз ва тарбияи насли наврас бахшидааст. Чандин шогирдонро дар ин роҳ тарбия намуда, ба камол расонидааст. Яке аз ҳунармандони варзида ва донишмандони мусиқии созии тоҷик, алаҳхусус сози ғичак профессор Ҷураҳон Обидпур дар бораи устод чунин ибрози ақида кардааст: “Мураттиби маҷмӯаи мазкур, омӯзгор - ғичакнавоз, дотсент Амиралӣ Ҳофизов дар тӯли зиёда аз 40 соли фаъолияти омӯзгориаш шогирдони зиёдеро ба воя расонида, якчанд дастурҳои таълимиро барои сози ғичак таълиф намудааст, ки “Ғичакнавози наврас” яке аз онҳост. Асарҳоро аз сода ба мураккаб мураттаб сохта, тарзу услуби навохтану ангуштгузориашонро дар ҷиесаҳо ишорат намудааст. Штрихҳои мувофиқро дар асарҳо тавсия карда, қори омӯзгориву навозандагиро дар азбар намудани ҷиесаҳо як қадар осон намудааст” [6, с. 4].

Яке аз проблемаҳои асосие, ки дар ин соҳа ҷой дорад, набудани лабораторияи махсуси созҳои мусиқӣ мебошад. Чунин лаборатория дар даврони шӯравӣ дар Ҷумҳурии Ўзбекистон дар назди Консерваторияи миллии шаҳри Тошканд таъсис дода шуда буд, ки то имрӯз асбобҳои мусиқиро дар сатҳи ҳеле баланд сохта, ба истифода медиҳад. Айни замон сози ғичак ва дигар асбобҳои мусиқии ба талабот ҷавобгӯ дар бозори кишвар аз дигар давлатҳо ворид мешаванд, ки арзиши ҳеле баланд доранд. Норасоии асбобҳои мусиқӣ дар раванди таълим низ ба ҷашм мерасад. Донишҷӯён ба асбоби мусиқӣ таъмин нестанд, ки ин омил метавонад ба сатҳи сифати таълим таъсири манфӣ расонад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон устоҳои соҳҳои мусиқӣ бошанд ҳам, бинобар набудани стандарти ягонаи сохтани соҳҳои миллий ва камёфт будани таҷҳизот барои сохтани онҳо соҳҳои пешниҳодшаванда сифати баланд надоранд ва ба талаботи замони муосир ҷавобгӯ намебошанд. Бо вучуди камбудҳои мавҷуда, устоҳои ҷирадасти тоҷик, ба мисли П. П. Посевин (Душанбе), Зайниддин Начмиддинов (Душанбе), Хайрулло Савров (Норак), Усто Ғуломи Ховалингӣ, М. Галимов (Сугд), Давлатшоҳ Рачабеков (ВМКБ) ва дигарон дар сохтани соҳҳои миллий саҳми босазо гузоштаанд.

Яке аз ин созтарошони шинохта Зокир Алибеков мебошад. Ӯ санъати созтароширо аз падараш А. Алибеков омӯхтааст. Дар давоми чандин сол якҷо бо падар қору ғазолият карда, ба сохтани соҳҳои мухталиф ба ӯ ёрӣ расонда, бо гузашти вақт ҳамчун устои созтароши варзида маъруф шудааст. Усто Зокир Алибеков имрӯз бештар соҳҳои рубоб, рубоби афғонӣ, ғичак, тор, сози туркӣ метарошад. Сифати соҳҳои омоданамудаи усто Зокир нисбат ба соҳҳои дигар устоҳо фарқ мекунад. Зеро мактаби қавии созтарошии падарро хуб азхуд намудааст. Ӯ то ҳанӯз аз усули созтарошии падар истофода мебарад ва ба тамоми нозуқиҳои сохти сози мусиқӣ аҳамият медиҳад. Яке аз ҷиҳатҳои муҳими соҳҳои мусиқиаш дар он мебошад, ки ба сифати дастаҳои сози ғичак, рубоб, тор ва соз аҳамияти махсус медиҳад. Зеро аз сифати хуби дастаи сози мусиқӣ садо ва ҳамсадоҳои хуби мусиқӣ ба миён омада, завқи навохтани хунармандро афзун мегардонад. Вале, оё бо як гул баҳор мешавад?

Ҳоло дар назди Консерваторияи миллии Тоҷикистон ба номи Т. Сатторов устоҳонаи махсуси созтарошӣ мавҷуд мебошад. Дар он созтарошони ватанӣ навъҳои гуногуни соҳҳои миллиро сохта, ба истифода медиҳанд. Вале ин барои қонъ гардонидани бозори ватанӣ кофӣ намебошад.

Хушбахтона, бо ибтикори Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон солҳои 2019-2021 “Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва хунарҳои мардумӣ” эълон гардиданд. Хуб

мешуд, ки дар давоми ин солҳо барои рушди соҳаи санъати мусиқии мардумӣ бо иқдоми навбатии Ҳукумати мамлакат дар назди МДТ “Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода” як лабораторияи махсуси созтарошӣ сохта, ба истифода дода шавад.

Дар омӯзиши сози ғичак ва низоми овозии дастаи он дар таносуби мусиқии суннатӣ ба хулосае омадем, ки масъалаи омӯзиши асосҳои мусиқии суннатӣ дар таносуби сози мусиқии ғичак хеле бамаврид ва муҳимму зарурӣ ба шумор меравад. Махз дар таносуби сози мусиқӣ усули дақиқу амиқ омӯхтани ҷиҳатҳои муҳими мусиқии сунатии мардуми тоҷикро метавон дид. Зеро дар заминаи дастаи овозии соз унсурҳои мусиқӣ мушаххас аён гашта, муҳимтарин ҷиҳатҳои мусиқӣ равшан мегардад. Ба андешаи мо, ҳама соҳҳои мусиқии суннатии мо чунин мавқеъро доранд ва моҳияти онҳоро ҳуди навозанда дар таносуби мусиқӣ метавонад муайян намояд.

Табиист, ки ҳама масъалаҳои мавҷударо дар доираи як мақола шарҳу баррасӣ намудан имконнопазир аст. Баррасии амиқи ин мавзӯ бароямон имкон медиҳад, аз як тараф, мероси мусиқии суннатӣ ва муосирамонро тавассути ин соз аз нигоҳи илмӣ-тахассусӣ шиносем ва аз тарафи дигар, вазъи кунунии омӯзиши ин соз ва мураттабии дастуру барномаҳои таълимии онро дар мусиқишиносии ватаниамон муайян намоем.

Имрӯз мусиқии миллии мо, тавре ки маълум аст, бештар дар асоси усулҳои мусиқии аврупоӣ омӯхта мешавад, аммо, новобаста ба ин асолат ва нозуқиҳои мусиқии суннатиамон он ҳаргиз бо чунин усул дақиқ омӯхта намешавад. Зеро ҳуди соҳҳои мусиқӣ дар заминаи хусусиятҳо ва нозуқиҳои мусиқии миллий офарида шуда, шакли асили худро пайдо кардаанд. Аз ин сабаб шаклу сохтори дастаи овозии сози мусиқиамонро, дар навбати худ, дар асоси мусиқие, ки дар он иҷро мешавад, метавонем маънидод намоем. Аз ин рӯ, бо омӯзиши нозуқиҳои сози мусиқӣ мо, ҳамзамон, нозуқиҳои мусиқии суннатиамонро метавонем ҳамаҷониба мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор бидеҳем.

АДАБИЁТ:

- 1.Беляев, В. М. Музыкальные инструменты Узбекистана [Текст] / В.М. Беляев. - М.: Госмузиздат, 1933. - 132 с.
- 2.Зайниддин Восифӣ. Бадоеъ-ул-вақоъ / Зайниддин Маҳмуди Восифӣ; матни интиқоди бо мукаддима ва феҳристҳо ба қалами А.Болдерев. - Москва, 1961. - Ҷ.!

3. Низомов Х. Созшиносӣ. [Матн] - Душанбе : «Адиб», 2016 - 132 с.
4. Семёнов А.А. Среднеазиатский трактат по музыке Дарवेशалии Чангӣ (XVII века) / Сокращённое изложение персидского (таджикского) текста с введением, примечаниями и указателем. - Ташкент.: 1946 - 78 с.
5. Ҳақимов Н. Г. Музыкальная культура таджиков: древнейшая, древняя, раннесредневековая история. - Худжанд, 2004. - 605 с.
6. Ҳофизов А. Ғичакнавози наврас. Қисми 1. Мухаррир: Профессор Чурахон Обидпур. - Душанбе : «Адабиёти бачагона», 2014. - 94 с.

ҒИЧАК ВА МАВКЕИ ОН ДАР САНЪАТИ МУСИҚИИ МАРДУМӢ

Дар мақолаи мазкур оид ба сози ғичак ва мавкеи он дар санъати муסיқии мардумӣ маълумоти мухтасар оварда шудааст. Яъне, сози муסיқӣ ва муסיқие, ки дар асоси низоми нағмоти он эҷод ва иҷро мешавад, аз мавзӯҳоест, ки то ҳанӯз дар муסיқии таърихи ватаниамон дақиқ мавриди омӯзиш қарор нагирифтааст. Дар баробари дигар соҳҳои муסיқӣ мавкеи сози ғичак дар рушду равнақи санъати муסיқии миллӣ аён ба назар мерасад. Ҳам дар навъи муסיқии халқӣ (фалак, рубоӣ) ва классикӣ (маком) барои иҷрои асарҳои якканавозиву ҷӯрнавобӣ бо дигар соҳҳои муסיқӣ ва овоз, инчунин дар навъи муסיқии касбии композиторӣ (дар оркестри соҳҳои миллӣ) мавриди истифода қарор дошта, дар маҷмӯъ дар фарҳанги муסיқии миллӣ нақши муассирро пайдо кардааст. Аз ин нуктаи назар, омӯзиши ғичак ва санъати иҷрои он хеле муҳим арзёбӣ шудааст.

Калидвожаҳо: санъати муסיқӣ, ғичак, муסיқӣ, сози халқӣ, мутриб, соз, навозанда, санъат.

ГИДЖАК И ЕГО РОЛЬ В МУЗЫКАЛЬНОМ НАРОДНОМ ИСКУССТВЕ

В данной статье рассматривается место и роль гиджака в музыкальном народном искусстве. Гиджак- это музыкальный инструмент, музыка звучащая и исполняемая на нём, является одной из тем, которая еще не изучена до конца отечественными искусствоведами и музыковедами. Наряду с другими музыкальными инструментами очень заметна роль гиджака в развитии и совершенствовании национального народного искусства. И в народной музыке (фалак, рубаи), и в классической (маком) для сольного исполнения и исполнения с другими музыкальными инструментами, а также в профессиональной композиторской музыке (в оркестре народных инструментов) используется гиджак. Он играет важную роль в музыкальной национальной культуре. С этой точки зрения, изучение гиджака и искусства его исполнения является очень важным, необходимым и своевременным.

Ключевые слова: музыкальное искусство, гиджак, музыка, народный инструмент, музыкант, исполнитель, инструмент, искусство.

GIJAK AND ITS ROLE IN MUSICAL FOLK'S ART

This article discusses the place and role of gijak in musical folk art. Gijak is a musical instrument, music is played and played on it, is one of the topics that has not yet been fully studied by Russian art critics and music scientists. Along with other musical instruments, the role of gijak in the development and improvement of national folk art is very noticeable and in folk music (falak, rubayi) and classical (poppy) for solo performance and performance with other musical instruments, as well as in professional composer music (in the orchestra of folk instruments) gijak is used. It plays an important role in the musical national culture. From this point of view, the study of gijak and the art of its execution is very important, necessary and timely.

Keywords: musical art, gijak, music, folk instrument, musician, performer.

Сведения об авторе: Дамдоров Ифтихор Додихудоевич – преподаватель кафедры музыкального искусства ГОУ “Таджикский государственный институт культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде”. Тел.: 901047827. Адрес: 734032, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Борбад 73а.

Information about the author: Damdorov Iftikhor Dodikhudoevich – doctor PhD on musical art specialty of the SEI «Tajik state Institute of culture and arts named after Mirzo Tursunzoda». Tel.: 901047827. Address: 734032, av. 73a. Borbad, Dushanbe, Tajikistan.

УДК 621. 397 (575.3)

ВОСИТАӢОИ АХБОРИ ОММАИ ЭЛЕКТРОНӢ - ИНЪИКОСГАРИ ФАРӢАНГИ МИЛЛӢ

Муъминҷонов З.

МДТ “Донишкадаи давлатии фарӢанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода”

Имрӯз дар замони ҷаҳонишавӣ бе илму инноватсия, технологияҳои иттилоотиву коммуникатсионӣ ва ташаккули ҷаҳонбинии техникӣ қадаме ба пеш гузоштан аз имкон берун аст. Аз ин рӯ, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни ироаи Паёми навбатиашон ба Маҷлиси Олӣ ва вохӯриашон бо олимони кишвар Вазорати маориф ва илмро вазифадор намуданд, ки дар асоси талаботи нав ва бо мақсади мутобиқ сохтан ба меъёрҳои байналмилалӣ, инчунин баланд бардоштани сифати таълим стандартҳои давлатӣ ва нақшаву барномаҳои таълимиро дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот таҷдиди назар кунанд. Бобати дурнамои рушди илм, маориф, бехтар намудани омӯзиши илмҳои табиӣ ва риёзӣ дақиқ, ташаккул додани тафаккури техникӣ, вусъат бахшидан ба навовариву ихтироъкорӣ, баланд бардоштани сатҳу сифати тарбияи кадрҳо вазифаи таъхирнопазири ин давра башумор меравад.

“Асри ХХI замони пешрафти бесобиқаи илм ва техникаву технологияҳои навин мебошад. Дар чунин шароит рушди минбаъдаи ҳар кишвар аз дастгирӣ ва дар истехсолот ҷорӣ кардани дастовардҳои илмӣ вобастагии амиқ дорад. Вобаста ба ин, мо дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 ба сармояи инсонӣ диққати аввалиндараҷа додаем. Зеро дар шароити кунунӣ тавачҷуҳ ба неруи зеҳнӣ ва сармояи инсонӣ аҳамияти беш аз пеш пайдо карда, ба нишондиҳандаҳои рушди иҷтимоиву иқтисодии кишвар таъсири амиқ мерасонад”[13]. Аз ин рӯ, дар доираи рушди илмҳои муосир саноатукунонии босуръати кишвар ҳадафи ҷоруми стратегияи мамлакат

эълон шудааст. Дар ин раванд густариши истифодаи технологияҳои муосир дар тамоми соҳаҳои иқтисоди миллӣ, тақвияти тафаккури техникӣ аҳолӣ, пеш аз ҳама, ҷавонон барои пешрафти илмҳои бунёдӣ ва техникӣ технологияи фазои мусоид фароҳам хоҳад овард. Маҳз бо ҳамин мақсад Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон солҳои 2020-2040-ро “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиӣ, дақиқ ва риёзӣ” эълон намуданд, ки он ба рушди тафаккури техникӣ ва тавсеаи ҷаҳонбинии илмӣ ҷомеаи тақдирӣ хоҳад бахшид. Вобаста ба ин, дар шароити ҷаҳонишавӣ, вусъати рақобатҳои геополитикӣ, авҷгирии зухуроти хатарноки ифротгароиву терроризм ва дигар мушкилоти глобалӣ таҳқиқи ҳамаҷонибаи афкори фалсафӣ ҳуқуқӣ, иҷтимоиву сиёсӣ ва ахлоқиву маънавӣ талаби замони бӯда, омӯзиши фарҳанги моддиву ғайримоддии миллат бояд самти афзалиятноки таҳқиқоти илмӣ бошад. Мақоми муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ на аз рӯи шумораи хатмкардагон, балки вобаста ба шумораи хатмкардаҳои бо қор таъминшуда ва дастовардҳои илмӣ дар истехсолот татбиқгардида муайян карда шаванд. Зеро дар ҳама қор нишондиҳандаи асосӣ ин натиҷаи он мебошад. Дар идомаи ин ҳар як шахрванди ҳештаншинос ба тақдирӣ халқу давлат, гузаштаву имрӯза ва ояндаи пурифтихори Тоҷикистони соҳибистиклол бетараф набояд бошад. Мо бояд ҳамеша бо зиракиву хушёрӣ асолати давлатдорӣ миллиро ҳифз намоем, амнияти давлат ва ҷомеа, сулҳу субот ва ваҳдати миллиро ҳамчун пояи устувори давлати соҳибистиклоли Тоҷикистон мисли гаҳвараки чашм ҳифз кунем.

Имрӯз шумораи рӯзнамаҳои , ки дар Тоҷикистон ба қайд гирифта шудаанд, аз

300 номгӯй зиёд аст, ки тахминан фақат 50 ададаш давлатӣ мебошад. Қариб 200 маҷалла чоп мешавад, ки аз ин танҳо ҳудуди 15 номгӯйро маҷаллаҳои давлатӣ ташкил медиҳанд. 9 агентии иттилоотӣ фаъолият мекунад, ки танҳо АМИТ «Ховар» мақоми давлатӣ дорад. Ғайр аз ин, ба ҷуз шабакаҳои давлатии телевизион ва радио, беш аз 70 шабакаи ғайридавлатии телевизиону радио ба қайд гирифта шудааст. Бар замми ин ҳама, шабакаи интернет бо садҳо саҳифаю сомона ва шабакаҳои иҷтимоӣ ба мо иттилооту маълумот мерасонад. Аз рӯи баъзе маълумот беш аз 1,5 миллион нафар аҳолии кишвари мо аз интернет ва 3 миллиону 800 ҳазор нафар аз телефонҳои мобилӣ истифода мебаранд. Яъне, имрӯз бозори иттилоот хеле бой аст, ки дар он ҳам бо донишманду ҳам бо ашхоси бесавод, ҳам бо одамони асил, ҳам бо фиребгару ханнот, ҳам бо вататандӯсту ҳам бо бегонапараст ва экстремисту террористон вохӯрдан мумкин аст. Ин бозор мисли баҳри бетагест, ки агар кас шиновар набошад, ғарқ мешавад. Аз ин рӯ, бояд таъкид намоем, ки воситаҳои ахбори оммаи электронӣ дар раванди ташаккули афкори ҷомеа, хусусан тафаккури ҷавонону наврасон нақши асосӣ мебозанд ва бинобар ин, зиндагӣ дар ҷомеаи иттилоотӣ аз ҳар яки мо масъулиятшиносиро талаб менамояд. Дар чунин замон мо бояд хубро аз бад чудо карда тавонем, то ки дар ғафлат намонем.

Ба воқеияти имрӯза иддае аз расонаҳо, рӯзноманигорон ва ба ном коршиносону блогерҳо бо ғараз иттилоот ва андешаи хешро менависанд. Ҷавонони гумроҳро ба худ ҷалб мекунад. Ҷавонон бояд хушёру зирак бошанд ва ба навиштаҳои фейкӣ аз тариқи шабакаҳои иҷтимоӣ бовар накунад. Дар ҳалли масъалаҳои вобаста ба ҳаёти ҷавонон фаъолона саҳмгузор бошанд, ба таблиғоти бардурӯғи ҳар гуна ҳизбу ҳаракатҳои ифротӣ дода нашаванд, илму дониш омӯзанд, ба халқу Ватан хизмати содиқонаю софдилона кунанд, сарзамини аҷдодии худро беш аз ҳарвақта дӯстдоранд. Ба ҷои ҳар гуна видеоролиқҳои беамзмуне, ки дар сомонаҳои иҷтимоӣ гузошта мешаванд, хуб мешуд силсиларолиқҳои фарҳангӣ, ки хусусияти тарбиявӣ доранду фарҳанги

миллии моро инъикос ва тарғиб менамоянд, ба намоиш гузошта шаванд.

Воситаҳои ахбори оммаи электронӣ имрӯз аз ҳама бештар барои мардум дастрас мебошанд. Вақтҳои охир таваҷҷуҳ ба Интернет зиёд шуда истодааст. Тариқи телефони мобилӣ имкони дидан, шунидан ва хондани рӯйдод, воқеаи навтарини ҷаҳон имконпазир гардидааст. Олими соҳаи журналистика Ҷовид Муқим дуруст зикр мекунад, ки: “Дар вазъияти имрӯза истифодаи иттилоӣ мултимедиявӣ ба расонаҳои онлайнӣ бартарият медиҳад. Зеро истифодабарандаи Интернет имкони васеи интихоби маводро дорад, ки дар кадом ҳаҷм ҷӣ хонад, чиро гӯш кунад ё тамошо намояд. Ў метавонад танҳо сарлавҳа ва лиди маводро назар кунад ва иттилоӣ ба худ ҷолибро ҷӯё шавад” [7, с. 19]. Дар шабакаи Интернет мо бо саҳифаҳои “Интернеттелевизион”, “Интернетрадио”, “Интернетгазета” ва сомонаҳои зиёди иҷтимоӣ вохӯрем. Яъне, технологияи иттилоотӣ бо суръати қайҳонӣ пеш рафта истодааст.

Вобаста ба ин, дар даврони соҳибистиклолӣ бо дастгирии бевоситаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба рушди воситаҳои ахбори оммаи электронӣ пойдевори мустаҳкам гузошта шудааст. Барои мисол, агар то соҳибистиклолӣ дар Тоҷикистон як телевизион бо номи “Тоҷикистон” фаъолият мекарда бошад, баъди истиқлолият то ба имрӯз 31 телевизиони ғайридавлатӣ дар шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ ва 7 телевизиони давлатии ҷумҳуриявӣ соҳавӣ: “Сафина”, “Ҷаҳоннамо”, “Баҳористон”, “Варзиш”, “Синамо”, “Футбол” ва “Шаҳнавоз” таъсис ёфта, фаъолият доранд. Аз ҷиҳати технология телевизионҳои давлатӣ пурра ба формати HD, яъне рақамӣ гузашта, сифати паҳши онҳо ҷавобгӯ ба меъёрҳои байналмилалӣ гаштааст. Мебояд гуфт, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳатто пештар аз Федератсияи Русия ба формати рақамӣ гузашт, ки ин ҷаҳиши бузургест дар соҳаи технологияи телевизионӣ. Аммо сифати барномаҳои телевизионӣ вобаста ба пешрафти технология оё ҷавобгӯи замон аст? Вобаста ба ин мавзӯ ҷандин таъкидҳои Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар

мулоқотҳояшон бо кормандони воситаҳои ахбори омма ба ёд овардан кофист, ки аз касбияти баъзе кормандони телевизиони давлатӣ нигаронӣ намуда буданд.

Дар ҳақиқат норасоҳои чудоғонаи касбӣ аз барномаҳои иттилоотӣ сар карда, то барномаҳои таҳлилӣ ва публитсистикаи бадеии телевизионӣ ба назар мерасанд, ки он бинандаро ба ҷои ҷалб кардан аз тамошои он дур месозад. Имрӯз вақти он расидааст, ки аз барномаҳои шаблонӣ якранг даст кашада, барои таҳияи барномаҳои пурмазмун бо мавзӯҳои доғи рӯз, бо истифода аз жанрҳои иттилоотӣ таҳлилӣ ва публитсистикаи бадеӣ, кӯшиш ба харҷ дода шавад. Шабакҳои телевизионӣ вобаста ба соҳаи муайяншудаашон барномаҳо таҳия намоянд, на ин ки ҳама якранг бошанд.

Рушди технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ ва ҷомеаи иттилоотиро бе шабакаи Интернет тасаввур намудан ғайриимкон аст. Дар раванди истифодабарии Интернет бо ду мушкилот рӯ ба рӯ шудан мумкин аст:

1. Ташаккулдиҳии контенти миллий ва инфрасохтори иттилоотии кишвар бо роҳи ташаккул додани ҳукумати электронӣ ва бо забони тоҷикӣ сохта ба истифода додани системаҳои иттилоотии соҳавӣ ба роҳ мондани хизматрасониҳои электронӣ ва ғайра;

2. Таъмин намудани амнияти иттилоотии мамлакат (таъмин намудани амнияти инфрасохтори иттилоотии мамлакат, боз ҳам баланд бардоштани саводнокии шаҳрвандон дар истифодабарии компютер, тайёр намудани мутахассисони соҳаи технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ, ҷомеаи фазои иттилоотии мамлакат аз таҳдидҳои кибертерроризм ва киберэкстремизм ва киберҳамлаҳо дар раванди маъракаи муҳими сиёсӣ фарҳангӣ.

Махсус мебошад таъкид кард, ки тайи ду даҳсолаи охир дар шабакаи Интернет зершабакаҳои мухталифи иҷтимоӣ ба вучуд омадаанд, ки онҳо хусусиятҳои ба худ хосро доро ҳастанд. Агар аз як тараф шабакаҳои иҷтимоӣ манбаи иттилоот, васеъ кардани ҷаҳонбинӣ ва иртиботи доимӣ

одамон бошанд, аз тарафи дигар сарчашмаи тарғибу ташвиқи андешаҳои ифротӣ низ ба шумор рафта, ҳамчун унсури таъсиррасон ва тарғибу ташвиқ дар ҷараёни маъракаи муҳими сиёсӣ фарҳангӣ истифода шуданашон мумкин аст.

Дар шабакаи Интернет айни ҳол чунин шабакаҳои иҷтимоӣ: «Facebook», «Twitter», «LinkedIn», «Telegram», «WhatsApp», «Wechat», «IMO» «Instagram» «В Контакте», «Одноклассники», «Viber», «Мой мир» «Мир тесен», «Yandex: Мой круг», «BeOn» ва ғайра мавҷуданд. «Facebook» ҳамчун бузургтарин шабакаи иҷтимоӣ интернетӣ дар ҷаҳон ба ҳисоб рафта, мувофиқи омили охир онро ҳар моҳ беш аз 2,2 миллиард сокини сайёра, аз ҷумла садҳо нафар шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ба таври васеъ истифода мебаранд.

Натиҷаи тадқиқоти сотсиологӣ нишон медиҳад, ки истифодабарандагони сомонҳои интернетӣ дар миёни ҷавонони Тоҷикистон низ зиёд ба назар мерасанд. Соли 2019 Маркази тадқиқоти «Зеркало» дар мавзӯи «Дар Тоҷикистон кӣ ба чӣ бартарӣ медиҳад: оид ба афзалияти ВАО миёни аҳоли» таҳқиқот гузаронида, маълум намудааст, ки бештари истифодабарандагони Интернет дар кишвар дар «Youtube», «Одноклассники» ва «Facebook» фаъол мебошанд. Гузашта аз ин, серистифодатарин шабакаҳои иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон «IMO» ва «Viber» ба шумор мераванд. То моҳи декабри соли 2019 дар Тоҷикистон 645 500 нафар истифодабарандаи «Facebook» ба қайд гирифта шудааст, ки 6,8% аҳолии кишварро ташкил медиҳанд.

Мувофиқи маълумоти «Data Reportal», то моҳи январӣ соли 2020 шумораи умумии истифодабарандагони Интернет дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 2,42 млн. нафар буда, рушди солонаи он 15%-ро ташкил медиҳад. Инчунин, то январӣ соли 2020 дар Тоҷикистон 490 ҳазор нафар истифодабарандаи фаъоли «Instagram», 240 ҳазор нафар истифодабарандаи фаъоли «Facebook», 53,3 ҳазор истифодабарандаи фаъоли «LinkedIn» ва 11,6 ҳазор нафар истифодабарандаи фаъоли «Twitter» сабт шудаанд.

Ин аз он гувоҳӣ медиҳад, ки маълумот оид ба истифодабарандагони шабакаҳои иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон яхела набуда, фарқият дида мешавад. Аммо рушди технологияи иттилоотӣ коммуникатсионӣ дар кишвар бо суръати хеле баланд идома дошта, ҷавонон аз сомонаҳои интернетӣ, махсусан шабакаҳои иҷтимоӣ назар ба дигар воситаҳои ахбори омма: рӯзнома, радио ва телевизион васеъ истифода мебаранд.

Дахлоти кишварҳои абарқудрат бо усулҳои истифодабарии технологияи иттилоотӣ коммуникатсионӣ созмон додани ҳазорҳо истифодабарандаи бардурӯғ бо номҳои маҳаллии кишварҳо дар шабакаҳои иҷтимоии «Twitter» ва «Facebook» ё ин ки истифода намудани ҷавонон дар паҳн намудани маълумоти бардурӯғ ё худ «фейкӣ» мебошад. Таҷриба нишон медиҳад, ки гурӯҳҳои манфиатҷӯ бо ин роҳ кӯшиш мекунанд, ки ба мафкураи мардум таъсир расонда, як навъ бадбинии мардумро бедор намоянд. Дар баъзе аз мамлакатҳо таъсиси ҳазорҳо истифодабарандаи бардурӯғ бо номҳои маҳаллиро дар шабакаҳои иҷтимоии «Twitter» ва «Facebook» ошкор намуда, фаъолияти онҳоро бекор намудаанд, то ин ки аз ҳамлаҳои ҳакерӣ дар ҷараёни маъракаҳои муҳим эмин бошанд.

Бобати амалӣ намудани ин мақсад ва барои иртибот доштан бо ҷавонон дар шабакаҳои иҷтимоӣ ва баҳри таъмини амнияти иттилоотӣ мамлакат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ таъсиси шабакаҳои иҷтимоии худӣ бо имтиёзҳои махсус, то ки ҷавонон аз он васеъ истифода баранд, ба манфиати қор ҳоҳад шуд. Барои мисол, дар Ҷумҳурии Мардумии Чин шабакаҳои иҷтимоии худро бо номи «QQ» ва «Wechat» таъсис додаанд, ки истифодаи онҳо аз ҷониби шаҳрвандони ин кишвар нисбат ба истифодаи шабакаҳои иҷтимоии дигари ҷаҳонӣ зиёдтар мебошад. Онҳо тавассути истифодаи шабакаи иҷтимоии «Wechat» на танҳо байни худ иртибот менамоянд, инчунин амалиёти хариду фурӯшро низ тариқи он ба роҳ мондаанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон низ бо ин усул метавонад бо ҷавонони худ дар фазои иттилоотӣ дар иртибот шуда, онҳоро аз таъсири идеологияи бегона эмин нигоҳ дорад.

Инчунин, аз тариқи блогерҳои фаъоли шабакаҳои иҷтимоӣ паҳн намудани иттилооти муҳими ҳаёти ҷомеа манфиатовар ҳоҳад шуд, зеро ҳар қадоме аз блогерҳои фаъоли шабакаҳои иҷтимоӣ садҳо хонандаи худро доранд. Бо ин роҳ имкон фароҳам меояд, то шаҳрвандон, хусусан ҷавонон, ки истифодабарандагони фаъоли Интернет дар фазои кишвар ба ҳисоб мераванд, дар бораи масъалаҳои муҳими Ҷумҳурии Тоҷикистон маълумоти муфассали воқеӣ пайдо намоянд, аз ҷараёни баҳсу мунозира ва масъалагузориҳои онҳо хабардор шаванд ва андешаи худро баён созанд.

Аз ин рӯ, дар ҷараёни истифодаи технологияҳои иттилоотӣ иртиботӣ ва инчунин ба роҳ мондани иртиботи фардӣ тариқи Интернет бо шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, махсусан бо ҷавонон, ки қисми асосии аҳолии ҷумҳурӣ ба ҳисоб мераванд, яке аз роҳҳои муҳими ба қомеъӣ ноил гардидан дар пешгирии ҳамагуна зухуроти манфии ба ҷомеа зарароваранда буда метавонад.

Вобаста ба масъалаҳои ғавқуззикр, бобати омода намудани кадрҳои ҳирфай барои сомонаву шабакаҳои иҷтимоӣ, ҳадамоти матбуотӣ ва ғайраҳо, ки ба истифодаи бофарҳангонаи Интернет вобаста аст, дар факултаи режиссура, кино ва телевизион қорҳои муайяне роҳандозӣ гардидаанд. Ба ин ҷараёни иҷрои Лоихаи “Тайёр намудани мутахассисони соҳаи воситаҳои ахбори оммаи электронӣ дар шароити гузариш ба низоми таҳсилоти қредитӣ”, ки бо роҳбарии бевоситаи роҳбарияти донишқада, дастгирии Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дастгирии молиявии Бонки ҷаҳонӣ имрӯзҳо амалӣ мегарданд, бо омӯзиши таҷрибаи олимони Русия, Хитой, Словакия ва Ёзбекистон дар ин самтҳо стандарт, дастури таълимӣ, китобҳои таҳассусӣ таҳия ҳоҳанд шуд. Дар ояндаи наздик бо ихтисосҳои “WEB-журналистика” ва “PR-робита бо ҷомеа” довталабон ба донишқада қабул қарда мешаванд. Масъулони лоихаи мазкур барои омӯзиш ба Донишгоҳи умумироссиягии кинематографияи ба номи Герасимов - ВГИК, Донишгоҳи санъат ва илми Ланҷоуи Ҷумҳурии мардумии Чин сафари омӯзишӣ

анчом доданд. Дар пеш сафари омӯзишӣ ба ҷумҳуриҳои Словакия ва Ёзбекистон дар назар аст. Инчунин, устодон барои такмили ихтисос, маърузаи илмӣ намудан дар конфронси байналмилалӣ ва донишҷӯён барои бо филмҳои таҳиянамудаашон ширкат варзидан дар кинофестивал то охири соли равон ҷамъ 11 нафар (7 нафар омӯзгор ва 4 нафар донишҷӯ) ба Донишгоҳи умумироссиягии кинематографияи ба номи Герасимов - ВГИК сафар хоҳанд намуд.

Ҳамаи ин ба он равона шудааст, ки садорат ва устодони факултаи режиссура,

кино ва телевизион бо дастгирии роҳбарияти донишқада барои иҷрои дастури супоришҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, ки аз Паёми навбатиашон ба Маҷлиси Олӣ, мулоқотҳояшон бо кормандони воситаҳои ахбори омма ва “Барномаи тайёр кардани кадрҳои соҳаи фарҳанг, санъат ва таъбу наشري Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2022” бармеоянд, пайваста саъю талош намуда, кӯшиш ба харҷ медиҳанд, ки кадрҳои ба талаботи замон ҷавобгӯи воситаҳои ахбори оммаи электрониро тайёр намоянд.

АДАБИЁТ:

1. Амзин А. Новостная интернет-журналистика. – М.: Аспект Пресс, 2012.
2. Интернет – СМИ: Теория и практика. – М.: Аспект Пресс, 2010.
3. Муминджонов З. Жанровые особенности и структура программ Общественной телекомпанияи “Пойтахт” (1996-2006гг.). – Душанбе, 2010.
4. Муъминҷонов З. Телевизиони “Пойтахт” меваи истиқлол”. – Душанбе, 2016.
5. Муъминҷонов З. Жанрҳои журналистикаи телевизион. – Душанбе, 2017.
6. Муродов М. Асосҳои эҷоди журналистӣ. – Душанбе, 2014.
7. Муқим Ҷ.. Журналистикаи чандрасонаӣ. - Душанбе, 2019.
8. Нуралиев А. Правовые основы журналистики. – Душанбе, 2005.
9. Раҳмонов Э. Истиқлолият неъматӣ бебаҳост. - Душанбе, 2001.
10. Рихтер А.Г. Правовые основы Интернет-журналистики. – М.: Изд. ИКАР, 2014.
11. Усмонов И., Давронов Д. Таърихи матбуоти тоҷик. – Душанбе, 1997.
12. www.president.tj Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурий. 26.12.2019с.
13. www.president.tj Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар вохӯрӣ бо олимони кишвар. 18.03.2020с.

ВОСИТАҲОИ АХБОРИ ОММАИ ЭЛЕКТРОНӢ - ИНЪИКОСГАРИ ФАРҲАНГИ МИЛЛӢ

Мақолаи мазкур ба воситаҳои ахбори оммаи электронӣ ҳамчун инъикосгари фарҳанги миллӣ ва махсусиятҳои он дар замони соҳибистиклолӣ бахшида шудааст. Дар матлаб, инчунин оид ба рушди воситаҳои ахбори электронӣ (ВАОЭ) дар даврони соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва гузариш ба технологияи рақамии HD маълумот дода шуда, мавқеи он дар байни воситаҳои ахбори омма муайян гардидааст. Ҳамзамон, нақши ВАОЭ дар инъикоси ҳаёти фарҳанги миллӣ ва ба ин васила ташаккул додани афкори ҷомеа шарҳи ҳудро ёфтааст. Муаллифи мақола гузариши ВАОЭ - ро ба паҳши рақамӣ аз дастовардҳои бузурги соҳа дар солҳои соҳибистиклолии кишвар меҳисобад. Телевизион, радио ва Интернет (шабакаҳои иҷтимоӣ), яъне тамоми воситаҳои ахбори оммаи электронӣ бо таҷҳизоти рақамӣ таҷҳизонида шуда таҳия, танзим ва паҳши онҳо тавассути компютерҳо ба ҷо оварда мешаванд. Тавассути ВАОЭ инъикоси ҳаёти фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд пурзӯр карда шавад, зеро дар замони ҷаҳонишавӣ тавачҷуҳ ба ин намуди васоити ахбори оммаи электронӣ хеле зиёд шудааст.

Калидвожаҳо: интернет, телевизион, барнома, паҳш, эфир, журналист, бинанда. истиқлолият, ҷаҳонишавӣ, рақамӣ, пешрафт.

ЭЛЕКТРОННЫЕ СМИ - ОТРАЖАТЕЛИ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ

Данная статья посвящена электронным СМИ как отражению национальной культуры и ее особенностей в период независимости. Представлена глава, посвященная развитию электронных СМИ в Республике Таджикистан после обретения независимости и перехода к технологии цифрового HD, и определена ее позиция среди СМИ. Средства массовой информации также размышляют о жизни национальной культуры и, следовательно, формировании общественного мнения. Автор статьи рассматривает переход средств массовой информации на цифровое вещание как одно из величайших достижений отрасли за годы независимости. Телевидение, радио и Интернет (социальные сети), то есть все электронные средства массовой информации, оснащенные цифровым оборудованием, разрабатываются, регулируются и транслируются компьютерами. Освещение культурной жизни Республики Таджикистан через электронные средства массовой информации должно быть усилено, так как в период глобализации интерес к этому виду электронных СМИ значительно возрос.

Ключевые слова: интернет, телевидение, этап, развитие, программа, трансляция, эфир, журналист, зритель. независимость, прогресс.

ELECTRONIC MEDIA - REFLECTOR OF NATIONAL CULTURE

This article is devoted to electronic media as a reflection of national culture and its features in times of independence. A chapter on the development of electronic media in the Republic of Tajikistan after independence and the transition to digital HD technology is presented, and its position among the media is determined. The media also reflect on the life of the national culture and, consequently, the formation of public opinion. The author of the article considers the transition of the media to digital broadcasting as one of the greatest achievements of the industry over the years of independence. Television, radio and the Internet (social networks), that is, all electronic media equipped with digital equipment, are developed, regulated and broadcast by computers. The coverage of the cultural life of the Republic of Tajikistan through the media should be strengthened, since in the era of globalization, interest in this type of electronic media has increased significantly.

Keywords: internet, television, stage, development, program, broadcast, broadcast, journalist, viewer. independence, progress.

Сведения об авторе: Муминджонов Зулфиддин - декан факультета режиссура, кино и телевидение ГОУ «Таджикский государственный институт культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде», доктор филологических наук, профессор. Телефон: (+992)93 - 505-14-63. E-mail: zulfiddin.m@mail.ru

Information about the author: Muminjonov Zulfiddin - Dean of the faculty of directing, cinema and television of the SEI «Tajik state Institute of culture and arts named after Mirzo Tursunzoda», doctor of philological sciences, professor. Phone: (+ 992) 93-505-14-63. E-mail: zulfiddin.m@mail.ru

УФУҚҲОИ НАВИНИ СИЁСАТИ КИТОБДОРИИ МИЛЛӢ

Холов Б. С.

МДТ «Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода»

Дар таърихи давлатсозӣ ва давлатдорӣ навини миллати тоҷик Иҷлосияи XVI Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки моҳи ноябри соли 1992 баргузор гардида буд, мақоми вижа дорад. Маҳз дар ҳамин иҷлосияи таърихӣ сиёсатмандори ҷавону тавоно Эмомалӣ Раҳмон зимомӣ давлатдориро ба даст гирифт, ки дар муддати барои таърих камтарин наҷотбахш ва сарнавиштсози миллат гардида, фарзанди бузург ва абармарди халқи хеш буданаширо собит намуд. Ба ибораи дигар, бо саъю талош ва заҳматҳои шабонарӯзии ин абармарди таърихӣ халқи тоҷик дубора худогоҳу хештаншинос гардида, рӯҳану ҷисман аз гузаштаи дурахшони хеш ифтихор карда, миллату халқиятҳои ҷаҳонро ба он бовар кунонд, ки миллати соҳибтамаддун ва фарҳангофару сулҳпарвар мебошад.

Пешвои муаззами миллат аз рӯзҳои аввали ба сари қудрат омадан ба ҳамаи соҳаҳо, бахусус соҳаи китобдорӣ тавачҷуҳи ҳоса зоҳир намуда, рушду тақомули соҳаро дар меҳвари фаъолият қарор доданд. Президенти мамлакат ҷавҳари ҳастии миллатро дар пойдории фарҳанги миллии он дониста, дар масири таърихи бостонии дар сарчашмаҳои инъикосгардидаи зиёда аз шашҳазорсола, маҳз китобдорию баҳрабардорӣ аз китоб ва китобоварии халқи тоҷикро яке аз воситаҳои бозғитимоди наҷот ва бақои миллат маънидод кардаанд. Ба ифодаи дигар, маҳз соҳибкитоб будану забони фасеҳу ғанӣ ва шоирона доштан тӯли асрҳои мадид соҳибфарҳангии халқи тоҷикро исбот карда, истилогарону аҷнабиёни бетарахҳуму ваҳшимичозро нисбатан нарму ором сохта, онҳоро тадриҷан ба китобу китобхонӣ моил карда, шефтаи забони хеш гардонида, забони расмӣ идораи давлатдорӣ онҳоро маҳз забони тоҷикӣ намудааст. Мисоли равшани ин қазия тақдирӣ қисмати минбаъдаи муғулҳои истилогар дар асрҳои миёна шуда метавонад. Таърих гувоҳ аст, ки яке аз омилҳои ба дини мубини ислом гаравидани истилогарони муғул, маҳз

омили забонӣ - забони ноби тоҷикӣ будааст, ки тавассути он муғулҳо, ки дар давраи забткориҳояшон дар аҳди ҷамъияти ибтидоӣ қарор доштанд, ба фарҳанги бою пурғановати тоҷикон шинос шуда, мафтуну дилбохтаи ин тамаддуни оламгир гардиданд, онро дӯст доштанд, бо мардуми бумӣ омезиш ёфта, минбаъд ҳатто худшиносӣ ва ҳувияти миллии худро аз даст доданд.

Аз ин ҷо метавон ба ҳулосаи мантиқан сарех ва бебаҳси Пешвои миллат мувофиқу ҳамовоз шуд, ки яке аз омилҳои наҷотбахш ва абадзиндаи ҳифзу нигоҳдории миллат дар тӯли таърихи бетарахҳум маҳз забони ӯ будааст ва ба ин васила тамоми ҳодисаҳои мудҳишу ғоҷеабар ва ҳамзамон, иқболу саодатҳои он инъикоси худро ёфтааст. Дар ин росто Пешвои муаззами миллат таъкид кардаанд: «танҳо забон аст, ки дар ҳамаи давраи замон таърихи воқеӣ ва ростини миллатро дар ҳофизаи худ нигоҳ медорад» [1, с.1]. Аз ин лиҳоз, муҳтавои асари академики Сарвари давлат «Забони миллат - ҳастии миллат» ба давраҳои рушди забони миллат дар тӯли таърих нигаронида шуда, дар он Пешвои миллат бо дарҷи далелу бӯҳрони қотеъ исбот кардаанд, ки забони тоҷикӣ-форсӣ дар таърихи мадиди инсоният яке аз забонҳои бузургу сарчашмаи гаронбаҳои ғанигардонандаи забонҳои дигар қавму халқҳо будааст ва имрӯз низ дар ҳамин ҷой қарор дорад. Ҳамчунин, Сарвари давлати тоҷикон дар асарҳои «фарҳангро ҳастии миллат» маънидод карда, дар ин замина ба инъикоскунандаи он - нақшу мақоми китоб дар посдорию пойдорию ҳастии миллати тоҷик баҳои баландро сазовор донистаанд.

Маврид ба зикр аст, ки тӯли беш аз бистунуҳ соли истиқлолият роҳбарияти олии мамлакат дар баробари ҳаллу фасли ҳазорҳо масоили муҳиму мубрами сиёсӣ иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, аз қабилӣ ба эътидол овардани авзои сиёсӣ, хотима бахшидан ба ҷанги таҳмили шаҳрвандӣ, аз нав ба қор андохтани

садҳо корхонаҳои аз ғаёлият бозмонда, ба Ватан бозгардонидани гурезаҳои иҷборӣ, пешгирии хавфи гуруснагӣ, бемориҳои сироятӣ ва амсоли инҳо, ба соҳаҳои маориф ва фарҳанг низ дар доираи имкониятҳои мавҷуда таваҷҷуҳи ҳамаҷониба зоҳир намуд.

Дар ин радиё соҳаи китобдорӣ ҷумҳурӣ низ истисно набуд. Аз ҷумла, ҳанӯз дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ «...ба шарофати ғамхориҳои Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон арҷ гузоштан ба китоб ва тарғибу ташвиқи он дар кишвар ба ҳукми анъана даромада, ба ҷузъи ҳаёти фарҳангии ҳар як шахс ва ҷомеаи навини Тоҷикистон табдил ёфтааст» [7].

Маҳз ҳамин таваҷҷуҳи Сарвари давлат ба фарҳанг, аз ҷумла китоб буд, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз соли 1992 «Консепсияи инкишофи маданияти Тоҷикистон» -ро таҳия ва қабул намуд, ки дар он дар баробари дигар бахшу самтҳои фарҳанг ба барқарорсозӣ ва таъмини рушди тадриҷии китобхонаҳои кишвар низ аҳамияти хоса дода шудааст.

Тавре таҳлилҳо нишон медиҳанд, аҳамият ва вижагии ин ҳуҷҷати меъёрии дар доираи сиёсати фарҳангии давлати тозаистиклол арзи ҳастикарда «барои таҳияи як силсила ҳуҷҷати қонунгузории милли дар соҳаи фарҳанг, аз ҷумла соҳаи китобдорӣ мусоидат намуд» [9, с. 130]. Масалан, соли 1997 Парламенти кишвар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг»-ро қабул намуд, ки ин санади ҳуқуқӣ тамоми самтҳои соҳаи фарҳангро дар доираи аҳкоми қонунгузорӣ ба танзим дароварда, барои рушду тақомули минбаъдаи натавон муассисаҳои фарҳангии давлатӣ, инчунин таъсиси муассиса ва корхонаҳои хусусӣ дар ин соҳа низ заминаҳои мусоид фароҳам овард. Ҳамзамон, дар ҳамин замина бори нахуст дар пояи қонунгузорӣ шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ барои тарғибу ташвиқ ва эҳёи арзишҳои фарҳангӣ, мероси фарҳангии таърихӣ, расму оин ва анъанаҳои бостонии миллат имкон пайдо карданд.

Таҳлили вазъи воқеии соҳаи китобдорӣ ва бахшҳои ба ин самт марбутатаи кишвар дар даҳсолаи охири асри XX ва даҳсолаи асри XXI возеҳу равшан нишон медиҳад, ки низоъу ихтилофоти назариявӣ ғоявӣ теъдоди

муайяни сокинони кишвар, ки дар фарҷом бо таҳрику дасисаҳои душманони дохилию хориҷии миллат дар ибтидои солҳои 90-уми асри гузашта боиси сар задани ҷанги таҳмилии шахрвандӣ гардид, натавон давлати соҳибистиклоли тоҷиконро ба вартаи ҳалокат наздик кард, инчунин иқтисодиёти мамлакатро тамоман харобу валангор сохта, ба соҳаҳои иҷтимоӣ фарҳанги кишвар низ зарбаҳои дахшатноку ҳалокатовар зад. Бахусус, дар даҳсолаи аввали соҳибистиклолӣ соҳаи фарҳанг, аз ҷумла самти ғаёлияти китобдорӣ зарари бузурги моддию маънавӣ ва кадрӣ дида, падидаҳои ба бухрони амиқ гирифта шудани соҳа бештар ба назар мерасид.

Хусусиятҳои хоси ба бухрони амиқ гирифта шудани соҳаи китобдорӣ дар ин солҳо далелҳои зерин таъкият мебахшанд: аз ҷониби шахсони воқеӣ, бавижа соҳибмансабону соҳибкорони ба тозагӣ сарватмандшуда, муштзӯрону зиммдорони замони даргириҳо бар ҳилофи муқаррароти қонунгузорӣ амалкунанда шахсӣ кардани бинои китобхонаҳои давлатӣ ва ба ҳамин васила азхуд кардани молу амволи онҳо, ба манзилҳои истиқоматӣ табдил додани китобхонаҳо ё бо дигар мақсадҳои ғайрисоҳавӣ истифода бурдани чунин муассисаҳои фарҳангӣ, несту нобуд кардани фонди китобӣ; бо сабаби аз ҷониби муассисон ва дигар мақомоти давлатӣ суст гардидани назорат аз ғаёлияти доимӣ боз мондани китобхонаҳо ё дар аксар маврид баста гардидани дари онҳо (ин омил бештар дар китобхонаҳои деҳот ба назар мерасид), ворид нагардидани адабиёти тозанаشر бо забони давлатӣ ва ҷадин омилҳои воқеию ғайривоқеии дигар, ки ғолибан дар аксарияти шахру ноҳияҳои мамлакат дида мешуд, аломатҳои бебаҳси ба бухрони амиқ гирифта шудани соҳаи китобдорӣ ҷумҳурӣ дар даҳсолаи охири асри XX ва даҳсолаи аввали асри XXI махсуб меёбанд. Ҳамчунон, агар ба омилҳои зикршудаи манфӣ боз масъалаҳои дигари муҳиму муҳими ҳалталаб, аз қабилӣ дар гузаштаи наҷандон дур ҳамчун марказҳои иттилоотӣ мавриди эътироф будани китобхонаҳои давлатӣ, ки бо иллати асосан қатъ гардидан ва ё тибқи муқаррароти пешбинишуда ғаёлият накардани онҳо чунин мавқеъро аз даст дода, боиси сар задани

гуруснагии (норасоии) иттилоотии аъзояшон гардиданд ё худ тарки вазифа кардани теъдоди зиёди китобдорони ихтисосманд (дар солҳои 90-уми асри гузашта теъдоди бештари китобдорони ихтисосмандро русҳо ташкил медоданд, ки дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ ҷумхуриро тарк карданд) ва умуман нарасидани мутахассисони соҳибмаълумоти соҳаи китобдорӣ, ки ҳалли пурраи худро наёфтааст, тайи ин солҳо ба курсҳои тақмили ихтисос ва бозомӯзӣ ҷалб нагардидани кормандони китобхонаҳоро илова намоем, ба бухрони амиқ гирифтӣ шудани соҳаи китобдорӣ ҷумхури бештар зоҳир мегардад. Ин манзурро метавон бо зикри мисолҳои омории зерин таъкият бахшид. Дар охири соли 1995 дар ҳудуди ҷумхури, маҷмӯан 1560 китобхонаи давлатӣ амал мекард, ки аз ин шумора дар охири соли 1999 ва оғози соли 2000-ум 97 ададаш барҳам хӯрда, теъдоди онҳо то ба 1463 адад расид ё худ ба андозаи 6,2% кам гардид. Мутаносибан, воридшавии китобҳо ва маҷаллаҳои тозанаشر низ ба китобхонаҳои оммавии кишвар қариб, ки тамоман аз байн рафт ва ё бамаротиб коҳиш ёфт. Чунончи, фонди китобии китобхонаҳои ҷумхури аз 14415 ҳазор нусхаи соли 1995 дар охири соли 1999 то ба теъдоди 13 849 ҳазор нусха ё худ ба андозаи 6,97% кам гардидааст. Зимнан, камшавии теъдоди китобхонаҳо ва фонди китобии онҳо аз ҳисоби басташавӣ ва барҳамдиҳии китобхонаҳо дар минтақаҳои деҳот ба амал омада буд, ки ин омилӣ номатлуб дар даҳсолаи аввали соҳибхитӣ кишвар ба тамоюли умумиҷумхуриявӣ табдил ёфта буд.

Ҳамин тариқ, метавон бо итминони комил зикр сохт, ки соҳаи китобдорӣ кишвар дар ин даҳсола ҳақиқатан ба вазъи амиқ бухронӣ гирифтӣ шуда, ҳарчанд тайи он солҳо бо назардошти вазъи ноороми ҷумхури ва бухрони шадиди иқтисодӣ мамлакат давлати ҷавони соҳибистиклол барои рафъи мушкilotи мавҷуда имкониятҳои камтаринро дар ихтиёр надошта бошад ҳам, масъалаи беҳбуд бахшидан ва наҷот додани соҳаи китобдорӣ лаҳзае аз мадди назар дар канор нагузошта буд. Зеро роҳбарияти давлат, хусусан Пешвои миллат ояндаи давлати мустақилро бе кадрҳои ҷавони соҳибкасби дорои ҷаҳонбинии фароҳи илмӣ амалӣ, ҳудогоҳу худшинос, ҳештаншиносу

дорои ҳувият ва ифтихори баланди миллидошта ҳатто тасаввур намекарданд. Чунин ҷавонро бошад, танҳо тавассути дар ниҳоди онҳо ҷой кардани меҳру дилбастагӣ ба китобу китобхонӣ метавон тарбия намуд, ки дар ин росто китобхонаҳо ва ҳамеша боз будани дари онҳо барои хонандагон нақши ниҳоят муҳим мебозад.

Аз ин рӯ, давлат ва Ҳукумати мамлакат бо дарназардошти ҳанӯз аз давраҳои қадим дар соҳаи китобдорӣ китобхонӣ дар сафи пеш қарор доштани халқи тоҷик ё ба ифодаи муаллифони китоби «Фаъолияти китобдорӣ дар замони истиқлолият» «таърихи китобдорӣ кишварӣ мо аз таърихи китобхонаҳои дигар кишварҳо қадимтар аст, ки имрӯз аз назари китобдорӣ авҷу камол ёфтаанд» [5, с. 37] ва вобаста ба ҳамин, ҷиҳати аз даст надодани нақшу мақоми барои миллат исботшуда, инчунин ҷиҳати боз ҳам бештар ривҷу раванқ бахшидан ба ин соҳаи фарҳанг таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда, дар даврони соҳибхитӣ кишвар силсилаи тадбирҳои барои таъкид ва рушди он мусоидаткунандаро рӯи қарор оварданд. Аз ҷумла, тайи ин солҳо, асосан пояи қонунгузорӣ соҳаи китобдорӣ ҷумхури бунёд ва фароҳам оварда шуд, ки таҳия ва қабули чунин санадҳои меъри ҳуқуқӣ- қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иттилоот» (2002), «Дар бораи иттилоот» (2002), «Дар бораи фаъолияти китобдорӣ» (2003), инчунин «Консепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон» (2005) ва «Барномаи рушди Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавӣ барои солҳои 2006-2015», «Барномаи давлатии компютерикунонии китобхонаҳои давлатии оммавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013», «Тайёр кардани мутахассисони соҳаи фарҳанг, санъат ва таъбу нашр барои солҳои 2018-2022», «Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015», «Барномаи рушди Китобхонаи миллии Тоҷикистон барои солҳои 2015 - 2020», аз ҷумлаи тадбирҳои ҳуқуқӣ меъерӣ буданд, ки барои тадриҷан аз бухрони амиқ баровардан ва рӯй ба самти инкишоф

ниҳодани соҳаи китобдории кишвар нақши муҳим бозиданд.

Ҳамзамон, тайи ин солҳо ҷаҳду талошҳо ҷиҳати эҳё кардани китобхонаҳои дар асари ҷанги таҳмили шаҳрвандӣ харобшуда ва таъсиси китобхонаҳои нав дар минтақаҳои сераҳоли, инчунин дар доираи имкониятҳои мавҷуда тақвият додани пояҳои моддию техникии китобхонаҳои давлатӣ рӯи қор омаданд. Хусусан, дар нисбатан тақмил додани фонди китобии китобхонаҳои давлатӣ ва бо адабиёти тозанаشر таъмин кардани онҳо тибқи фармоиши вазири фарҳанги ҶШС Тоҷикистон дар соли 1935 ташкил кардани қорхонаи давлатии тиҷорат ва таъминоти "Китоб" нақши муҳим бозид.

Ҳарчанд ин иқдоми нек тайи ин солҳо вазъиятро дар ин самт ба қуллӣ беҳтар карда натавониста бошад ҳам, барои рушди тадриҷии китобхонаҳои давлатии оммавӣ таъсири амиқ мусбат расонид. Дар баробари ин, анъанаи неки даврони Иттиҳоди Шӯравӣ, ки китобхонаҳои марказии ҷумҳуриҳоро бо китобҳои тозанаشر таъмин мекарданду баъди соҳибистиқлол гардидани ҷумҳуриҳои собиқӣ шӯравӣ ин анъана аз байн рафта, табодули китобҳо низ сурат намегирифт, аз нав эҳё гардид.

Қўшишҳои эҳё кардани ин анъанаи манфиатовар аз ҷониби сохтори таркибии Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил - Ассамблеяи байнипарлумонии давлатҳои аъзои ИДМ, ки парлумони Ҷумҳурии Тоҷикистон низ узви фаъоли он маҳсуб меёбад, сурат гирифтанд. Маҳз аз ҷониби ҳамин созмони байнипарлумонӣ дар соли 2000-ум қабул гардидани санади қонунгузории намунавӣ "Дар бораи сиёсати ягона дар соҳаи нусхаи ҳатмии ҳуҷҷатҳо" ва аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардидани қарори маҳсус "Дар бораи беҳтар намудани фиристодани нусхаҳои ҳатмии бадеӣ ва даврӣ" ҷиҳати то андозаи муайян беҳтар шудани мубодилаи байналмилалӣ китоб ва дар ин замина бо китобҳои тозанаشر ғанӣ гардидани фонди китобии китобхонаҳо мусоидат намуд.

Ба андешаи мо, дар соли 2003 аз ҷониби вакилони Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардидани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти китобдорӣ» [5], ки сиёсати

давлатиро дар соҳаи китобдорӣ- ташкилу танзими фаъолияти китобхонаҳои ҷанбаҳои гуногундошта, вазифаҳо, уҳдадорихо, ҳуқуқу масъулиятҳо, ҳифзу тақвият додани манфиатҳои қормандони соҳаи китобдориро муайяну мушаххас намудааст, барои тадриҷан аз ҳолати қарахтӣ ва бухронӣ раҳо кардани ин соҳа майдони фароҳи ҳуқуқиро фароҳам оварда, ҷиҳати тадриҷан барқароршавӣ ва тамоюли рушдро қасб кардани соҳаи маъкур нақши муҳим бозид.

Санади меъёрии ҳуқуқии дигаре, ки аз ҷониби Ҳукумати Тоҷикистон дар даҳсолаи аввали асри нав таҳия ва мавриди амал қарор дода шуд, «Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015» буд, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 июли соли 2005, таҳти рақами 238 тасдиқ гардид, барои қомилан аз байн бурдани бухрони соҳаи китобдорӣ ва тадриҷан рӯ ба инкишоф ниҳодани ин самти фарҳанг мусоидат намуд. Зеро барнома вазифаҳоро пайгирӣ мекард, ки фаъолияти китобдориро дар шароити нави рушди иҷтимоию иқтисодии Тоҷикистони соҳибистиқлол муайян карда, нуқтаи ниҳоии ғоявии он, аз қабилӣ «қўмак расонидан ба тарбияи ҳуқуқӣ, маънавӣ, ахлоқӣ, гуманистӣ, ватандўстии шаҳрвандон, ташаккул додани ҷаҳонбинии илмӣ онҳо, баланд бардоштани сатҳи маърифатнокӣ, фарҳангӣ ва қасбии онҳо» [4] иборат буд. Дар маҷмў, ин барнома ҷиҳати ҳаллу қасли масоили муҳиму мубрами вазифаҳои иттилоотӣ, фарҳангӣ, маърифатӣ, таҷдид ва мучаҳҳазгардонии техникӣ, ғанигардонии захираҳои китобию ахборотӣ, тақмили идорақунӣ, маркетинг, баланд бардоштани самараноқии қорҳои илмӣ методӣ, тақмили минбаъдаи ҳамчун маркази маърифатӣ ва иттилоотӣ эътироф шудани китобхона, тақвият додани симои иҷтимоии қормандони муассисаҳои соҳаи китобдорӣ ва иттилоотрасонӣ, мусоидат барои рушди пайвастаи китобхонаҳо, роҳандозии қаролати ҳуқуқии аз ҳолати бухронӣ раҳонидани онҳо пешбинӣ шуда буд, ки нишондодҳои самтҳои асосии он таъбиқи амалӣ пайдо карданд.

Бунёди бинои Қохи муҳташами китоб, ки эъмори он 4 сентябри соли 2007 оғоз гардид,

таҳаввулоти бесобиқа ва тимсоли таваҷҷуҳи роҳбарияти олии кишвар ба соҳаи китобдорӣ буд. Бинои мазкур аз лиҳози ҳашамат, санъати меъмории, ороиш ва фарогирии мазмуну муҳтавои касби китобдорӣ на танҳо дар ҷумҳурӣ, балки дар Осиёи Марказӣ беназир ва беамсол арзёбӣ шуда, барои дар он ҷойгир кардани китобхонаи миллии давлати соҳибхатиёр заминаи муносибу мувофиқро фароҳам овард. Бо ҳамин назардошт 20 марти соли 2012 тибқи Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи Китобхонаи давлатии ба номи Абулқосим Фирдавӣ, ки аз соли 1933 амал мекард, Китобхонаи миллии Тоҷикистон таъсис дода шуд, ки айни замон фонди китобии он беш аз 6 миллион нусхара ташкил медиҳад.

Иқдоми дигаре, ки дар таълиғу ташвиқи китобу китобхонӣ ва китобдорӣ нақши муҳим дорад – ин бо ибтикори Пешвои миллат ба тақвими иду ҷашнҳои миллии ворид кардани санаи 4 сентябри ҳар сол ҳамчун «Рӯзи китоб» мебошад. Гузашти беш аз даҳ соли амали ин ҷашн мақому моҳияти ин тадбири зоҳиран фарҳангӣ, вале дар асл аҳамияти ниҳоят муҳими иҷтимоӣ-равоншиносии ҷанбаи миллидоштаи онро таври возеҳу равшан собит намуд. Таҷлили ҳарсолаи ҷашни мазкур, ки дар тамоми қаламрави ҷумҳурӣ дар фазою муҳити идона бо баргузор кардани маҷмӯи ҷорабинҳои фарҳангӣ иҷтимоӣ, ки самту паҳлуҳои манфиату аҳамияти китобу китобхониро дар тӯли ҳаёти ҳар як фарди ҷомеаи тоҷик бо шукӯҳу шаҳомати хосса инъикос менамояд, инчунин бо баргузор кардани намоишгоҳҳои китоб дар шаҳру ноҳияҳо ва намоишгоҳи муҳташами байналмилалӣ китоб дар шаҳри Душанбе моҳияти сиёсӣ, яъне аз аҳди бостонӣ соҳибкитобу соҳибхирад ва соҳибтамаддун будани миллати тоҷикро дар арсаи ҷаҳон исбот менамояд.

Таъи ду соли охир бо ибтикор ва таҳти сарпарастии Пешвои миллат озмунҳои ҷумҳуриявии «Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст» ва «Тоҷикистон – Ватани азизи ман» ташкил ва баргузор карда мешаванд, ки ҳадафи ниҳии онҳо аз гиромидошт ва арҷгузорӣ ба китоб иборат мебошад. Ин озмунҳо ҷанбаи умумимиллӣ дошта, дар онҳо новобаста аз касбу ҳунар, сатҳи донишу

ҷаҳонбинии илмию оммавӣ аксари кулли аҳолии кишвар ширкат варзида метавонанд. Аз ҷумла, дар Низомномаи озмуни «Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст» оид ба ҳадафҳо ва номгӯи иштирокчиёни он зикр шудааст, ки: “Озмун бо мақсади баланд бардоштани завқи китобхонӣ, тақвияти неруи зеҳнӣ, дарёфти чехраҳои нави суҳанвару суҳандон, арҷгузостан ба арзишҳои миллию фарҳангӣ, инкишофи қобилияти эҷодӣ, таҳкими эҳсоси ҳудогоҳию худшиносӣ, тақмили захираи луғавӣ, тақвияти ҷаҳони маънавӣ миёни аҳолии кишвар, аз ҷумла тарбиятгирандагон ва хонандагони муассисаҳои томақтабӣ ва миёнаи умумӣ, донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ, баъд аз муассисаҳои таҳсилоти касбӣ (магистрҳо, аспирантҳо, докторантҳо), калонсолон ва намоёдагони касбу кори гуногун (омӯзгорони ҳамаи зинаҳои таҳсилот, кормандони фарҳангу санъат ва дигар табақаҳои аҳолии кишвар) доир мегардад” [6].

Ҷамъбасти ниҳии нахустин озмуни ҷумҳуриявии “Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст”, ки дар нимаи аввали моҳи декабри соли 2019 дар яке аз толорҳои маҷлисоии Китобхонаи миллии Тоҷикистон дар фазои мутантани идона баргузор гардид, нишон дод, ки озмун ба ҳадафи ниҳии худ расида, теъдоди мутолиакунандагони доимии китобро дар ҳудуди кишвар бамаротиб афзун карда, исбот намуд, ки ҳақиқатан мардуми тоҷик мисли гузаштагони хеш китобдору китобхон мебошанд.

Аз ин рӯ, бо назардошти натиҷагирии муваффақонаи озмун ва манфиатҳои зиёди он дар боло бурдани сатҳи маърифатнокии аҳолии Пешвои миллат дар Паёми солонашон ба Маҷлиси Олии мақомоти салоҳиятдорро вазифадор карданд, ки минбаъд “ҳар сол озмуни “Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст” - ро баргузор намуда, ба он доираи ҳарчи васеътари ҷомеа ҷалб ва ҷиҳати ҳавасмандсозии ғолибон аз мактаб сар карда, то мақомоти маҳалливу марказии ҳокимияти давлатӣ ҷораҷӯӣ карда шавад” [1, с. 26].

Иқдоми дигаре, ки маҳз аз зеҳни созандаю офарандаи Пешвои миллат рӯи кор омада, дар Паёмашон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос гардидааст - ин даъват, вазифагузорӣ ва таъкиди мақомоти марбутан

ҳокимияти давлатӣ, шахсони салоҳиятдору вазифадори давлатӣ ба иҷрои талаботи: “ба хоҳири баланд бардоштани сатҳи маънавияти аҳоли ҷопи китобҳои бадеиро зиёд намуда, дар як сол хондани на камтар аз панҷ китоби бадеӣ ва ҳифзи асарҳои манзуму мансури адабони гузаштаву муосирро барои калонсолону хонандагон ба роҳ монанд ва иҷрои онро зер нозрати қатъӣ қарор диҳанд”[1, с. 27] мебошад, ки дар тарғибу ташвиқи мутолиаи китоб ва ба ин амали нек бештар ҷалб кардани тамоми кишроҳои ҷомеаи тоҷик таъсири зиёди самарабахш расонида, ҳамовозию ҳамраъиҳои оммаи васеи шаҳрвандони кишварро фароҳам овард.

Ҳамин тариқ, метавон бо итминони комил зикр намуд, ки ибтикороти пайваста вусъатёбандаи маърифатпарваронаи Пешвои миллат ба вазъи соҳаи китобдорӣ бедор кардани шавқу рағбати шаҳрвандони кишвар ба китобхонӣ таъсири назарраси мусбат расонида, зиёиён, толибилмон, падару модарон, омӯзгорон ва дигар табақаҳои аҳолиро ба харидории китоб бештар моил карда, бозори фурӯши китобро, ки тайи даҳсолаҳо дар ҳоли нисбатан қарахтӣ қарор дошт, то андозаи муайян серхаридор гардонид. Дар баробари ин, “китобхонӣ дар муассисаҳои таълимӣ, миёни аҳоли ва байни хизматчиёни давлатӣ вусъати тоза пайдо кард. Дар бисёр муассисаҳои давлатӣ китобхонаҳо таъсис ёфтанд, ки ҳар як корманд баробари пайдо кардани вақт дар китобхонаҳо нишаста, ба мутолиаи китоб машғул мешавад”, ки аз лиҳози равонияти инсонӣ ин падидаи бегона дар таърихи миллат махсус меёбад.

Ба теъдоди ниҳоят зиёд нашр кардани шоҳасари Қаҳрамони Тоҷикистон, аллома Бобочон Ғафуров - «Тоҷикон» ва “тақдими он ба ҳар як оилаи кишвар”-ро [1, с. 28], ки баъди ироаи Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон рӯи қор омадааст, ҳамчун раванди татбиқи мақсадҳои наҷиби Пешвои миллат ҷиҳати саросар бо таърихи бостонии миллати хеш бештар ошно кардани аҳоли ва дар ин замина дар замири ҳар як шаҳрванди кишвар талқини худшиносии парваридани меҳру

муҳаббати самимӣ ба сарзамину давлати соҳибистиқлол маънидод намуда, метавон ҳамчун таҷрибаи бегонаи ватанпарастӣ бо таърихи пурғановати миллати хеш ифтихори воқеӣ доштан, арзёбӣ намуд.

Дар хонадони ҳар як тоҷик асил дар гузаштаи дур, асрҳои миёна ва замони муосир, новобаста ба сатҳи саводнокӣ, мавҷуд будани ҳадди ақал як китоби пурарзишро сарчашмаҳои қадимаи таърихӣ ва баррасии сатҳи маънавии ҷунин оилаҳо дар аҳди муосир тасдиқ менамояд, ки ин падида ҳамчун анъанаи пурарзиши миллии тоҷикон эътироф шудааст. Зеро қадру манзалати китоб дар хонадони тоҷик он қадар баланду муътабар аст, ки онро то ҳанӯз дар равоқҳои баландтарини хонаи барои хоб муқарраршуда ё зер сари тифли навзод ҳамчун рамзу тимсоли ҳидояткунандаю ҳифозаткунандаи амну амонӣ, хайру баракат ва соҳибдонишу соҳибмаърифат гардидани атфол меғузоштанду меғуздоранд. Вобаста ба ҳамин метавон ҳулоса намуд, ки эҳтимоли арҷгузори ба китоб дар шарёи ҳар як фарди тоҷик, ҳамвора бо хун аз ибтидои ҳастӣ то фарҷоми ҳаёти ӯ ҳамҷараён мебошад.

Имрӯз таърихи халқи тоҷикро бидуни шоҳасарҳои Пешвои миллат - “Тоҷикон дар оинаи таърих”, “Аз Ориён то Сомониён”, “Ҷеҳраҳои мондагон”, “Забони давлатӣ ва истиқлолият”, “Забони миллат-ҳастии миллат” (дар ду ҷилд), ки фарогири ҷанбаи баланди худшиносӣ, худогоҳӣ, ифтихор аз миллату сарзамини бостонӣ мебошанд, тасаввур қардан аз имкон берун мебошад. Зеро дар ин асарҳо Пешвои миллат забони рӯҳафзо ва шоирзои тоҷикиро дар тӯли таърихи пурғоҷа ва пуртазоди миллат ҳамчун фишанги марказӣ ва асосии ҳастии миллат арзёбӣ қарда, нақши муассири онро дар ташаккули худшиносӣ ва худогоҳии миллии аҳли ҷомеа ба қалам дода, воқеияти таърихро “ҳолисонаву одилона ва олимона баён қарда, масъалаҳои бостонӣ будани халқи тоҷик, аз насли ориёӣҳо сарчашма гирифтани он ва дар Осиёи Марказӣ мардуми бумӣ будани ин халқро муфасссал шарҳ додааст” [7].

Дар баробари ин, тайи беш аз ду даҳсолаи охир нақшу мақоми Пешвои миллат дар таъбу наشري адабияти зиёди илмиву оммавӣ,

бахусус китобҳои дарсӣ барои хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, маводи таълимӣ, дастурҳои методӣ ва барномаҳои таълимӣ барои хонандагону донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ, монографияҳои илмӣ олимони, адибони классикӣ муосири тоҷик, тарҷумаи асарҳои пурқимати шахсиятҳои шинохтаи илму фарҳанги ҷаҳон ва дастраси хонандагони тоҷик гардонидани онҳо, роҳнамоӣ дар ташкилу таъсиси китобхонаҳои электронӣ, истифодаи самарабахши китобҳои аудиоӣ ва электронӣ ниҳоят бузургу беназир ва қобили ситоиши амиқ мебошад.

Ҷамҷунон, бо ташаббуси Пешвои миллат роҳандозӣ гардидани интишор ва бознашри силсилаи осори адибони классикӣ муосири тоҷик таҳти унвони “Ахтарони адаб” дар 50 ҷилд ба нақша гирифта шудааст, намунаи барҷастаи эҳтиромгузори Сарвари давлат ба мероси пурғано-вати адабии ниёкон ва ҳамзамонони хеш мебошад. Тасдиқи ин манзурро метавон дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ пайдо намуд, ки дар он аз ҷумла омадааст: “бо дастури мо аз соли 2007 то соли 2019 - ум 38 ҷилди китоби “Ахтарони адаб” ба теъдоди 190 ҳазор нусха ҷоп шудааст” [1, с.27].

Таҳлилҳои амиқи мантиқию оморӣ ва баррасии вазъи воридшавии китобҳои бо забони тоҷикӣ интишоршуда ба китобхонаҳои давлатии оммавӣ ва мағозаҳои фурӯши китоби ҷумҳурӣ нишон медиҳанд, ки давлати соҳибистиклоли Тоҷикистон дар идомаи солҳои 2000- 2020 аз ҳисоби номгӯи наشري китобҳои гуногунсоҳа – интишори

китобҳои дарсӣ барои хонандагони муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, китобҳои таълимӣ, дастурҳои методӣ, барномаҳои таълимӣ барои муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ, осори адабии муосиру классик, олимони тоҷик нисбат ба нишондодҳои ҳамин самти солҳои 1990-1992 пеш гузашта, дар таъбу наشري китобҳо ба дастовардҳои қобили мулоҳиза ноил гардидааст.

Ҷамин тариқ, метавон натиҷагирӣ намуд, ки тайи солҳои соҳибистиклолии кишвар соҳаи китобдорӣ лаҳзае аз мадди назари Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дур намонда, дар ҳолати рушди пайваста қарор гирифтааст. Тайи ин солҳо Пешвои муаззами миллат дар баробари эъмори барқарорсозии шикастапораҳо ва костагҳои сиёсӣ иқтисодӣ ва иҷтимоӣ фарҳангии аз замони шӯравӣ бамеросмонда ва дар солҳои ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ боз ҳам бештар абгоршуда, масъалаи ба китобу китобдорӣ ва ҷалби ҳарчи бештари аҳоли ба китобхонӣ роҳи ягонаи аз ҷаҳолат раҳонидани шаҳрвандони кишварро дида, доир ба ҷанбаи ҳаётан зарур зимни суҳанрониашон дар вохӯрӣ бо олимони кишвар чунин ибрози назар намудаанд: “мо як нуктаро ҳамеша бояд дар ёд дошта бошем, ки китобхонӣ роҳи асосии баланд бардоштани сатҳи маърифат аст ва олим бе китобхонӣ олим намешавад. Зеро бузургон гуфтаанд, ки ҳар гоҳ аз китобхонӣ бозмондӣ, аз фикр қардан ҳам мемонӣ” [2, с. 4].

АДАБИЁТ:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ [Матн] / Мухаррирон: Раҳмон Озода Эмомалӣ, А. Асосода; масъули ҷоп Қ.Б. Файзуллозода.- Душанбе: Шарқи озод, 2019.- 47 С.
2. Суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар вохӯрӣ бо олимони кишвар [Матн] // Минбари халқ.- 2020.- 18 март.
3. Раҳмон, Э. Забони миллат-ҳастии миллат [Матн]: Забон ва замон / Э. Раҳмон.- Душанбе: Нашриёти муосир, 2020.- К.2.- С.1.
4. Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015 [Матн] // Китобдор.- 2007.- № 1 (2).- С. 6-17.
5. Дар бораи фаъолияти китобдорӣ [Матн]: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон // Китобдор.- 2007.- №1.- С.-20.
6. Низомномаи “Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст” [Матн] // Омӯзгор.- 2020.- 13 феврал.

7. Раҳмонзода, А. Китоб - омили бунёди ташаккули тафаккури инсон ва тамаддун [Матн] / А. Раҳмонзода // Адабиёт ва санъат.- 2020.- 11 июн.

8. Фаъолияти китобдорӣ дар замони соҳибистиклолӣ [Матн]: Маҷмӯаи мақолаҳо / Таҳияи Қ. Бӯриев; муҳаррир С. Шосаидов.- Душанбе: маориф ва фарҳанг.- 2012.- С. 37.

9. Холов, Б. Таҳқиқи илмӣ фаъолияти китобдорӣ дар шароити рушди фарҳанги маънавӣ [Матн] / Б.Холов // Масъалаҳои омӯзиши фарҳанги маънавӣ дар ҷумҳурии Тоҷикистон: Маҷмӯаи мақолаҳо.- Душанбе: Паёми ошно, 2018.- К. 2.- С. 130 - 138.

УФУҚҲОИ НАВИНИ СИЁСАТИ КИТОБДОРИИ МИЛЛӢ

Дар мақола вазъи воқеии соҳаи китобдорӣ ва вобаста ба он фаъолияти китобдорӣ, китобхонашиносӣ, ба бухрони амиқ дучор шудани ин самти муҳимми ҳаёти иҷтимоии кишвар дар солҳои аввали соҳибистиклолии ҷумҳурӣ, тадричан рӯ ба эҳёшавӣ ва инкишоф ниҳодани он мавриди арзёбӣ қарор дода шудааст.

Муаллиф дар заминаи маводи фаровони вобаста ба фаъолияти китобдорӣ нашргардида ва таҳлили амиқи дастовардҳои ин соҳа дар беш аз бист соли охир ба натиҷае расидааст, ки дар сарғаҳи ҳамагуна иқдоми муфид, ташаббусҳои наҷибонаи соҳаи китобдорӣ Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қарор дошта, маҳз ба туфайли дастгирӣ ва ғамхорӣ бевоситаи Сарвари давлат ин соҳа тадричан оқибатҳои ногувори бухрони шадидро рафъ намуда, айни замон бо қадамҳои устувор дар ҳоли рушд қарор гирифтааст.

Ба андешаи муаллифи мақола, танҳо далели бунёди бинои боҳашамату дар Осиёи Марказӣ беназири Китобхонаи миллии Тоҷикистон ва дар муҳлати кӯтоҳ то ба сатҳи дучанду сечанд афзун кардани захираи китобии ин маъҳази илму маърифат, кофист, ки Пешвои миллатро ҳамчун таҳаввулгари соҳаи китобдорӣ мамлакат дар аҳди нави он муаррифӣ намуд.

Калидвожаҳо: китоб, китобхона, соҳаи китобдорӣ, фаъолияти китобдорӣ, бухрони соҳаи китобдорӣ, иттилоот, пояи моддию техникаӣ, барномаи рушди соҳаи китобдорӣ, озмуни ҷумҳуриявӣ, ахтарони адаб, маркетинг, инноватсия, Пешвои миллат, таҳаввулгари соҳаи китобдорӣ.

НОВЫЕ ГОРИЗОНТЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕЧНОЙ ПОЛИТИКИ

В статье рассматривается реальное положение сферы библиотечного дела, и в этой связи библиотечной деятельности, библиотековедения, глубокий кризис в этой важной сфере общественной жизни страны в первые годы национальной независимости, ее постепенное возрождение и развитие. Автор, основываясь на большом количестве опубликованных материалов о библиотечной деятельности и глубоком анализе достижений в этой области за последние двадцать лет, пришел к выводу, что в авангарде всех полезных инициатив и эффективных начинаний библиотечного дела находился Основатель мира и национального единства- Лидер наций, Президент Республики Таджикистан уважаемый Эмомали Рахмон. Благодаря непосредственной поддержке и заботе Главы государства эта отрасль постепенно преодолела негативные последствия кризиса и в настоящее время уверенно развивается.

По мнению автора статьи, возведение уникального и великолепного здания Национальной библиотеки, которое не имеет аналога в других странах Центральной Азии и за буквально короткий промежуток времени вдвое и втрое раза увеличение книжного фонда этого научно-образовательного учреждения, достаточно для того, чтобы представить и называть Лидера нации как Преобразователя библиотечного дела в новой независимой стране.

Ключевые слова: книга, библиотека, библиотечное дело, библиотечная деятельность, кризис библиотечного дела, информация, материально-техническая база, программа развития

библиотек, национальный конкурс, звёзды литературы, маркетинг, инновации, Лидер нации, преобразование библиотечного дела.

THE NEW HORIZON OF NATIONAL LIBRARIAN POLICY

The article examines the real situation in sphere of librarianship, and in this connection of library activities, librarianship, and a deep crisis in this important sphere of public life of the country in the first years of national independence, its constant objections and development. The author based on a large number of published materials on library activities and in depth analyses of achievements in this area over the past twenty years, came to the conclusion that the founder of peace and National Unity - the Leader of the Nation the President of the Republic of Tajikistan respected Emomali Rahmon. Thanks to the direct support and care of the Head of the State, this industry gradually overcame the negative consequences of the crisis and it currently developing steady. According to the author, the construction of an unique and magnificent building of the National Library, which has no analogues in other countries of Central Asia, and in literally a short period of time will double and triple the book fund of this scientific and educational institution, enough to present and name the Leader of the Nation as a librarianship Transformer in the Newly Independent Country.

Keywords: book, library, librarianship, library activities, librarianship crisis, information, material and technical base, library development program, national competition, literature stars, marketing, innovation, Leader of the Nation, evolution of librarianship.

Сведения об авторе: Холов Бозорбой Сайфулович - кандидат педагогических наук, доцент, заведующий кафедрой библиотековедения и библиографоведения ГОУ «Таджикский государственный институт культуры и искусств имени МирзоТурсунзаде», г. Душанбе, ул. Гипрозем, 30/4, кв.142, тел.: 988- 02 – 01- 45

Information about the author: Kholov Bozorboy - candidate of pedagogics, associate professor, – head of the Department of library science and bibliography of the SEI «Tajik state Institute of culture and arts named after Mirzo Tursunzoda», Dushanbe, st. Giprozem 30/4 r.142. Phone: + (992) 988- 02- 01- 45.

НАҚШИ БАРАНДА ДАР РАНГОРАНГИИ БАРНОМАҲОИ ТЕЛЕВИЗИОНӢ

Воҳидов Р.

МДТ «Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода»

Дар барномаҳои телевизионӣ, пеш аз ҳама, ифоданокии сухан, нутқи бурро ва шевоии гуфтор бояд мавқеи асосиро ишғол намоянд. Воқеан, нутқи баранда дар рангорангии барномаҳои телевизион нақши меҳвариро мебозад. Агар ба барномаҳои таҳия ва пешкашнамудаи журналистони шабакаҳои телевизионии кишвар ҳатто сатҳӣ назар афканем, дармеёбем, ки онҳо ба камбудиҳои ҷиддӣ роҳ медиҳанд. Ин ҳамоиҳо аз он сар мезананд, ки барандагони барномаҳо ба матни қироатшаванда ва ифодаи сухан таваҷҷуҳи хос зоҳир намекунад. Тавре борҳо ба мушоҳида гирифтаем, онҳо зимни қироати матн ва ё сухан дар ҳузури иштирокчиёни барнома баъзан сарфаҳм намераванд, ки гап дар бораи чӣ меравад. Маҳз бо ҳамин сабаб мардум барномаҳои «Аҳбор» ва дигар барномаҳои фарҳангию кишоварзӣ, варзишию иҷтимоиро кам тамошо мекунанд. Ин барномаҳо бояд тавре таҳия ва намоиш дода шаванд, ки бинанда вақти ба эфир баромадани онҳоро бесаброна интизор шуда, аз навидҳои дохил ва хориҷи кишвар воқиф гардад. Агар ба барномаҳои телевизиони кишварҳои пешрафта, назари Русия таваҷҷуҳ намоем, воқеан онҳо диққатҷалбкунанда буда, кас меҳаҳад, ки тамоми барномаҳоро аз аввал то охир тамошо кунад.

Таҷрибаи корӣ дар театр ва омӯзишу таҳлилоҳ дар донишкада муайян намуданд, ки кормандони телевизион низ чун актёр бояд фаъолияти эҷодӣ дошта бошанд. Аммо дар телевизион чунин нест. Онҳо бо диди худ, ба таври умумӣ корро ба анҷом мерасонанд. Ба андешаи мо, барномаҳои телевизион як шохҳои санъати гуфтугӯ ба шумор мераванд, зеро ба санъати театрии шабоҳат доранд. Дар санъати театрии ва дар хониши бадеии театрии мавқеи асосиро сухан ва ифодаи он ишғол менамояд. Ба ҷуз ин, мақсади ровӣ бояд ба тамошобин возеҳу равшан гардад.

Донишманди маъруф Низом Нурҷонов зикр мекунад, ки: «(Сверхзадача) вазифаи олиро на танҳо дар хониш ва нақш, балки дар рӯҳи ҳуди актёр низ ҷустуҷӯ намудан даркор» [5, с. 193]. Дар ҳақиқат, мазмуну ғояи шеъреро, ки ровӣ қироат менамояд, тамошобин бояд онро ҳатто аз тарзи истодани ровӣ дар назди микрофон дарк кунад. Вақте Маҳмудҷон Воҳидов дар сахна меистод, тамошобин аллакай мазмуни шеър ва ё монологи қироатмекардагашро ҳис мекард ва маънии онро дарк менамуд. Яъне, дар барномаҳо бояд рӯҳи актёр ва ё баранда пурра вориди мавзӯ гардад. Дар барномаҳои телевизион ҳам чунин бояд бошад. Вақте баранда хабарҳоро аз рӯи қоғаз меҳонад, онҳо таъсири худро гум мекунанду хушк садо медиҳанд. Чунки фикру андешаи баранда ба матни дар қоғаз навишташуда равона мегардад. Аз ин рӯ, чунин барномаҳо ба тамошобин таъсири ҷиддӣ расонда наметавонанд ва билохира вазифаи худро ба анҷом намерасонанд.

Дар барномаҳои телевизион якҷанд намуди хабар мавҷуд аст, ки ҳар кадоми онро режиссёр бояд донанд. Вазифаи аввалиндараҷаи журналист ва режиссёр аз он иборат аст, ки пеш аз баромадан ба эфир барои худ хабарҳоро муайян намоянд ва бо барандагон аз рӯи матн кор карда, моҳияти онро кушоянд. Ҳамзамон, баранда якҷанд маротиба хабарҳоро қироат намояд, ки таъсирнокии суханаш бештар гардад. Ба намуди хабарҳо диққат додани режиссёр ва баранда ҳатмист. Хабарҳо якҷанд намуд мешаванд:

1. Хабари расмӣ, сиёсӣ;
2. Хабари фарҳангӣ;
3. Хабари кишоварзӣ;
4. Хабари варзишӣ;
5. Хабарҳои иҷтимоӣ.

Мусаллам аст, ки ҳар кадоме аз ин хабарҳо тарзу хусусияти хониши худро доранд ва

бояд ба он эътибори чиддӣ дода шавад. Зеро хондани матни хабари сиёсӣ дигар асту фарҳангӣ дигар. Дар вақти қироати хабарҳои сиёсӣ аз ровӣ талаб карда мешавад, ки онҳоро ифоданок ва бе ғалат хонад, задаҳои мантикиро дар ҷойи муайяншуда гузорад ва ба ист (пауза), хитоб ва савол риоя намояд. Афлотун мегӯяд: «Гуфтор бояд мавҷудияти зинда бошад». Яъне, шунаванда сухани табиӣ ва таъсирнокро қабул дорад.

Мо борҳо ба мушоҳида гирифтаем ва дар раванди таҳқиқот ба ин натиҷа расидем, ки бинандагони телевизион баъди тамошои барномаи фарҳангӣ ва ё кино, агар барномаи «Аҳбор» оғоз гардад, телевизионро хомӯш мекунанд ва ё ба дигар шабака мегардонанд. Ба андешаи мо, сабаби асосӣ якранг ва бетаъсир будани барномаҳост. Барои бурунрафт аз ин мушкилот ба баранда лозим аст, ки матнро фикран ва ботинан азбар намуда, самимӣ ба забони адабии гуфтугӯӣ мутобиқ намояд. Онҳо бояд дар хона ва кӯча низ бо забони адабии гуфтугӯӣ сухан гӯянд, ки дар хотирашон нақш бандад. Забони устодон Садриддин Айнӣ ва Сотим Улуғзода забони хоси гуфтугӯӣ аст ва то ҳол ҳунармандон дар театр аз онҳо кор мегиранд. Ин забон бинобар равану суфта буданаш, дар вақти мутоила низ ягон душворие пеш намеорад. Аз ин рӯ, ровиёро лозим аст бештар асарҳои Айнӣ ва Улуғзодаро мутоила намоянд, то забонашон равану суфта гардад. Ровӣ масъулияти ба зимма дошташро набояд фаромӯш созад, пайваста ба тозагии забон бикӯшад ва ҳамарӯза барои нутқи тозаи адабии гуфтугӯӣ саъю талош намояд.

Унсурулмаолии Кайковус дар «Қобуснома» дуруст мегӯяд: «Бидон, ки аз ҳама ҳунарҳо бехтарин ҳунаре сухан гуфтан аст» [10, с.24]. Бале, бехтарин ҳунар сухан гуфтан аст.

Барандагони мо зинда ва самимӣ гуфтанро бояд омӯзанд ва тарзи дурусти ифодаи суханро кор фармоянд. Таърих гувоҳ аст, ки дар нимаи дуҷуми асри 20 якҷанд барандаи радио ва телевизиони Тоҷикистон, ба монанди «Луъбат Бурҳонов, Александра Леонова, Валентина Исаева, Мусаллама Мухторова, Мунаввара Усмонова, Хосият Олимова, Георгий Мазуровский, Рафоат Абдусаломова, Имомалӣ Тоҳиров, Абдуҳад

Мирзоаҳмадов» [6, с.10] дар собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ обрӯю эътибори баланд доштанд. Ин барандагон ҳамон солҳо ба матн диққати махсус меоданд, ки ғалат қироат накунанд ва маънии суханро ба шунаванда расонанд. Аксар барандагон барномаҳоро бо забони тоҷикӣ ва русӣ мебарданд ва диққатҷалбкунанда буд. «Намоиш бо забони тоҷикӣ ва русӣ баррасӣ гардида буд. Наттоқони Телевизиони Русия ҳарчо - ҳарчо маро ҳамроҳӣ мекарданд, яъне матни русиро меҳонданд. Барнома мустақиман пахш мегардид...» [6, с. 11 - 12].

Барандаи радио ва телевизиони собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ Левитан солҳои Ҷанги Бузургӣ Ватанӣ бо овози ҷаррангосӣ ва ширадорӣ самимӣ худ диққати миллионҳо нафарро бо калимаи «Диққат! Диққат!» ба худ ҷалб карда буд. Чунки ӯ ба матни навишташуда эътибор меод, ҷойи исти (пауза) калима ва ё ҷумларо ба худ муайян менамуд, баъд задаҳои мантикии онро меёфтӣ азбар намуда, ба забони адабии гуфтугӯӣ мутобиқ мегардонд, сипас ба сабт иҷозат меод.

Зикри як нукта муҳим аст, ки бисёр барномаҳои шабакаҳои телевизионии Русияро ҳунармандони театр мебаранд, ки зинда ва самимӣ мебошанд. Хуб мешуд, ки ҳунармандони театрҳои ватанӣ низ барои бурдани барномаҳои шабакаҳои телевизионӣ ҷалб менамуданд.

Рафоат Абдусаломова дар китоби «Телевизион ойнаи зиндагист» навиштааст: «30 май соли 1968 буд. Ман ва Ҳунарпешаи мардумии Тоҷикистон Маҳмудҷон Воҳидов – шахсе, ки ўро чун санъаткори бомаҳорату нотақро ва суханвари хушгуфтор ҳама эҳтиромаш мекарданд, бояд дар сахна барандагӣ мекардем. Маро ҳаяҷони беандозае фаро гирифта буд. Аввал ин ки дар толор бинандагони ношинос ҷамъ омада буданд, дигар масъулиятшиносӣ, савум бо чунин шахси сухандон ба мисли Маҳмудҷон Воҳидов ба сахна баромадан касро ба ҳаяҷон наоварда наметавонист. Маҳмудҷон маро ором кард. «Тасаввур кунед, ки шумо дар хонаи худ, рӯ ба рӯи дӯстон суҳбат доред», - мегуфт бо ҷиддият.

Ҳамин тавр, ман қисми тантанавиро ба таври муъҷаз ба забони тоҷикиву ўзбекӣ оғоз

кардам. Баъд Маҳмудчон Воҳидов бо оҳанги самимӣ ва ифтихормандона ғазали Хоҷа Ҳофизи Шерозиро кироат кард:

*Марҳабо, эй пайки муштоқон, бидеҳ пайгоми дӯст,
То кунам ҷон аз сари рағбат фидои номи дӯст.
Волаву шайдост доим ҳамчу булбул дар қафас,
Тӯтии табъам зи шиқи шаккару бодоми дӯст,
Гар диҳад дастам, кашам дар дида ҳамчун тӯтиё,
Хоки роҳе, к - он мушарраф гардад аз иқдоми дӯст...*

Дар толор дидаҳо медурахшиданд, назарҳо гӯё ўро боз ҳам ба сахна меҳонданд, ҳозирон поси эҳтиром давомнок кафкӯбӣ мекарданд...

Маҳорати шеърхонии ӯ дар сахна, озодона ҳарф гуфтанҳояш, оҳанги суҳангӯиву самимияти ӯ маро ба андеша водор мекард. Меҳостам чизеро аз ӯ омӯзам» [6, с. 12-13].

Аз навиштаҳои Рафоат Абдусаломова бармеояд, ки озодона ҳарф задан, ворид шудан ба матн ва самимона суҳан гуфтанро аз ӯ омӯзем. Чунки ҳунарпешагон тез ба матн ворид мегарданд ва моҳияти матнро самимӣ кушода медиҳанд. Аз ин лиҳоз, пешниҳоди мо дар робита ба барандагӣ ҷалб намудани ҳунармандон бояд дастгирӣ ёбад.

Абуали ибни Сино гуфтааст: «Он чиро, ки бад мефаҳмем, наметавонем хуб баён кунем» [3, с.203]. Ин суҳанон ба ҳунармандони театр ва барандагони телевизион ва радио низ тааллуқ доранд. Дар ҳақиқат, бояд матнро аввал хонда, ба мазмуни он сарфаҳм рафт, ки гап дар бораи чи меравад. Агар шумо матнро рӯякӣ хонеду мазмунашро нафаҳмед, баён кардани он мушкилӣ пеш меорад. Шояд он мушкилиро худатон нафаҳмед ва ё ҳис накунед. Аммо тамошобин ва ё шунаванда инро тез дарк ва эҳсос менамояд.

Атоулло Маҳмуди Ҳусайнӣ менависад: «Хатми калом ба чизе кунанд, ки ба ҳасби лафзу маънӣ хубу марғуб бошад, чун он охири чизест, ки ба гӯши сомеъ мерасад: Пас агар хуб бошад, лаззату латофати он дар хоҳири ӯ мемонад ва агар дар абёти собиқ кусуре воқеъ шуда бошад, онро бартараф мекунад, монанди таоми лазизи латиф, ки дар охири таомҳо меҳӯранд» [4, с. 49].

Дар ҳақиқат, агар овози баранда гуворо бошаду нутқаш равону суфта ва суҳанаш самимӣ барномаҳои телевизион рангоранг

мегарданд. Гуфтори барандагон, ба гуфтаи Атоулло Маҳмуди Ҳусайнӣ, «монанди таоми лазизи латиф, ки дар охири таомҳо меҳӯранд» ширин бошаду кайфият бахшад. Барои хуб садо додани овоз ва равону суфта талаффуз кардани калима барандагон бояд ҳамарӯза машқҳои овоз, нафас ва нутқро ба анҷом расонанд. Албатта, аз ин машқҳо дар муддати кӯтоҳ натиҷаи мусбат ба даст намеояд. Ин кор ранҷ ва заҳмати зиёдро талаб мекунад. Аз заҳмати зиёд хаста нашуда, машқҳоро идома додан лозим аст. Дар натиҷа рӯз ба рӯз, зина ба зина тағйир ёфтани овоз ва инкишоф ёфтани диафрагмаро, ки дар он нафас ҷойгир мешавад, дарк ва эҳсос мекунед. Бо гузашти вақт нутқи шумо равону суфта мегардад.

Ба андешаи мо, вақти он расидааст, ки барандагон дар барномаҳои худ бе навиштаҷот баромад намоянд. Вақте ки матн аз рӯи варақ хонда мешавад, фикр ба варақ равона мегардад ва суҳан аз тахти дил садо намедихаду амалиёро гум мекунад. Аз ин сабаб, барандагонро лозим аст ба ҷуз (барномаҳои сиёсӣ ва ё ахбори расмӣ) дар тамоми барномаҳо мазмуни матнро азбар ва бо суҳани худ баён намоянд. Унсурулмаолии Кайковус дуруст меорад: «Суҳан, ки бар мардумон намоӣ, накутарин намоӣ то мақбул бувад» [10, с. 36]. Агар дар вақти суҳбат бо ҳамкорон ва ё ёру рафиқон эътибор дода бошед, дарҳол эҳсос мекунед, ки суҳани ҳамсуҳбататон бо кадом мақсад баён гардид. Ва амалиёти суҳани ӯ шуморо ба андеша ва ё ҷавоб гардондан водор месозад. Аз ин лиҳоз, бо суҳани худ баён намудани мақсади матн хуб аст. Чунки фикр тамоми органикаи баданро ба кор дароварда, ба самимияти гуфтор ва ба нишонрас шудани ҳадаф наздик мекунад. Аммо ин кори басо мушкил аст. Ба ин зехни тез, тафаккури васеъ лозим аст, ки шумо мувофиқи маънои матн суҳан гуфта тавонед. Сохтани ҷумла ва ифодаи фикр аз мутолиаи адабиёти бадеӣ вобаста аст. Аз ин рӯ, шуморо лозим аст, ки бештар китоб мутоила намоеду тафаккури худро васеъ гардонед. Дар акси ҳол, тири шумо ба ҳадаф намерасад.

Баранда ва ё нattoқи телевизион ба шеър низ бояд дилбастагии беандоза дошта бошад. Шеърҳои зиёдро азёд намуда, ба тарзи

хониш, вазни шеър, ифодаи сухан эътибор чиддӣ диҳад. Агар ровӣ шеърро самимӣ ва бо маҳорати баланди ҳунари кироат намояд, ӯ метавонад тамошобинро ба олами зебӣ, меҳру садоқат раҳнамун созад, чароғи муҳаббатро дар қалбаш фурӯзон гардонад. Ҳамзамон, дар олами орзу ба дилҳо туғён барангезад.

«Борҳо эҳсос кардаам, ки дар студия ва ҳам дар сахнаҳои театр бо эҳсосоти баланд ва овози марғуладор ва оҳанги ниҳоят дилкаш хондани ашъори адибони классикӣ муносири тоҷикӣ форс аз тарафи Ҳунарипеши мардумии Тоҷикистон, шодравон Маҳмудҷон Воҳидов дидаҳоро пурнур мегардонд ва он лаҳзаҳо дар чашмони муҳлисонаш ашк ҳалқа мезад. Масалан, ӯ дар яке аз барномаҳои шеъри маъмули яке аз арбобони фарҳанги ҷаҳон, шоири маҳбуб Мирзо Турсунзода ро меҳонд:

*Агар аз ғиря қардан об мешуд, дил, дили ман буд,
Ба сели ашк мешуд ғарқ манзил, манзили ман буд
Агар осон намегардид мушқил, мушқили ман буд,
Ба зер мавҷи дарё монда соҳил, соҳили ман буд...*

Ҳама хомӯш, гӯё садои дили ғамзадаи модарро мешуниданд. Бархе аз онҳо ҳолати олами ботинии ӯро дарк намуда, гӯё баробари модар ашк мерехтанд. Зане, ки паҳлуи ман менишаст, оҳе кашиду ба зани дигари ҳамшафаташ гуфт: «Илоҳо ҳеҷ кас ғами фарзандро набаинад...».

Пайдоиши чунин эҳсосоти баланд, аз як тараф, дар натиҷаи хониши бомаҳорати ҳунарипеши бошад, аз тарафи дигар, мазмуну мундариҷаи олии шеър аст, ки ҳар якеро мутаассир накарда наметавонад» [6, с. 98-99].

Пас аз мутоилаи ин сатрҳо рӯшан мегардад, ки хониши Маҳмудҷон Воҳидов аз ҳиссиёт ва амалиёти сухан, фикрран ворид шудан ба матн ва таъсирбахш хондани ӯ вобастагӣ дорад. Вақте ки матн азбар шуд, арганикаи бадан низ ба фикр ва бинишу эҳсосот омехта гардида, онро табиӣ баён менамояд. Ин ҷо як фикрро зикр намудан бамаврид аст, ки бояд ровӣ

хониши ифоданокро аз хониши бадеӣ фарқ карда тавонад. Дар хониши бадеӣ фикр, амалиёти сухан, ист, хитоб, нукта, гузариш аз як ҳолат ба ҳолати дигар, матнро дарк ва эҳсос намудан муҳимтарин нозукии ин касб ба шумор меравад. Агар дар вақти кироат ба ин нозукиҳо эътибор диҳед, хониши шумо мавқеи худро пайдо намуда, ба ҳадаф мерасед. Театршиноси шинохта Низом Нурҷонов навиштааст: «Вақте ки Маҳмудҷон Воҳидов сарулибоси афсарӣ дар тан ба забони русӣ поре аз «Мавҷҳои Днепр» - и М. Қаноатро кироат мекард, ҳама хомӯш шуданд. «Чӣ овозе, чӣ таъсире... Дигар ҳамхизматони ман, ки русу тотору украину молдаві буданд, моту мабхут монданд, беихтиёр хомӯш шуданд. Чӣ тавр ифтихор намекунед, чӣ тавр ашкӣ шодӣ намезед?...» [5, с. 153]. Аз чунин хониш тамошобин ҳаловат мебарад, ба вачд меояд ва барои дарёфти далелҳои зарурӣ саъю талош менамояд. Аз ин рӯ, ровӣ ва ҳунарипешиагонии театр, ки ба шеърхонӣ майли зиёд доранд, бояд кӯшиш намоянд, ки ҳаводорони шеърро аз худ дур насозанд.

Имрӯзҳо дар Муассисаи давлатии таълимии «Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода» диққати махсус ба донишҷӯёни шӯбаи рӯзноманигори телевизион дода мешавад, ки нутқи равону шево ва овози форам дошта бошанд. Бо ҳамин мақсад соатҳои дарси нутқи сахна, маҳорати ровигӣ роҳандозӣ шудааст, ки дар онҳо бештар ба нутқ ва амалиёти сухан диққати махсус дода мешавад. Бовар дорем, ки хатмкунандагонии донишқада дар ин ҷода малакаи зарурӣ пайдо намуда, дар қори амалӣ камбудии зикршударо бартараф менамоянд. Орзуманди он ҳастем, ки барномаҳои Телевизиони Тоҷикистон рангоранг бошанду маданияти нутқ, ифодаи сухани саҳеҳу малех зиёд гардад. Мақоларо бо шӯҳбайти шоири закитабъ Аттори Нишопурӣ ба анҷом мерасонем, ки гуфтааст:

*Тозарӯю хушсухан бош, эй акӣ,
То бувад номи ту дар олам сахӣ.*

АДАБИЁТ:

1. Аттори Нишопурӣ. Ашъори мунтахаб. Душанбе, “Адиб”.- 2016.
2. А. Сайфуллоев. “Мирзо Турсунзода”. Душанбе, «Ирфон» -1983.
3. Абуали ибни Сино. «Осори мунтахаб», ҷ. 1. Душанбе, «Дониш» -1981.
4. Қ. Хоҷаев. “Суханварӣ”, Душанбе, “Маориф”. – 1976.
5. Н. Нурҷонов. «Маҳмудҷон Воҳидов». Душанбе, «Маориф ва фарҳанг».- 2009.
6. Рафоати Абдусалом. «Телевизион ойнаи зиндагист». Душанбе, «Сурушан».- 2002.
7. С. Наимбоев. “Хониши ифоданок”. Душабе, «Маориф».- 1990
8. Станиславский, К. С., Работа актёра над собой.-Собр, соч, 8-ми томах. –Москва.- 1955.
9. Тодоров Л. В. «Работа над стихом в школе». Москва; Провещение, -1965.
10. Унсурулмаолии Кайковус «Қобуснома». Душанбе, «Маъориф ва фарҳанг». -2007.
11. Фирсов Г. П. “Наблюдения над звуковой и интонационной стороной речи”- Москва. -1959.
12. Язовицкий Е. В. “Выразительное чтение как средство эстетического воспитания”. “Ленинград отд. Гос. Учебно педагогическое издательство”. – 1963.

НАҚШИ БАРАНДА ДАР РАНГОРАНГИИ БАРНОМАҲОИ ТЕЛЕВИЗИОНӢ

Дар мақолаи мазкур муаллиф дар бораи нақши баранда дар рангорангии барномаҳои телевизионӣ сухан ронда, азбар кардани матн ва ба амалиёт пайваст намудани онро барои барандагони телевизион муҳим арзёбӣ менамояд. Аз ин лиҳоз, азбар намудани матн ва мутоилаи китобҳои бадеӣ тафаккури барандагонро васеъ гардонда, барои баланд бардоштани савияи донишашон кумак мерасонад.

Муаллиф таъкид менамояд, ки барандагони телевизион ба монанди ҳунармандони театр ба матн ворид гарданд. Арганикаи бадан бояд матнро дарк кунад. Он лаҳза сухан зинда ва самимӣ садо медиҳаду вазифаи ҳудро иҷро менамояд.

Барандагони имрӯза бояд дар пояи талаботи рӯзафзуни замони муосир баромад намуда, намунаи ибрати барандагони оянда гарданд. Зеро роҳи беҳтарин барои баранда пайваст намудани амалиёт ба сухан ва азбар намудани он аст. Ҳамчунин, ба ақидаи муаллиф, тарзи қироати хабарҳои сиёсӣ ва фарҳангӣ варзишӣ бояд аз ҳамдигар фарқ кунанд. Аз ин рӯ, хониши хабарҳои сиёсӣ фарҳанги баланди суханронӣ ва ҷиддиятро аз баранда талаб менамояд. Ба меъёри муайянгаштаи хониш итоат намудани баранда ҳатмист.

Мақолаи мазкур ба барандагон имкон медиҳад, ки ҳудро барои ғайолияти самаранок дар касби ояндашон омода намоянд ва мутахассисони рақобатпазир дар бозори меҳнат гарданд.

Калидвожаҳо: театр, телевизион, журналист, фарҳанг, санъат, радио, микрофон, тамошибин, ровӣ, талаффуз, матн, дониш

РОЛЬ ВЕДУЩЕГО В МНОГООБРАЗИИ ТЕЛЕВИЗИОННЫХ ПЕРЕДАЧ

В настоящей статье автор, рассказывая о многообразии телевизионных передач считает эффективным глубокое усвоение текста и его реализацию телеведущими, потому что усвоение текста и чтение художественной литературы способствует расширению кругозора телеведущих и повышает их уровень знаний.

Сегодняшние ведущие должны выступать на высоком уровне современных требований и быть образцом профессионализма для начинающих телеведущих, так как самый лучший способ для ведущего – это связь действия со словом и его усвоение. Также, по мнению автора, чтение полетических, культурных и спортивных новостей должно отличаться друг от друга. Чтение политических новостей требует высокой культуры речи и серьезного отношения от ведущего. Ведущему необходимо подчиняться определенной норме чтения.

Автор статьи подчёркивает, что ведущий входит в текст как автор. В этот момент речь звучит живо и искренне и осуществит свою задачу, так как воздействие слова и содержание новостей доходит до телезрителей, и это способствует повышенному интересу и духовному удовлетворению телезрителей.

Мы уверены, что эта статья поможет молодым телеведущим подготовиться к эффективной деятельности в своей будущей специальности и стать конкурентоспособными специалистами на рынке труда.

Ключевые слова: театр, телевидение, журналист, культура, искусство, радио, микрофон, зритель, чтец, дикция. текст, знание.

THE ROLE OF THE PRESENTER OF PROGRAM IN DIVERSITY OF TV PROGRAMS

In this article, the author, talking about the variety of television programs, considers it effective for the TV presenter to deeply master the text and its implementation, because the assimilation of the text and reading fiction helps expand the horizons of TV presenters and increases their level of knowledge.

Today's presenters must act at a high level of modern requirements and be an example of professionalism for novice TV presenters, since the best way for a presenter is to link the action with the word and its assimilation. Also, according to the author, reading flight, cultural and sports news should be different from each other. Reading political news requires a high culture of speech and a serious attitude from the presenter. The leader needs to obey a certain reading norm.

The author of the article emphasizes that the presenter is included in the text as the author. At this point, the speech will sound lively and sincere and will fulfill its task, since the impact of the word and the content of the news reaches the viewers, and this contributes to the increased interest and spiritual satisfaction of the viewers.

We are confident that this article will help young TV presenters prepare for effective work in their future specialty and become competitive specialists in the labor market.

Keywords: theatre, television, journalist, culture, art, radio, microphone, viewer, presenter of program, pronunciation, text, knowledge.

Сведения об авторе: Вохидов Рустам – заведующей кафедрой режиссуры и продюсера ГОУ «Таджикский государственный институт культуры и искусств имени МирзоТурсунзаде», Заслуженный артист Республики Таджикистан, доцент. Телефон: 934 00 34 00

Information about the author: Vohidov Rustam – Head of the Department of directing and producing of the SEI «Tajik state Institute of culture and arts named after Mirzo Tursunzoda», associate professor, Honored artist of the Republic of Tajikistan. Tel: 934 00 34 00

МАЪЛУМОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН

Талабот нисбат ба мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷаллаи илмӣ «Фарҳанг ва санъат»-и МДТ «Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода» пешниҳод мегарданд

Ҳамаи мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷаллаи «Фарҳанг ва санъат» пешниҳод мегарданд, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд:

а) мақолаи илмӣ бояд бо назардошти талаботи муқаррарнамудаи маҷалла омода гардида бошад;

б) мақола бояд натиҷаи таҳқиқоти илмӣ бошад;

в) мавзӯи мақола бояд ба яке аз самтҳои илмӣ маҷалла мувофиқат намояд.

Ҳамаи маводи илмие, ки ба маҷалла пешниҳод мегарданд, бо ёрии системаи Antiplagiat барои муайян намудани дараҷаи аслияти матн санҷида мешаванд. Мақолаҳое, ки дар матн онҳо маводи дигар муаллифони бе овардани иқтибос истифода шудаанд, ба баррасии марҳилаҳои навбатӣ пешниҳод намегарданд ва ин гуна мақолаҳо ба чоп роҳ дода намешаванд.

Талабот нисбат ба таҳияи мақолаҳои илмӣ:

Матн мақола бояд дар формати Microsoft Word омода гардида, бо ҳуруфи Times New Roman барои матн бо забони русӣю англисӣ ва бо ҳуруфи Times New Roman Tj барои матн бо забони тоҷикӣ таҳия гардида, дар матн ҳаҷми ҳарфҳо 14, ҳошияҳо 2,5 см ва фосилаи байни сатрҳо бояд 1,5 мм бошад.

Ҳаҷми мақола бо формати A4 бо назардошти рӯйхати адабиёти истифодашуда ва аннотатсияҳо аз 10 то 12 саҳифаро бояд дар бар гирад.

Сохтори мақола бояд бо тартиби зерин таҳия гардад:

- индекси УДК (индекси мазкурро аз дилхоҳ китобхонаи илмӣ дастрас намудан мумкин аст);

- номи мақола;

- насаб, дар шакли ихтисор ном ва номи падар (намуна: Шарипов Д.М.);

- номи муассисае, ки дар он муаллифи мақола кору фаъолият менамояд;

- матн асосии мақола;

- ҳангоми овардани иқтибос адабиёти истифодашуда ва саҳифаи мушаххаси он бояд дар қавси ҷаҳоркунча [] нишон дода шавад. Намуна: [4, с.25]. Яъне, адабиёти №4 ва саҳифаи 25;

- нақшаҳо, схемаҳо, диаграммаҳо ва расмҳо бояд рақамгузорӣ карда шаванд. Инчунин, онҳо бояд номи шарҳдиҳанда дошта бошанд;

- рӯйхати адабиёти истифодашуда (на камтар аз 10 номгӯ ва на бештар аз 25 номгӯи адабиёти илмӣ). Рӯйхати адабиёти истифодашуда бояд дар асоси талаботи ГОСТ 7.1-2003 ва ГОСТ 7.0.5-2008 таҳия гардад.

- баъди рӯйхати адабиёти истифодашуда маълумоти зерин бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) омода карда шавад: номи мақола; насаб, ном ва номи падар; номи муассиса; аннотатсия ва калидвожаҳо (аннотатсия на камтар аз 20 сатр ва калидвожаҳо аз 7 то 10 номгӯ);

- дар охири мақола бо ду забон (русӣ ва англисӣ) маълумот дар бораи муаллиф ва ё муаллифон бо тартиби зерин нишон дода шавад: насаб, ном ва номи падар (пурра), дараҷаи илмӣ ва унвони илмӣ (агар бошанд), номи муассисае, ки дар он муаллиф кору фаъолият менамояд, вазифаи ишғолнамуда, телефон, e-mail, нишони ҷойи кори муаллиф.

Маҷаллаи илмӣ «Фарҳанг ва санъат» бо Фармоиши Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 3 апрели соли 2019, № 69, ба Феҳристи маҷаллаҳои тақризшавандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид шудааст.

Научный журнал «Фарҳанг ва санъат» («Култура и искусство») по распоряжению Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан, от 3 апреля 2019 года, № 69, включён в Перечень рецензируемых журналов Республики Таджикистан.

The scientific journal "Culture and Art" on behalf of the Higher attestation commission under the President of the Republic of Tajikistan dated April 3, 2019, № 69, was included in the Register of review journals of the Republic of Tajikistan.

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Требования к научным статьям, поступающим в научный журнал «Культура и искусство» ГОУ «Таджикский государственный институт культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде»

Все поступающие в редакцию журнала научные статьи должны соответствовать следующим требованиям: а) статья должна быть написана с соблюдением установленных требований журнала; б) статья должна быть результатом научных исследований; в) статья должна соответствовать одному из направлений (разделов) журнала.

Все поступающие в редакцию материалы проверяются на наличие заимствований из открытых источников (плагиат), проверка выполняется с помощью системы Antiplagiat. Статьи, содержащие элементы плагиата, автоматически снимаются с рассмотрения, а авторы лишаются возможности опубликовать свою работу в журнале.

Требования к оформлению научных статей:

Статья должна быть подготовлена в формате Microsoft Word, шрифтом Times New Roman, кегль 14, поля 2,5 см со всех сторон, интервал полуторный.

Объем статьи (включая аннотацию и список литературы) должен быть в пределах от 10 до 12 стр. формата А4.

Статья должна иметь следующую структуру:

- индекс УДК (индекс можно получить в любой научной библиотеке);
- название статьи;
- фамилия и инициалы автора (например, Шарипов Д.М.);
- название организации, в которой работает автор статьи;
- основной текст статьи;
- при цитировании конкретного материала ссылки указываются в квадратных скобках []. Образец: [4, с.25]. То есть, литература №4 и страница 25;
- таблицы, схемы, диаграммы и рисунки нужно сгруппировать и пронумеровать. Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки должны иметь название. ;
- список использованной литературы (не менее 10 и не более 25 наименований научной литературы). Список литературы оформляется согласно требованиям ГОСТ 7.1-2003 и ГОСТ 7.0.5-2008;
- после списка использованной литературы оформляется следующая информация на трех языках (на таджикском, русском и английском языках): название статьи, ФИО автора, название организации, аннотация и ключевые слова (аннотация не менее 20 строк, ключевые слова от 7 до 10 слов или словосочетаний) ;
- информация об авторе на русском и английском языках (здесь указываются ФИО автора полностью, ученая степень, ученое звание (если имеются), название организации, в которой работает автор (авторы), должность автора (авторов) в данной организации, телефон, e-mail, а также почтовый адрес место работы автора.

RULES FOR THE AUTHORS

Requirements for scientific articles entering the scientific journal “Culture and Art” of the SEI «Tajik State Institute of Culture and Arts named after Mirzo Tursunzoda»

All the scientific articles entering the editorial office of the journal must meet the following requirements: a) the article should be written in compliance with the established requirements of the journal; b) the article should be the result of scientific research; c) the article must correspond to one of the areas (sections) of the journal.

All the materials coming to the editorial board are checked for borrowings from open sources (plagiarism) and the verification is performed using the Antiplagiat system. Articles containing elements of plagiarism are automatically withdrawn from the consideration, and the authors are deprived of the opportunity to publish their work in the journal. Requirements for the design of the scientific articles:

The article should be prepared in Microsoft Word format, font – Times New Roman, size – 14, fields – 2.5 cm from all directions, interval – 1.5.

The volume of the article (including the annotation and the list of references) should be in the range of 10 to 12 pages of A4 format.

The article should have the following structure:

- UDC index (the index can be obtained in any scientific library);
- the title of the article;
- the surname and initials of the author (for example, Sharipov D.M.);
- the name of the organization in which the author of the article is working;
- the main text of the article;
- the list of the used literature (no less than 10 and not more than 25 titles of scientific literature). References are made in accordance with the requirements of GOST 7.1-2003 and GOST 7.0.5 – 2008;
- the title of the article, abstract and key words are made in three languages (Tajik, Russian and English). Annotation is made in the volume of at least 20 lines, keywords from 7 to 10 words or phrases;
- Information about the author in Russian and English. Here the author's full name, academic degree, academic title (if any), the name of the organization in which the author works (authors), the position of the author (authors) in the organization, phone, e-mail, and the postal address of the author's work are indicated.

When citing a particular material, references are indicated in square brackets []. Sample: [4, p.25]. That is, the literature number 4 and page 25.

Tables, schemes, diagrams and figures must be grouped and numbered. Tables, charts, diagrams and figures should have a name both in the language of the article and in English.

ФАРҲАНГ ВА САНЪАТ
КУЛЬТУРА И ИСКУССТВО
CULTURE AND ART

№3
2020

Нишонии мо:
ш. Душанбе, хиёбони Борбад 73а.
Телефонҳо: 231-22-63, 231-45-45,
www.ddst.tj
E-mail: tajartins@yandex.com

Нашрия аз тарафи Вазорати фарҳанги
Ҷумҳурии Тоҷикистон
таҳти №034/мҷ - 97 аз 6.12.2017 номнавис шудааст.

Теъдоди нашр 100 нусха.
Супориш № 29/20.

Маҷалла дар матбааи нашриёти
«Истеъдод» 30.09.2020 чоп шудааст. Шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 36.
Тел: 221-95-43.
E-mail: istedod2010@mail.ru